

KISS JÓZSEF

Jászkunok a Rákóczi-szabadságharcban

„Ingemiscit antiquissima Cumanorum et Jaszycum libertas, gloriosis regum illustrata privilegiis, substrataque insueto Ordinis Theutonici dominio eripi se-se de jugo tacite ingeminat”. (A „Recrudescunt . . .”ból.)

A török háborúkat követő karlocai béke (1699. jan. 26.) után nyilvánvalóvá vált, hogy I. Lipót birodalmának „nincs meg a belső anyagi bázisa, és szükségleteit nem is sikerül belső erőforrásokból fedeznie”.¹ A bécsi udvari kamara holland, angol, német és itáliai tőkével kívánt úrrá lenni a pénzügyi krízisen, s amikor a jus armorum címén lehetőség nyílt Magyarországnak a birodalomhoz való csatolására, rendelkezésére állottak a hazai gazdasági erőforrások is. Miután a magyar nemesség megadóztatására hiába történtek kísérletek, „és csak a nemesség legszegényebb rétegeire sikerül a jobbágysággal egyenlő adózás kötelezettségét kiterjeszteni”,² a régi királyoktól kapott kiváltságaikat emlegető jászkunok újabb jobbágysorba helyezését császári rendelet is megerősítette.

Amidőn a századforduló évében lezárult a Jászkun Kerület (Distrikte der Jaszyger, Gross- und Klein-Kumanen) népességének és gazdasági értékeinek részletes felmérése, a jászkun hatóságok még csak arra gondoltak, hogy Bécs e régi kiváltságos területet talán fokozott mértékben kívánja fejleszteni és hasznosítani. De hogyan? Ámbátor úgy vélték, hogy Eszterházy Pál hg. nádor jászkun főkapitányi hivatala és tekintélye továbbra is tartós biztosítékot nyújthat a hajdani kiváltságok helyreállítására és megőrzésére.

Így a XVIII. század első éveiben megpezsdült az élet a Jászkun Kerületben is. Tömegesen tértek vissza a katonai szolgálatból vagy a bujdosásból a háborúk alatt elnéptelenedett mezővárosokba és községekbe a lakosok. S miután az 1701. évi császári rendelet értelmében még a neoacquistára betelepülő jobbágnak is három évi adómentességet ígérték, megnövekedett az a reménység, hogy a kiváltságos jászkunsági területeken még zavartalanabban élhetnek a gazdálkodásnak. Sok adat arra mutat, hogy Heves—Külső-Szolnok, Nógrád, Pest, Baranya és Csongrád megyék területéről is többen áttelepültek a Jászkun Kerület községeibe. Még a viszonylag sűrűn lakott Jász Kerület községeiben is szívesen fogadták a gazdálkodásra alkalmas munkaerőt, a betelepülést kérő családokat. Az ilyen családoknak „a földművelés gyakorlása és a biztos megélhetés céljából”³ szántógazdálkodásra és legeltetésre alkalmas telkeket tartalékol-

¹ R. Várkonyi Ágnes: A Habsburg-abszolutizmus a XVII. század második felében és Magyarország. Különlenyomat a Történelmi Szemle 1965. évi 1. számából. — 18. l.

² Uo. a 20. l.

³ „Unde plerique novorum cultorum pro exercenda oeconomia et fixa subsistentia locum aliis et fundum habere . . .” — Deutschordens Zentralarchiv, Wien, Abteilung Ungarn; a továbbiakban; DOZA, Wien, U. 155/2. Prozess des Franz Nagy gegen Senat und Magistrat zu Jaszberény. 17. l.

tak. E „tilalmas földeket” olyan jövevényeknek adta el vagy adta bérbe a hatóság, „akik készek voltak a telek megmunkálására”.⁴

E „közhasznú és mindig dicséretre méltó intézkedést” Sötér Ferenc jászkun főkapitányhelyettes léptette életbe a századfordulón mindhárom jászkunsági kerület területén. Ez a földszerzési lehetőség a Német Lovagrend földesúri beiktatásáig, tényleges tulajdonba helyezéséig (1702. máj. 22.) szinte mágnesként vonzotta a környező megyék elszegényedett taxás nemeseit és földönfutóvá lett jobbágyait a betelepítésre.⁵ E nagy népmozgás során gyarapodtak a jászkun termelőerők.

Különösen a Nagykun Kerület korábban többször feldúlt, elnéptelenedett vagy felperzselt községeibe és pusztaszállításaira tértek vissza az egykori lakosok még a tatár rabságból is, vagy pedig települtek be jövevény családok a környező megyékből. E kerületben 1699-ben még csak Karcagújszállás lakott település (oppidum, mezőváros), de 1702 tavaszán már Madarasra, Kunhegyesre és Túrkevére is visszatértek a lakosok, valamint a jövevény családok. Nagy Bálint kerületi kapitány irányításával kiosztották a házhelyeket, a szántókat, a kaszálókat és a közlegelőket. Megválasztották a községi előljáróságokat, s így újabb három nagykun község (possessiones) jött létre. Kisújszállás és Kunszentmárton csak másfél évtized múlva, 1717-ben települt meg újra, 1702-ben még ugyanolyan pusztai szállításbirtok (praedium, desertum) volt, mint Boltsa, Fábiánka Csorba, Kis- és Tótturgony, Máriaalaka, Magyarka, Kolbász, Mesterszállás, Móricz és Pohamara nagykunsági pusztabirtokok.⁶

A századforduló óta a Kiskun Kerületben is jelentősen gyarapodhatott a népesség. 1702-ben Halas mezőváros volt a kerület főhelye. Nagyobb községei voltak: Kunszentmiklós, Fülöpszállás, Szabadszállás és Laczháza, de ide számították a választott községi előljárósággal rendelkező Akasztó községet is. Ideiglenes szálláshelyekkel rendelkeztek a hatalmas kiskunsági pusztabirtokok: Ágasegyháza, Átokháza, Balázs, Baracs, Bene, Bösztör, Bodoglár, Csengele, Csókás, Dorozsma, Fehértó, Félegyháza, Ferencszállás, Fűzes, Galambos, Harka, Jakabszállás, Kaskantyú, Kató, Kara, Kisszállás, Kisbalázs, Kerckegyháza, Kocsér, Kömpöcz, Kókkút, Lajos, Majsa, Máréháza, Matkó, Mérgecs, Mihálytelek, Mizse, Móriczgátja, Orgovány, Pálos, Szank, Szentimre, Szentlászló, Tab, Tajó, Tázlár, Törtel, Üllés, Vásárhely egyik pusztája (Wasserheli ist über Theiss), valamint Zana. Ezeken kívül még számos kisebb pusztát és határ-rész tartozott e kerülethez. E puszták nagy részét Szeged, Kecskemét és Nagykőrös bérlői bérelték évtizedeken át. Mivel e pusztabirtokok nem rendelkeztek állandó lakossággal, összeírási adataik hiányoznak.

⁴ DOZA, Wien, U 155/2. 17. f. „...agri sive utilitates ad desolationem tendentes aliis pro communibus exinde proportionate sufferendis oneribus valentibus oppidanis attribuuntur et incolendi imponuntur”.

⁵ DOZA, Wien, U 155/2, uo. Sötér Ferenc Pest megyei nagybirtokos, a megye első alispánja 1702 májusáig gyakorolta a nádori főkapitányhelyettesi hatalmat a Jászkun Kerületben. A Német Lovagrendnek szóló, 1702. márc. 22-én kelt adásvételi szerződés, illetve adománylevél megszüntette herceg Eszterházy Pál nádor jászkun főkapitányi tisztségét, valamint Sötér nádori főkapitányhelyettesi jogait is.

⁶ Szolnoki Áll. Lt. 1702. D. Capsa I., fasc. 1. nr. 4—16, továbbá DOZA, Wien, U 155/3. f. 1—32. Beschreibung der Generalvisitation des Distrikts der Jaszigen und Kumanen. 1703. márc. 19-től márc. 26-ig. Ugyancsak erre vonatkozik a DOZA, Wien, U 156/l. f. 1—588. alatt található Kageneck-féle napló és beszámoló is: „Diarium und Berichte der ersten Generalvisitation der Jasziger und Kumanendistrikte durch Baron von Kageneck, 1703.”

A jászkun községek lakói, a betelepülő jövevények és a pusztabirtokon meghúzódozó szegényemberek ezekben a mozgalmas években nem tudtak még arról, hogy Bécsben 1701 nyarán, a császári udvarban már megszületett a rendelet, miszerint „a jászkunok részére a régi magyar királyok által adományozott kedvezmények és kiváltságok mind eltöröltetnek, és a jászkunok mind a földesúri dézsmák megadására, mind az ingyenes munkák teljesítésére — mint az ország más jobbágysai is — köteleztetnek”.⁷ S amikor ezt a budai kamarai adminisztráció útján Sötér nádori főkapitányhelyettesnek tudomására hozta Bécs, még maga sem hitte, hogy Bécsben ezzel a lépéssel készítették elő a Jászkun Kerület eladását a Német Lovagrendnek, valamint „csendestársának”, a Széchényi György-féle püspöki alapítványi tőke egy részét kamatoztatni kívánó Kollonits Lipót érseknek. A Jászkun Kerület kerületi és községi hatóságai még kevésbé tudtak arról, hogy 1701. július 13-án Bécsben megkezdődtek a titkos tárgyalások egyfelől a császár udvari kancelláriája, nevezetesen Kollonits érsek, másfelől a Német Lovagrend Mergentheim-i központi kancelláriája, nevezetesen báró Marsilius Heuslein von Eisenheim lovag, a Deutschordens—Ballei—Frankenulmi komturja, Ferenc Lajos herceg, választófejedelem, lovagrendi magister generális megbízottja között.

S amidőn e tárgyalások 1702. március 22-én eredményre vezettek, s májusban rendkívül fényes külsőségek között, előkelő, magas rangú vendégek részvételével mindhárom kerületben megtörtént az új földesúr beiktatása, lűbérbirtokba helyezése, még csupán a közjogban jártas hatósági emberek értették meg, hogy valójában új fejezet kezdődik a Jászkun Kerület történetében. A sorozatos tiltakozások azonban, amelyeket a királyi kamarához terjesztettek fel kivizsgálásra, az eladás és a beiktatás tényén mitsem változtattak.⁸

1702 nyarán népes nemesi küldöttség indult a Jászkun Kerületből Breslauba, Ferenc Lajoshoz, a Német Lovagrend nagymesteréhez, aki ez időben Breslau és Worms választott püspöke, Ellingen hercegprépostja, egész sor német tartomány hercege vagy grófja volt, s ez időtől fogva a Jászkun Kerület főkapitánya (supremus capitaneus) is. E jászkun küldöttség eredetileg haragos, vért hozó tiltakozó menetnek tűnt, de végül is udvarias hangú memorandumot átnyújtó, tisztelgő látogatássá szelídült e nagyhatalmú méltóság előtt.

A Német Lovagrend a XVIII. század elején még feudális földesúri hatalma tetőpontján állott. Közép-Európában 11 hatalmas tartománya volt: a) *Balleien „preussischen Gebiets”*, tehát a porosz területen a Deutschordens-Ballei-*Elsass-Burgund*, a DO-Ballei *Koblenz*, a Do-Ballei *Österreich* és a Do-Ballei *Etsch*; b) *Balleien „deutschen Gebiets”*, tehát a német területen a Do-Ballei *Franken*, a Do-Ballei *Hessen*, a Do-Ballei *Westphalen*, a DO-Ballei *Thüringen*, a DO-Ballei *Sachsen*, a DO-Ballei *Lothringen* és a DO-Ballei *Altenbiesen*. E hatalmas birodalom központi kormányzata (*Zentralregierung, Hochmeistertum*) Mergentheimben volt, élén a magister generállissal. E főtisztséget általában a Habsburg-ház hercegei töltötték be, 1694—1732-ig Ferenc Lajos, Eleonora régens császárné

⁷ DOZA, Wien, U 157/1. f. 1—32. — Instruktionen für die Visitatoren der Ungarischen Deutschordens-Distrikte, 1701. júl. 4. A rendelkezés ellen tiltakozó Sötért 1702 március elején Bécsben elutasították.

⁸ DOZA, Wien, U 159/1. f. 1—65. — Kauf der Jasziger- und Kumanendistrikte, 1701—1702. Az adásvételi szerződést az U 156/1. — 230—244. f. tartalmazza, a tiltakozások összesíjtését báró Heinrich von Kageneck frankfurti lovagrendi főpap és Hauptordensritter, a Hochmeistertumtól a Jászkun Kerület ügyeinek vezetésére kirendelt és Bécsben állomásozó lovagrendi adminisztráció egyik főtisztviselője terjesztette fel 1703. máj. 19-én a Camera Regia-hoz. Uo. f. 534—539.

öccse, Lipót császár sógora viselte ezt a tisztséget, de 1700 és 1711 között általában nem Mergentheimben, hanem Breslauban, Neisse-ben, Wormsban vagy Trierben tartózkodott, e helyekről kelteződnek levelei is. Az egyes Ballei-nek élén a landkomturók, a kisebb egységek (Kommende, Ordenshaus) élén a komturók állottak. Az ennél kisebb egységek, birtokok — mint amilyen a Jászkun Kerület is volt — igazgatását, irányítását a Hochmeistertum, illetve a Ferenc Lajos által kinevezett és meghatalmazott lovagrendi adminisztrátorok és provizorok végezték több kinevezett lovagrendi tisztviselő közreműködésével.

Miután a Jászkun Kerület megvásárlásában a 11 lovagrendi provincia közül csak a Ballei Franken—frank rendtartomány volt érdekelve 250 000 rhénes forint erejéig (ugyanilyen összeget fizetett be a császári kincstárba a néhai Széchényi György-féle püspöki alapítványi tőkéből Kollonits is), érthető, hogy a Német Lovagrend központi kormányzata elsősorban a frank rendtartomány, illetve az osztrák rendtartomány komturjai közül választotta ki a Jászkun Kerületbe kinevezett lovagrendi adminisztrátorokat és provizorokat. A kiküldött adminisztráció és provizorátus törzs-szállása Bécsben volt, de gyakran tartózkodtak Pozsonyban, Pesten, Budán, Egerben és Jászberényben is. S miután egyaránt viseltek egyházi tisztséget és lovagi rangot is, püspöki székhelyeken, mezővárosi plébániákon és falusi paplakokban éppúgy szíves fogadtatásra találtak, mint a császári katonaság egységeinek magyarországi állomáshelyein.⁹

A Német Lovagrend — amellet, hogy a birodalom bármely tartományában igénybe vehette a császári hadsereg egységeit is — önálló katonai egységgel, ezreddel is rendelkezett. 1697 óta, herceg Savoyai Jenő hadseregében, részt vett a török elleni hadjáratokban, s jelen volt a zentai győzelemnél is.¹⁰ Ennek az ezrednek az állandó elhelyezése, valamint a lovagrendi katonai utánpótlás érdekében, mintegy „pro militari exercitio”, éveken át tárgyalásokat folytatott az udvari kancelláriával, hogy a Jászkun Kerülettel együtt két katonai határerődítményt, a Dráva-menti Eszéket és a Száva-menti Bródot is birtokba vehesse. E tárgyalások azonban sem a szerződés megkötéséig, sem azután nem vezettek eredményre.¹¹ Ennek több oka lehetett: a spanyol örökösödési háború megindulásával a Hofkriegsrat, élén Savoyai Jenővel, alkalmasabb területnek találta a spanyol hadszíntereket a katonai erények gyakorlására, mintsem a két délvidéki magyar erődöt a hatalmát veszített törökkel szemben, másrészt 1702. május 23-án, tehát a Német Lovagrend jászkunsági beiktatásával egyidőben, Lipót

⁹ DOZA, Wien, U 155/3— U 172/5 hatalmas iratanyaga alapján kitűnik, hogy a lovagrend első teljhatalmú megbízottja 1703 májusáig Ulm komturja, a kitűnő gazdasági tekintélynek számító báró Marsilius von Eisenheim, utána Frankfurt Hauskomturja, báró Heinrich von Kageneck, illetve báró Kristoph Reisswegh von Ehrenfeld, majd ez utóbbi halála után, 1714-től báró Kyau bécsi Hauskomtur, s 1726-tól 1731-ig Regensburg komturja, báró Johann Solanus Späth von Zwiefalten. Birtokigazgatási és adóztatási ügyekben gyakran leveleztek még báró Konrad von Reinach, báró Stephan Franz von Shinorany, báró von Stein, Imsen, sőt 1729-ben pl. báró Hornstein, a frank rendtartomány landkomturja is. U 161/t. etc.

¹⁰ Franz Schultz: Vorgesichte des Regimentes Hoch- und Deutschmeister. Wien, 1896. — 91. l. „... ward dem Prinzen Eugen von Savoyen unterstellt und half seiner Führung den Sieg bei Zenta am 11. September, 1697. erleichten.”

¹¹ DOZA, Wien, U 172/4—5. Von Sr. Kaiserl. Majastät käufliche Begebung der Jasziger-, Gross- und Klein-Kumaner Jkstrikze in Ungarn gegen Erlag, woran die Hälfte des Kardinals von Kollonitsch, die andere Hälfte des Hoch- und Deutschmeisters Ballei Franken übernehmen wollende und vertreten, wie auch die vorgehabte Überlassung der beiden Festungen Esseckh und Brodt an den Orden. 1701. — Die von seiten des Meistertums und der Ballei Franken in Ungarn erkaufende Kumaner-Landschaft und pro militari exercitio übernehmen wollende Grenzfestungen Esseckh und Brodt in Ungarn. 1702.

császár Csernovics Arzén ipeki pátriarka kérésére megerősítette a szerb katonai határőrvidék telepeseinek immár 12 éves kiváltságait, sőt újakkal töltötte meg azokat, hogy hűségüket egy esetleges magyarországi „rebellio” leverése érdekében is biztosítsa.¹² Hiszen Rákóczi Ferenc még 1701. november 7-én kiszabadította magát Wiener Neustadtból és Lengyelországba távozott.

Ilyen körülmények között mind a mergentheini lovagrendi kancellárián, mind a bécsi császári kancellárián pillanatnyilag úgy tűnhetett, hogy a Német Lovagrend jászkunsági földesuraságát semmi sem zavarhatja meg. Az eladási ügylet révén a császári kincstár máris félmillió jövedelemhez jutott, s a továbbiakban évente mind a Német Lovagrend, mind a Széchényi-alapítvány legalább 6%-os kamatnak megfelelő földesúri jövedelmet könnyvelhet el a Jászkun Kerületből.¹³ Az események azonban másként alakultak, a diplomáciai elképzelések és a gazdasági manipulációk menetébe beleszóltak a néptömegek. 1703. április 26-áig a Német Lovagrend csak 13 928 rhénes forint földesúri árendát tudott behajtani a kerületekben.¹⁴ Így múlt el az első fizetési határidő, György napja, s a második határidő, Mihály napja (szept. 29-e) még nagyon-nagyon távolinak tűnt.

1.

A Jászkun Kerület szervezkedése a felkelés kezdetén

1703 tavaszán a portális katonaaállítás kötelezettségével, a több mint 36 500 rhénes forintra rúgó contribúcióval¹⁵ és a földesúri szolgáltatásokkal¹⁶ egyaránt sújtott jászkunsági hatóságok is mindent elkövettek annak érdekében, hogy jövedelmeiket fokozzák és a megnövekedett kötelezettségeknek eleget tehessenek. Miután a Német Lovagrend nagymestere a jászkunsági nemeseket, hatósági előljárókat írásban biztosította, hogy terheiken könnyíteni fog, hogy vám- és harmincadmentességük érintetlenül marad, hogy „illetőségen felül” fuvarozásra és kimerítő katonai elszállásolásra a jászkun lakosokat nem kényszeríthetik,¹⁷ immár nem gondoltak többé a kerületekből való kiköltözésre, hanem újra szívesen fogadták a környező megyékből betelepülő földművelő

¹² Vö. *Benda Kálmán: Rákóczi és a szerbek. Magyar—szerb kibékülési törekvések (1703—1709). Élet és Tudomány, XXI. évf., 1966. júl. 8. 1251. l.*

¹³ DOZA, Wien, U 155/3. Kontributionen und Distrikts-Streitigkeiten und Patronatsverhältnisse, 1700—1728.

¹⁴ DOZA, Wien, U 168/1. Reissweg elszámolása 1703. ápr. 26-án, továbbá 1711. ápr. 2-án. Unbedeutende Akten zu den Jasziger- und Kumanen-Distrikten aus dem 18. Jahrhundert. (1. Hälfte. Nicht geordnet.)

¹⁵ DOZA, Wien, U 170/1. Miscellanea, 1702—1720 (cca.). 1703. jún. 2-án

a Jászkerület 43 portája után 25 534 Rh Ft 78 dénárt,

a Kiskun Kerület 9,5 portája 5 641 Rh Ft 29 dénárt és

a Nagykun Kerület 8 portájától 5 407 Rh Ft 48 dénárt fizettek.

¹⁶ „Zu herrschaftlichen Arenda und Heuer” címén általában a félmillió után 6%-os kamatnak megfelelő 30 000 Rh Ft-ot szerették volna elérni a lovagrendi hatóságok, de kezdetben csak ennek felét tudták elérni. (DOZA, Wien, U 155/3. -f. 12—13.)

¹⁷ Szo. Áll. Lt. 1702. D. Capsa I. nr. 20. Franciscus Ludovicus Comes Palatinus aláírásával s báró Späth von Zwiefalten komtur hitelesítésével, Breslau, 1702. júl. 31-i keltezéssel. Ferenc L. ez időben Neuburg palatinusa is volt.

lakosokat, készpénzzel vagy igacróvel rendelkező menekülteket, akik házhelyet, telket és legelőt vásárolhattak vagy vehettek bérbé.¹⁸

A Rákóczi-szabadságharc kezdete előtti időszakban nemesak a kunsági két kerületben, hanem a jázsági kerületben is annyira gyarapodott a lakosság, hogy egyes jázsági községek Heves—Külső-Szolnok megyei, sőt Pest-Pilis-Solt megyei határrészeket is árendáltak közlegeltetésre.¹⁹ A két Kunság hatóságai pedig mutatis mutandis most már olyan puszták jövedelmeiért is harcoltak, amelyeket ugyan az adásvételi szerződés a Jászkun Kerülethez sorolt, de ténylegesen nem jászkun birtokok voltak. (Kaba, Akasztó, Baracs, Bugac, Csengőd, Harka, Kaskantyú, Kiskőrös, Tabd-Szücsi, Tázlár, Mária-háza puszták, Vásárhely mezőváros bizonyos határrésze.) Az ezekkel kapcsolatos perek a királyi kúrián évtizedekig húzódtak, s e perekben a jászkun hatóságok gazdasági érdekei megegyeztek a Német Lovagrend érdekeivel.²⁰ A kunsági pusztabirtokok egy részét a lovagrendnek fizetett évi árenda ellenében a kunsági mezővárosok vagy községek hatóságai használták kaszálónak vagy közlegelőnek, más részét Kecskemét, Nagykőrös és Szeged város hatóságai vagy kereskedőtökései bérelték éves szerződés alapján a lovagrendtől átlagosan évi 4000—4200 rhénes forintért. 1703-ban kerekben mintegy ötven pusztabirtok tartozott a Jászkun Kerülethez, s ezeknek karánjaiban, istállóiban, ideiglenes pásztorszállásain, berkeiben, erdősegeiben, nádasaiban és ingoványaiban nemesak a leszerződött pásztorok, esikósok, gulyások, csordások és erdészek, vadőrök, hanem mellettük szökött jobbágyok, bujdosó katonák, felkelésre készülő kurucok is meghúzódhattak. Nem valószínű, hogy e puszták népe 1703 júniusában, a tiszaháti felkelés híre után barátságosan fogadta volna a hatóságok küldötteit, számvizsgálóit, felügyelőit vagy adóbehajtóit, nem is szólva a Német Lovagrendről.

Br. Kageneck lovagrendi adminisztrátor már 1703. április 18-án kénytelen volt jászberényi szállásáról Budára költözni, s ettől fogva csak a hozzá érkezett hírek alapján tudott az eseményekről jelentéseket készíteni. Júliusban már arról számolt be, hogy a jázsági és a kunsági lakosok Rákóczi oltalma alá helyezték magukat.²¹ Br. Reinach lovagrendi inspektor pedig Pestről 1703. augusztus 28-i levelében arról számolt be, hogy a Jász Kerület hatóságaitól kapott memoriálisból kitűnik, miszerint a jázságiak is Rákóczi hűségére álltak, a nagykunságiak pedig oltalomlevelet és egy pár karmazsin csizmát kaptak egy dukát arany letétele ellenében Rákóczitól.²² A felkelők annál is inkább gyorsabban mozoghattak, mert a Maros-vidéki és a Tisza-menti mocsarak, vadzizek és gázlók

¹⁸ Vö. a 3—4. sz. jegyzet anyagát, továbbá O. L. Rák. Szab. harc. Lt. G. 19. 49. cs. II., 147. f. A Heves megyéből 1703 előtt betelepülő lakosok megyei adóztatása érdekében lamentáló megyei urakat a fejedelmi tanács is elutasította.

¹⁹ O. L. E. 281. Cameral Adm. zu Ofen. Berichte und Schreiben, 1702—1709. Rsz. 3921. f. 319—324. Peres ügy Szolnok és Pest megyék között a jázságiak által bérelt Szigethalom és Felsőhalom Pest megyei puszták miatt 1703 áprilisban.

²⁰ DOZA, Wien, U 155/3. f. 13—14. Beschreibung der Generalvisitation des Distrikts der Jaszigen und Kumanen, 1714. Ez időben már Reisswegh főadminisztrátor utóda, Kyau is elismerte, hogy e birtokok Marsilius komtur, illetve Reisswegh komtur túlbuzgósága és mohósága révén kerültek a szerződésbe, árendájuk behajtása nehéz.

²¹ DOZA, Wien, U 156/1. Pest, 1703. ápr. 18-tól okt. 29-ig. Diarium, Relationes loco über die vom Administratore baron von Kageneck, a 80—97., továbbá a 411—412. f.

²² DOZA, Wien, U 168/1. Pest, 1703. aug. 28. Unbedeutende Akten zu den Jasziger- und Kumanen-Distrikten aus dem 18. Jahrhundert. Reinach szerint a jászkunságiaknak a „rebellisek” oldalára állása azzal magyarázható, hogy az országban nincs császári hadsereg, amely védelmet nyújthatna a Jászkun Kerület lakóinak a zendülők hatalmaskodásával szemben.

annyira ki vannak száradva, hogy mindenhol száraz lábbal járhatnak-kelhetnek a csapatok.²³

Kétségtelen tehát, hogy a jászkunok már 1703 májusában, júniusában kapcsolatot találtak a kuruc mozgalommal, s júliusban már II. Rákóczi Ferencet is felkeresték. „A tiszántúli nép titkos követségei, a hajdúvárosok, a jászok és a kunok hívtak, hogy ereszkedjem le a síkságra” — írja a fejedelem Emlék-irataiban²⁴ —, s már júliusban arról értesült, „hogy a Montecuccoli-ezredet Pest felé haladtában a Jászságban a nép meglepte és tökéletesen megverte. Ez a hír annál valószínűbbnek látszott, mert nem sokkal ezelőtt küldtem haza a jászok és a kunok követeit, akik biztosítottak a két nép hűségéről és készségéről, hogy felkeljen és pártomhoz esatlakozzék.” — Ismeretes, hogy az Alföldön a császári véghelyek (Szeged, Szolnok stb.) kislétszámú helyőrségén kívül ezekben a hónapokban csak a Montecuccoli-vertések őrezrede tartózkodott, s valószínű, hogy e kurasszir-ezrednek néhány százada már júliusban megfordult a Jászságban.²⁵ Az azonban bizonyos, hogy a jászsági községek ez időben már fegyveres századokat állítottak, s Szentmiklós János kapitányuk vezetésével augusztus elején már a Tiszáig portyázott 300 lovasuk. Az történt ugyanis, hogy a Nagykuňság területéről Remach hírei szerint „a fosztogató rebellesek” átjöttek a Tiszán és Jászladányt kifosztották, illetve 144 lovat és csikót vittek magukkal, átkeltek a Tiszán és a nagykuňsági Madarason kiosztották a felkelők között. E lovatlankuňsági felkelők az üldözésükre induló 300 jászsági huszárt újabb támadással fenyegették meg, ha nem állnak a felkelők oldalára. Reinach értesülése szerint a jászságiak ilyen körülmények között nem kerülhették volna el a teljes pusztulást, s ezért kérték Rákóczitól védelmet, „lieber aber ihr Leben, als ihre Facultäten, lassen wollen”. Ugyanitt irt arról, hogy a megkezdett összeírást a Jászkun Kerületben semmi esetre sem lehet folytatni, még kevésbé a földesúri adót behajtani, mert főként a Nagykuňságban, de az egész Tisza mentén a felkelők táboroznak. Jelentését ezért gyors-futárral küldte Bécsbe, hogy onnan (von Wienn Höcheren Orthen) további parancsot kapjon.²⁶

Miután a bécsi magasabb hatóságok a spanyol örökösödési háború hadszínterére koncentrálták a császári haderőt, a Rákóczi-szabadságharc kibontakozása idején, sőt első felében a már említett Montecuccoli-vertesezredet és az erdélyi Rabutin-dragonosezredet²⁷ kívül jelentékeny császári haderő nem tartózkodott az országban. Kageneck és Remach sürgető jelentéseinek is minden bizonnyal szerepük lehetett abban, hogy a bécsi Hofkriegsrat a szegedi és az aradi határ-

²³ Uo. Erdemes megjegyezni, hogy amíg 1703. júl. 18-án, a naményi átkelés idején „az utakat annyira elborította a sár és a víz, hogy a gyalogságnak majdnem egész nap övig kellett a vízben gázolnia”, (vö. *Esze Tamás: Kuruc vitézek folyamodványai, 1703—1710.* Bp. 1955. 24. l.) augusztusban már szárazság uralkodott a Tiszaháton.

²⁴ II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai. (Ford. Vass István, a bevezető tanulmányt írta Pach Zsigmond Pál.) Bp. 1954. 41. l.

²⁵ A Montecuccoli-Curassier-Regiment 1701-ben alakult a hírhedt Caprara-ezredből, létszáma 1703-ban ezer főre rügött. Parancsnoka gr. Montecuccoli Hercules Pius altábornagy. Az ezred ez időben a Tiszaháton és a Hajdúságban táborozott, s július végén, augusztus elején költözött át a Felvidékre. (Vö. Reiter-Regimenter der Kaiser- und Königlichen Österreichischen Armee. Wien, 1862, I. 147. p.)

²⁶ Reinach értesülése szerint a Nagykuňságban 6—7—8 zászló rebellis táborozik, holott korábban helységenként csak legfeljebb 30 ember mutatkozott. Reinach jelentésének 4—5—6. pontjai, no, 1703. aug. elején ugyanis az aradi, a gyulai és a belényesi szerb határőrvidék csapatai megtámadták a nagykuň községeket, s utánuk Rákóczi csapatai is ott táboroztak.

²⁷ E császári ezred hadlétszáma ezer fő, nevét parancsnokáról, gr. Rabutin de Bussy császári tábornagról kapta.

őrvidéki központok egységeinek mozgósítása után²⁸ a pétervárad, sőt a Száva-menti Bród határőrvidéki szerb csapatokat is felrendelte a Maros—Tisza-vonal megerősítésére, s ezek báró Kyba János obester parancsnoksága alatt már szeptember elején Szegedre érkeztek. Ugyanakkor Globitz ezredes, a szegedi körzet császári parancsnoka a haditanácstól azt a feladatot kapta, hogy a szerb katonaság segítségével a Tisza vonalán s főként Csongrádnál akadályozza meg Rákóczi csapatainak a Tiszán való átkelését, illetve a kiskunsági felkelők csatlakozását, továbbá „mind magát, mind a szegedi várőrséget a Kiskunságból, Kecskemét, Kőrös és Cegléd városokból élelmezze”.²⁹ E kettős feladat végrehajtása során a harcászati jellegűek részükre nem jártak olyan eredménnyel, mint az élelmezést biztosító zsákmányszerző expedíciók, amelyek szinte évről évre megismétlődtek s végső pusztulással fenyegették az állatállományban és gabonában gazdag jászkunsági községek és mezővárosok lakosságát is.³⁰

Rákóczi és Bercsenyi a tiszántúli hadjárat, a bihari harcok idején tették meg az első lépést arra, hogy a „harcias szerbeket” megnyerjék a szabadságharc ügyének. 1703. augusztus 9-én, a székelyhidi táborból csatlakozásra hívták fel őket, de e felhívás nem járt eredménnyel. Globitz pedig Szegedről ismételt felszólította a kiskunhalasi előljárósságot a rájuk rótt naturáliák leszállítására, s megfenyegetvén: „... avagy ha oberster Kyba a horvátokkal elérkezik, s fogyatkozás leszen búzában, abrakban s szénában, bizony kegyelmetekre szólítom, lássa azután kegyelmetek, hogy egyez meg vélek”.³¹ A halasiak azonban az ismételt felszólításnak sem tettek eleget, mert néhány nap múlva, szeptember 25-én Baja mezőváros szerb bírójától és tanácsától levelet kaptak, segítséget és szövetséget ígértek minden veszedelemmel szemben,³² másrészt pedig a város védelmére katonai csapatokat szerveztek. Közben Szolnok szeptember 21-én történt megvétele után Deák Ferenc ezerskapitány csapatai már Halas és Szeged között táboroztak. Október 3-án a kuruc csapatok Halason szállásolták be magukat, a túlerővel támadó szegedi várőrség és a szerb ezredek október 5-én súlyos harcot vívtak a Halasról támadó kuruc csapatokkal, s bár e harcban Kyba is elesett, Deák csapatai Kecskemétre vonultak vissza a veszteségek miatt.³³ Ugyanakkor a szerb csapatok a Duna felé közelítve elhajtották a kiskunsági puszták állatállományát, Szabadszállásról 50 lovat és 2700 birkát, Fülöpszállásról 45 lovat és 6000 birkát hajtottak el, az ellenálló lakosok közül

²⁸ A szegedi várhoz tartozó határőrvidéki helyőrségek parancsnoka báró Johann Friedrich von Globitz császári ezredes, aki a Száva-menti szerb katonaság felett is rendelkezett. Az aradi határőrvidéki központhoz tartozó helyőrségekkel br. Georg Wilhelm von Löffelholz császári generális, altábornagy rendelkezett. Egyik ezredese Thekeli (Tököli), szerb főkapitány, az aradi, a gyulai, a horosjenői és a belényesi helyőrségek parancsnoka, már 1703. jún. 26-án megütközött Pocsajnál a kurucokkal, s valószínű, hogy egységei augusztusban a Nagy-kunságban is megjelentek. (Vö. *Esze Tamás*: i. m. 477. l.)

²⁹ Századok, 1868. II. évf. 546. l. *Hornyik János*: A rácok ellenforradalma 1703—1711. A délvidéki katonai határőrvidékek szerb telepesei a Lipót-féle adománylevelek alapján széleskörű kiváltságokban részesültek (földesúri adótól mentes telket kaptak a katonai szolgálatot teljesítők, közigazgatásilag a bécsi udvari kamarához, katonailag a bécsi haditanácshoz tartoztak, tisztjeik törzstiszti rangot és nemességet is kaphattak stb.), rendületlenül hitték, hogy „kiváltságukat csak Bécshez való hűségükkel tarthatják meg”. (Vö. *Benda Kálmán*: i. m. 1251. l.)

³⁰ O. L. Károlyi Lt. P. 396. Ser. II. — 1703. „A fejedelem levelei” című anyag. Továbbá DOZA, Wien, U. 163/2. — f. 420—425.

³¹ *Nagy Szeder István*: Kiskunhalas város története oklevéltárral. Kiskunhalas, 1926. 127. l. — A korabeli helyesírást nem vettük át.

³² Vö. *Nagy Szeder*: i. m. 99—100. l.

³³ Uo. a 157. l.

50 ember vesztette életét, 7-en pedig megsebesültek.³⁴ Majd visszatértek Halasra, elhajtották a város állatállományát, elvitték a város pecsétjeit és egy harangot, „amely akkor a toronyépítés miatt faállványon állott, sőt embereket is vittek rabságba”.³⁵

A *Kiskun Kerület* lakossága tehát súlyos hónapokat élt át a Rákóczi-szabadságharc első évében. A kerület közigazgatási központja Kiskunhalas volt, élén Herpay Mihály distriktuális kapitány állott, de a mintegy félmillió kh-on szétszórta települt kiskun községek átfogó fegyveres védelmét a túlerővel szemben nem tudta megszervezni.³⁶ A községek, valamint a pusztabirtokok védelmére alkalmoszerűen toborzott fegyveres karhatalom és őrség október hónapban már elégtelennek bizonyult. Pedig Kecskemét is érdekelve volt a kiskunági puszták védelmében, mert a Német Lovagrendtől 1703-ban még 16 pusztát árendált évi 3300 Rh forintért,³⁷ de lakossága elsősorban a saját városa védelméről gondoskodott, így Halas és Baja elfoglalása után népeesebb mezőváros nem állta útját a Duna—Tisza közén, egészen Kuntszentmiklós határáig portyázó szerb ezredeknek.

Ilyen körülmények között Kiskunhalason a kerület hatósága október 7-én panaszlevéllel kereste fel Szegeden Globitz ezredest. Mivel azonban korábban a kiskunágiak nem szállították be Szegedre a rájuk kivetett gabonát, fenyítésben részesültek, Globitz „vigasztalásul” kijelentette, hogy amit lehet, elvesz a szerbektől.³⁸ Ez időtől fogva a császári hatalom alatt álló Szeged városa, amely néhány kiskunági pusztát korábban is árendált a Német Lovagrendtől, újabb 12 kiskun pusztát vett birtokba, s így a kecskeméti bérlők kezén csak 4 kiskunági pusztta maradt.³⁹ Nem valószínű, hogy a háború nyolc esztendeje alatt Szeged, illetve a tényleges hatalmat gyakorló Globitz akár a bécsi udvari kamarának, akár a Német Lovagrendnek utalványozta volna az árenda összegét.⁴⁰ Még alig múltak el a szerb támadás súlyos áldozatokat követelő napjai, a Kecskeméten táborozó Deák ezerek kapitány október 13-án „Fülöpszállás, Szabadszállás és a környék községeit kiürítette, s a lakosokat Kecskemétre rendelte erődítés és közös védekezés céljából”.⁴¹ A kiskunhalasiak pedig kétségbeesetten jelentek meg Rákóczi tiszalöki táborában, hogy veszteségeikről beszámoljanak,⁴² hogy a Kiskun Kerület védelmére átfogó intézkedést kérjenek, mert adott körülmények között sem a szegedi császári véghelyek, sem a budai vár követeléseit nem telje-

³⁴ DOZA, Wien, U 161/1. f. 28. Reinach 1703. okt. 11-én kelt jelentésében névszerint is felsorolja az elrett és megsebesült embereket, s számszerinti kimutatást készít az elhajtott állatokról.

³⁵ *Nagy Szeder*: i. m. 157. l.

³⁶ Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Oct. Hung. 1210. 39. p., *Nagy Iván*: Jegyzetek a Jászkun Kerületek történetéhez. Bp. 1873.

³⁷ *Hornyik János*: Kecskemét város gazdasági fejlődésének története. Kecskemét, 1927. 55—56. l.

³⁸ *Nagy Szeder*: i. m. a 147. sz. oklevél.

³⁹ *Hornyik*: i. m. 56. l.

⁴⁰ DOZA, Wien, U 163/2. f. 504—509. Kageneck jelentései 1703—1704-ben a kiskunági pusztabirtokok ügyében.

⁴¹ *Nagy Szeder*: i. m. a 147. sz. oklevél.

⁴² *Nagy Szeder*: i. m. 159. l., továbbá „Adatok Kiskunhalas város történetéhez”, Kiskunhalas, 1924. III. köt. 272. l. A Német Lovagrendet támogató budai hadi komisszáriátustól érkező felszólításból: „... mivel a rebellesek ellen már a rácok is feltámadtak, és a segítő császári seregek is szárazon-vízen vivatnak, azért a budai vár segítségére Kiskunhalas küldjön 12 ambert, 1 szekeret, akiket minden 8 nap múlva másokkal kell felváltani — nyársnak és akasztófának büntetése alatt parancsolatik”.

síthetik, s a kiskunsági községek kiürítése is végső veszélyt jelent számukra, megmaradt javaikat, községeiket nem hagyhatják el.

Ebben a súlyos helyzetben született meg Rákóczi első kun pátense 1703. október 14-én a tiszalöki táborban.⁴³ Ez a mozgósító, hadba hívó pátens sokoldalúan indokolja az általános fegyverkezést, s a sajátos jászkunsági viszonyok teljes ismeretében szólítja fel „a felső-, közép- és alsórendeket mind közönségesen”, hogy „amint eddig is hűségét rész szerint táborunkban való megjelenésével megbizonyította, hogyha továbbra is régi szabadságát szereti, az idegen német nemzet törvénytelen s kegyetlen igája alatt az által jobbágyásra való hozzátartását és hajtását keserüli, hogy most egy szívvel, erővel . . . kiküldött hadaink közé jó fegyveresen kiki személy szerint . . . halogatás nélkül magát bejelenteni el ne mulassza”. E mozgósítást követően szervezték meg a kiskunsági regimentet a kiskunlacházai Nagy Péter lovaskapitány és Cseplési János kiskunsági distriktuális alkapitány vezetésével,⁴⁴ s Rákóczi a Tokaj melletti táborban 1703. október 23-án valamennyi kiskunsági község részére oltalomlevelet adott a kuruc csapatok túlkapásai ellen való védekezés végett.⁴⁵

Rákóczi ez időben bízta meg Károlyi Sándort, a dolhai „győzelme” után kuruc generális főstrázsamesterré kinevezett szatmári főispánt azzal, hogy „vezérelje a jászokat és a kunokat s a Duna partján már fegyverben álló katonaságot”, továbbá hozza át a kuruc felkelés pártjára a bácskasági szerb katonaságot vagy pedig akadályozza meg további előnyomulásukat.⁴⁶ Ugyancsak ez időben rendezte Rákóczi a Jászkun Kerület közjogi státusát is, az 1703. október 27-én Tokajban kelt rendeletével a Német Lovágrend jászkun főldesúri hatalmát törvényen kívül helyezve, Vay Ádám szabolcsi nemest, a fejedelem udvari kapitányát, majd később marsallját nevezte ki a jászkunok distriktuális főkapitányává, helyetteséül pedig továbbra is meghagyta a szintén Rákóczi hűségére tért Török András Nógrád megyei alispánt. De ezek az alapvető és rendkívül fontos intézkedések — bár az országos jellegű nagy feladatokhoz képest csupán helyi jellegűeknek tűnhetnek, hiszen gr. Schlick Lipót császári ezredes felvidéki hadjárata jelentékeny erőket vont el az Alföldről — a kiskunsági községek katonai védelmét és közigazgatási nehézségeit egyelőre nem oldhatták meg.⁴⁷

Ismeretes, hogy Rákóczi sohasem mondott le arról, hogy a szerbeket megnyerje a felkelés ügyének, 1703. november 1-én Károlyi javaslatára újabb pátens-

⁴³ O.L. G. 46., I. 2.a. 6. p. Rákóczi Ferenc pátense a Kunsághoz 1703. okt. 14-én a tiszalöki táborból. Erőteljesen hivatkozik arra, hogy a bécsi hatóságok „a rác nemzetet” oly igérettel mozgósítják ellenünk, miszerint ha „valamely tartományt fegyvere által megnyerhet, azt a maga nemzetének szabadon elfoglalhassa” s a Jászkunságot is „teljességgel eltörölvén, örökösen bírassa”.

⁴⁴ Vö. Toth János: Kis-Kun-Halás város története. Jegyzetekkel és oklevél-tárral ellátva kiadta Szilágyi Sándor. Nagykőrös. 1861., 101. l. továbbá Prot. Exp. Pöl. Hung. 978., 209. p. Itt Cseplési még mint kiskun hadnagy szerepel, de 1705 áprilisában már őt zászlóalja ezeres kapitánya volt (uo. a 258. p.).

⁴⁵ E protekcionális leveleket közli *Palugyai Imre*: A Jász-Kun Kerületek s Külső-Szolnok vármegye leírása, Pest. 1854., 272. l., *Révfy Lajos*: II. Rákóczi Ferenc és a jászkunok. Szolnok, 1906., 76—77. l., továbbá *Nagy Szedes*: i. m. 148. sz. oklevél is.

⁴⁶ Magyar Könyvszemle, LXIX. Károlyi Sándor önéletrajzának ismeretlen részlete 1698—1703. Az önéletrajz ismeretlen részlete a gyöngyösi kézirat szerint. Közölte *Pásztor Lajos*: i. m. 119. l.

⁴⁷ O.L. G. 45. I. 40. Capsa D. fasc. 70. Vay fejedelmi udvartartási, testőrmarsalli, diplomáciai, katonai és politikai, valamint jászkun distriktuális főkapitányi hatáskörét és jövedelmét külön szabályzat tartalmazta. Török András a nógrádi Gács meghódolása után, 1703. okt. elején csatlakozott a felkelőkhöz, s ilyen minőségben levelezést folytatott Károlyival. (O. L. Károlyi Lt. P. 396., 1703. nov. 1., 6.)

ben hívta fel őket a csatlakozásra, s Károlyit a jászkun csapatokkal együtt „a bányavárosok oltalmára” rendelte.⁴⁸ Így a kiskunságiak ismét magukra maradtak, s miután a szerb csapatok szinte semmiféle ellenállásra nem találtak, ismét felkeresték a Duna melléki, Pest megyei helységeket és a kiskunsági községeket, s többek között Kecskemétnek a kiskun pusztákon tartott méneseit és gulyáit is falkánként elhajtották.⁴⁹ Ugyanakkor azonban Szegeden Globitz arról értesült, hogy a kiskunságiak a budai kommisszáriátus követeléseit is teljesítették, Szegedre pedig még mindig nem küldték be a megparancsolt gabonát, azért a szerb katonaságot ismét felküldte a Duna—Tisza közére.⁵⁰ A kiskunhalasiak így 1703. december 1-én kénytelenek voltak Szegedre szállítani 455,5 mérő búzát és 123,5 mérő zabot.⁵¹

1703. december 9-én Rákóczi a tokaji táborból újabb pátensben hívta fel a szerbeket a csatlakozásra, de nincs bizonyíték arra, hogy e felhívás eljutott volna az illetékes szegedi parancsnokságra. Így „a Bécs hűségében megmaradó harcias szerbek végzetes veszélyt jelentettek az ország közepén, a fegyverre kelt kuruc hadsereg hátában”.⁵² December közepére tehát a Kiskun Kerületben is valóságos hádiállapot lévén, szinte katonai közigazgatás alakult ki, s a kerület sorsa teljesen a fejedelmi tanács hadművelleti terveitől függött. December 13-án a fejedelem úgy intézkedett, hogy a felvidéki hadjárat befejeztéig minden kiskunsági község Kecskemétre költözzék, hogy ott magukat besáncolják, s ott várják be a Felvidékről megérkező haderőt. Erre a kiűritésre azonban nem került sor, mert közben a budai, a szigetközi, a tabáni szerb katonaság is megmozdult, s támadásaik esetére a Duna vonalát is meg kellett erősíteni.⁵³ — Hasonlóan súlyos helyzetben volt a Nagykunság is a szabadságharc kezdetén.

A *Nagykun Kerület* több mint 200 000 kh-as területén négy nagyobb település: *Karcagújszállás mezőváros*, Madaras, Túrkeve és Kunhegyes községek, valamint a fent említett hatalmas állattenyésztő pusztabirtokok sorsáról, lakosságának szervezkedéséről annál is inkább nehéz számot adni, mert 1703 tavaszán a Kageneck-féle szemle nem sok eredménnyel járhatott, nem tudott pontos képet nyújtani a Nagykunság állandóan mozgásban levő s a pusztabirtokok rejtkehelyein meglúzódo lakosságáról. Az előző évhez hasonlóan ismét 9,7 nádori portát tartottak nyilván a nagykunsági községekben, s kontribúcióját 1057 Rh forintban állapították meg.⁵⁴ Kageneck 1703. május 31-én kelt levelében arról számolt be, hogy értesülése szerint Karcagújszálláson nagy nyugtalanság támadt, a lázítók (Aufrührer) a szatmári táborozásra toboroznak.⁵⁵ Bizonyos, hogy a nagykunsági felkelők részt vettek a tiszaháti felkelésben, s júliusban már

⁴⁸ Századok, 1868., II. évf. 547. l.

⁴⁹ Uo. az 548. l.

⁵⁰ „Látom mindekkoráig is, hogy abból a vakmerőségből ki nem akartok térni, sőt inkább kemény nyakatokat újabb szófogatatlanság által fölhegyesítettétek, hogy az én parancsolatomnak . . . eleget nem tészték, . . . de minék előtte Budai Commissiót futjátok és az én parancsolataimat hátra tesztek, én semminék oka ne legyenek, ha valami esik rajtatok” — hangzik a fenyegetés a szerb támadással. *Nagy Szeder*: i. m. 149. oklevél.

⁵¹ DOZA, Wien U 168/1. Unbedeutende Akten . . . Specification Ofen, aug. 13. 1710. A Reisswegh összeállította részletezés 1. tétele a kiskunsági kontribúcióról 1703—1709. években.

⁵² O. Sz. K. Kézirattár, Prot. Exp. Fol. Hung. 978., 50. f., továbbá *Benda Kálmán*: i. m. 1252. l.

⁵³ Századok, uo. az 549. l., továbbá az 52. sz. jegyzet, 3. — 1389. 188. p. Cseplézi kiskun kapitány is szerepel, Czirkos — elírással.

⁵⁴ Szo. Áll. Lt. 1702. D. Capsa I., fasc. 1. nr. 16—21.

⁵⁵ DOZA, Wien, U 163/2. — 1703. máj. 31. f. 359—366.

Rákóczi zászlói alatt harcoltak.⁵⁶ Július végén, augusztus elején azonban az aradi, a gyulai és a belényesi szerb csapatok, amelyek Löffelholz császári generális parancsnoksága alá tartoztak, „Karcagújszállást, Madarast egész Bárán-digh le a Sárrét mellett . . . felprédálták, kik után commandirozott az méltóságos fejedelem 8 vagy 9 zászlóalja embert”.⁵⁷ A Nagykunság distriktuális kapitánya 1700—1710-ig Nagy Bálint karcagújszállási nemes volt,⁵⁸ aki kapitányi kinevezését megelőzően nyolcszázadmagával éveket töltött tatár rabságban, s idős kora ellenére a nagykunsági újraterelődő községek közigazgatási, gazdasági és társadalmi feladatait nagy munkabírással végezte. A felkelés kezdeti hónapjaiban is ilyen jellegű szervező és irányító munkát végzett. A nagykunsági csapatok Borbély Balázs, Deák Ferenc és Szűcs János ezereskapitányok ezredciben 1703 szeptemberében részt vettek a fontos tiszai átkelőhely, Szolnok elfoglalásában is. Ezt a várat a császáriak részéről Harry Walters ír kapitány védelmezte száz főnyi katonával. A kurucok 1703. szeptember 10-én zárták körül a várat, s 21-én délután 5 órakor rohammal foglalták el.⁵⁹ Innen indultak a már ismert-tett kiskunsági csatateretekre.

Miközben a lovagrendi adminisztrátor, Kageneck ismételten azt jelenti Bécsbe, hogy a kunsági felkelők harcai miatt az árenda behajtása lehetetlenné vált,⁶⁰ Rákóczi október 14-én a tiszalóki táborban elrendelte a Nagykunság általános mozgósítását is. Erre két okból is szükség volt: mindeddig inkább csak a szegénysorsú emberek és a fiatalabb vitézek vonultak be a kuruc zászlók alá, a vagyonosabbak, „a felső-renden lévők” még sokan a gazdaságban és a pusztákon strázsáltak; másrészt a tiszántúli és a marosvidéki szerbek támadásával is számolni kellett, viszont a Jászkunság a reguláris és a mezei ezredek szervezése során igen fontos gazdasági bázisnak bizonyult, s védelméről mindenképpen gondoskodni kellett.⁶¹ Szolnok és Szatmár elfoglalása, majd a kiskunhalasi események után a Duna—Tisza közére is több figyelmet fordított a fejedelem, mert a felkelők még nem mindenütt jelentették be magukat a táborokban, s nem volt nyilvántartás sem arról, hogy a jászkunsági felkelők hol táboroznak.

Október 20-án a tokaji táborban kapott megbízást a fejedelemtől Török András udvari vicekapitány, hogy mint a jászkunok korábbi distriktuális vicekapitánya tájékoztódjék a jászkunsági felkelők helyzetéről, s a „Jászság

⁵⁶ Uo. a 406—408. f. „... die Gross-Kumanen würcklich die Ragotzische Protection ergriffen”.

⁵⁷ O. Sz. K., Kézirattár, Fol. Hung. 1378., 166. p., továbbá O.L. G. 16. I. 2. D. Összeírás a nagykun községek otthon maradt katonaköteles lakosairól, s végül O.L. G. 25. II. 2. Az aradi fogságba hurcolt karcagi Veres György főhadnagy, valamint felesége kérvénye a fejedelemhez.

⁵⁸ O. Sz. K., Kézirattár, Oct. Hung. 1210. — 36. p., továbbá O.L. G. 15. I. 7. Nagy 1705 július elején a fejedelemtől meghívást kapott a szécsényi országgyűlésre, haláláig nagykun kapitány volt.

⁵⁹ Vö. Antal Árpád: Olvasókönyv Szolnok megye történetéhez. Szolnok, 1969. 50. l.

⁶⁰ DOZA, Wien, U 156/1. Kageneck jelentései a Consilium Bellicumnak, 1703. okt. 6. és 9. „... die Rebellen aufenthalten in Cumanien, wordurch das Land sehr verderbet, und die Arenda-Gelder schwerlich erhoben werden können”.

⁶¹ O.L. G. 16. I. 2.a., 6. f. — Rákóczi pátense a Kunsághoz 1703. okt. 14-én „nevezet szerént az egész Kunságh fegyverviselő s viselhető felső-, közép- s alsó-rendeknek . . . az idegen Nemzettül Törvényeink, Diplomáink igazságának ellene való sanyargatásait, úgy azon Kunsághnak régi szabadságának elrontásával jobbágyszolgálatra hozattatását, abból származott nagy keserűségét s romlását szánakozó szívvel érezvén, vettük fel kezünkre mind magunk tulajdon Méltóságunk s hasznunk keresésén kívül azon közügynek forгатását, . . . ha régi szabadságának helyreállítását kívánja, azon keserves iga terhek viselés alól való szabadulását óhajtja, az pátensünk vétele után minden késedelem nélkül valaki fegyverviselő s viselhető, azon Kunsághon, jó és tölle ki telhető fegyverekkel Táborunkba magát bejelenteni el ne mulassza.”

résztül lévő Szent-Miklós János urammal, az Kunság résztül Nagy Bálint hívünkkel egyet értvén”, az ország szolgálatának előmozdítását biztosítsa. Hivatkozva az október 14-i fegyverre szólító kiáltványra, ismét figyelmezteti a jászkunokat is: „... parancsoljuk az említett kun, jász nemzet minden rendének az pátens-levelünk tenora szerint, ismerve említett Török András hívünket, ... mindenekben szavát fogadni, dispositiójától függeni, úgy említett tiszt híveink is ökegyelmével mindenekben egyet érteni az haza szolgálatjának folytatásában el ne mulasszák”.⁶² A fejedelemnek ez az intézkedése is azt mutatja, hogy elsősorban a jászkun közigazgatási hatóságokat, a distriktuális főkapitány-helyecttest, a kerületi kapitányokat szólította fel a mozgósítás végrehajtására. Ez a mozzanat egyébként azt is jelzi, hogy e pillanattól fogva a Nagykunságban is megkezdődött a katonai közigazgatás rendszerének kiépítése. S hogy ez katonai ellátási, gazdasági, élelmezési és védelmi szempontból is mennyire döntő és sokrétű feladatot jelentett, mutatja többek között az is, hogy Nagy Bálint nem teljesített csapattiszt szolgálatot, hanem mindvégig a kerület katonai közigazgatási feladatait látta el. A védelemre szervezett „strázsa” azonban kevésnek bizonyult.

November elején a bácskai, a péterváradai és a szege di csapatok rátörtek a Nagykunságra is, „november 4-én, virradatkor ütyén ránk, mikor meg kellett világosodni”.⁶³ A községek méneseit, marháit, a gabonát és élelmiszert magukkal vitték, „... és amely kunságiaknak Nagyságod Szolnoknál parancsolt volt, hogy hozzánk jöjjenek, s velünk együtt strázsáljanak, egymást őrizvén, azok is a jámborok, nálunk lévén, nem bírtunk a sok ellenséggel, hanem valóban nagy rontást vittek végbe rajtunk” — írták a mezőtúriak november 5-én Károlyinak.⁶⁴ A fejedelem a felvidéki hadjárat idején — miután jelentős katonai erő a Nagy-kunságban nem maradt — november 28-án úgy intézkedett, hogy „a békési és azon vidéki lakosok” költözzenek Karcagújszállásra, mivel ott magukat és a kunságiakat is könnyebben védelmezhetik.⁶⁵ Ezen a vidéken feltétlenül nagyobb katonai erőre lett volna szükség, mert december 5-én már Hatvanból is azt jelentették Károlyinak, hogy a budai, a szigetközi és a pentelei táborokból újabb szerb támadás várható, mintegy 4000 főnyi sereg készül Hatvan, Gyöngyös, Szolnok és a Jászkunság pusztítására, ezért „minél hamarabb vagy 8—9 ezred magával siessen a Jászkunság segítségére, mert egy hét alatt vagy elébb is talán elválnak dolgunk”.⁶⁶ Adott körülmények között erre az átesoportosításra nem került sor. Így a Nagy-kunság ezúttal is magára maradt, s igen sok gazdasági értéke elpusztult a gyakran ismétlődő támadások folyamán.

A Jász Kerület a Jászkunság három kerülete közül a legkisebb területtel, de a legtöbb lakossal rendelkezett. Területe a pusztabirtokokkal együtt nem lehetett több 190 000 kh-nál, lakossága pedig 8—8400 főnyi a szabadságharc kezdetén.⁶⁷ Ez időben 43 nádori portája után 25 828 Rh Ft contributiót köve-

⁶² Prot. Exped., Fol. Hung. 978. — 19. f.

⁶³ O. L. Károlyi Lt. P. 396. Ser. II. — 1703. okt. 28., továbbá a turi bírák, esküdtek és szegénység levele Károlyihoz 1703. nov. 5-én arról, hogy 5—6000 főnyi szerb lovas és gyalog sereg a Nagy-kunságot felprédálta.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Antal Á.: i. m. 49. l.

⁶⁶ O. L. Károlyi Lt. P. 396. Ser. I. Fasc. 4. D., nr. 23. Szentmiklós János jászsági ezerskapitány levele Török Andrásához. Továbbá a nr. 26—33., majd a Fasc. 4. E. II. nr. 5., a fasc. 5. E. II. nr. 6.

⁶⁷ Szo. Áll. Lt. 1702. D. Capsa I., fasc. 1. nr. 19,5, továbbá O. L. U. et C. fasc. 110, nr. 39, a Penz-féle dokumentum. Itt Fodor Ferenc számításait vettük alapul. (Vö. Fodor F.: A Jászság életrajza. Bp. 1942. 168. l.)

teltek rajta.⁶⁸ A három jászkun kerület közigazgatási központjában, Jászberényben volt elszállásolva a Német Lovagrend commissariatusa, a bécsi lovagrendi adminisztráció kirendeltsége br. Kageneck vezetésével. Ez a kirendeltség azonban 1703 tavaszán Budára költözött, júniusban már a lovagrendi provizorok is beszüntették a földesúri adóbehajtást, s június végén a jászkunok portális adóztatását is Heves—Külső-Szolnok megye hatáskörébe utalták a budai kamarai adminisztráció hozzájárulásával.⁶⁹

Amikor Bagossy Pál császári ezredes 1703 húsvét idején Egerben gyűjtötte össze a környező törvényhatóságoktól oda irányított portális katonaságot, a jászsági és a nagykunsági nádori porták után 52 felfegyverzett katona vonult be oda. A Bagossy-regiment egyik századát Káposztási János kapitány vezetésével elszállásolásra és ellátásra Jászárokszállás, majd Jásztelek községekbe helyezték ki, hogy ott táborozva várják be a spanyol örökösödési háború hartereire, egyelőre a Styria és Itália felé irányító parancsot.⁷⁰ Miután ennek a századnak további sorsáról nincsenek adataink, feltehető, hogy fegyveres lovasai és gyalogosai megszöktek a táborból, s a jászsági községekben szervezték a felkelést. A Montecuccoli-vértesezred harácsoló, lőszerző egységeinek jászsági „tökéletes veresége” azt is jelenthette, hogy lovaikat, fegyvereiket is kénytelenek voltak átadni. Bizonyos azonban, hogy július 31-én már Szűcs János — régi, híres hajdúkapitány — is a Jászságban táborozott „feles kurucokkal”.⁷¹

Jászberény város (Markt, oppidum) ez időben 3—3500 főnyi lakossággal rendelkezhetett, kilenc kerülete (tizede) volt. A kerületi hatóság tizedek szerint tartotta nyilván a katonaköteles lakosságot, a tiz népes jászsági községben (Dörfer, rura), valamint a pusztabirtokokon (praedia, deserta)⁷² pedig helységenként szervezték meg a katonai karhatalmat, illetve a fegyveres őrségeket a maguk választotta kapitány, hadnagyok és tizedesek vezetésével.⁷³ Ezek a tisztségek eredetileg közigazgatási tisztségek voltak, de a katonai közigazgatás kialakulásával, még inkább a hadrakelt csapatok táborozása során közülük választották meg a tiszteket és az altiszteket is.

A Jász Kerület districtuális kapitánya, tehát közigazgatási főtitkárviselője Szentmiklós János, jómódú jászberényi birtokos volt,⁷⁴ aki augusztus elején 300 főnyi lovas-csapattal a Tiszánál portyázott, s mindvégig csapatistként

⁶⁸ DOZA, Wien, U 163/2. Kageneck jelentései, 1703., f. 388.

⁶⁹ Századok, 104. évf. 1970. 3. sz. 675. l. Kiss József: A jászkun parasztság harca az örökös jobbágyág rendszerének kiterjesztése ellen (1678—1703).

⁷⁰ Vö. Gyulay Ferenc gr. naplója 1703—1704. Pécs. 1928. Márki Sándor kiadványa. 17. l. — Gyulay Bagossy helyettese volt. Káposztási kapitány talán azonos az 1705. évben Jászberényben összeírt huszárnévjegyzék 47. sorszám alatt szereplő Káposztás Jánossal. (O. L. U. et C. 1705. fasc. 110. nr. 39.)

⁷¹ Gyulay: i. m. 24. l. Innen indultak Szolnok megvételére.

⁷² A Jász Kerület községei 1703-ban: Ágó, Alsószentgyörgy, Apáti, Árokszállás, Dózsa, Felsőszentgyörgy, Fényszaru, Jákóhalma, Kisér, Ladány és Mihálytelek. Részben lakott puszták: Négyszállás, Szentimre, Jakab, Tötevény, Boldogháza, Peres, Borsóhalom, Szentandrás stb.

⁷³ O. L. U. et C. 1705. fasc. 110. nr. 39. Az előjárósági, közigazgatási tisztségek nem azonosak a katonai tisztségekkel (colonellus, kapitány, főhadnagy, hadnagy, tizedes stb.), de néhány esetben személy szerint e kétféle tisztség egybeesett.

⁷⁴ O. L. U. et C. a Pentz-féle dokumentumban a berényi lakosok között a 67., a négyszállási pusztabirtokok között a 31. sorszám alatt. Két 18 éven felüli fia volt, az egyik, Mihály, 1706-ban a jász lovasezred kompániás főhadnagya, 1709-ben a jászkun ezred első századának parancsnoka, atyja pedig az ezred kommandáns colonellusa. (O. L. G. 16. l. 2. D., továbbá G. 28. V. 2. E-F. 77. cs., 445—446. f.)

vett részt a szabadságharcban. 1703. augusztus 22-én Kageneck is arról tett jelentést, hogy a Jász Kerületben Apáti csatlakozásával az egész jászsági lakosság Rákóczi hűségére állt.⁷⁵ Szentmiklósy ez időben Apátiban toborzott önkénteseket a jászsági lovas-regimentbe, amelynek még csak 5—600 főnyi létszáma lehetett akkor, amikor Szűcs János, Deák Ferenc és Borbély Balázs ezredeivel együtt szeptember 10-én Szentmiklósy századai is részt vettek Szolnok ostromában. E harcokban 18 jászsági katona esett el, majd innen Szeged és Kiskunhalas térségébe vonultak, s október elején a kiskunhalasi harcokban ismét 15 katona halt meg, sokan pedig súlyosan megsebesültek.⁷⁶

Rákóczi Szolnok megvétele után — mintegy elismerve a jászsági regiment katonái eredményeit is — Jászberény város részére oltalomlevelet állított ki és adott át a tokaji táborban nála megjelent jászsági küldötteknek 1703. szeptember 29-i keltezéssel.⁷⁷ Ez az okmány nemcsak azért lényeges, mert a várost védelmébe veszi az ott táborozó vagy átvonuló lovas- és gyaloghadak túlkapásai, zaklatásai és kártevési ellen, hanem azért is, mert a város vezetői előző nap Vetésen is jelen voltak, s frissen hozhatták magukkal a felkelés egyik alapvető dokumentumát, a vetési pátenszt. Bár a jászkunok nem tartották magukat jobbágyoknak, s már a brezáni várból kibocsátott pátens óta világosan értették, hogy a lovagrendi földesúri hatalomtól, jobbágyi helyzetükből csak akkor szabadulhatnak fel, ha a háza szolgálatára egyetemlegesen fegyvert fognak, a vetési pátens általános rendelkezésein kívül egy részletesebb, a jászkunokra vonatkozó pátens kibocsátásában reménykedtek. Ilyen körülmények között született meg igen hamar, már október 11-én a tokaji táborban az egész Jászságot fegyverre szólító kiáltvány,⁷⁸ amely a katonai helyzet realitásait is hangsúlyozza: „Most, mikor a Jászság majdnem a németnek s rácnak torkában vagyon, hadaink közé jó fegyveresen kiki személy szerint a pátenslevelünk vétele után halogatás nélkül magát bejelenteni el ne mulassza, hogy hazánk igazságos javára célzó ügyet fegyver által szerencsésen folytathassuk. Ezen pátenslevelünket helyről helyre vigyék.”

Csak hogy amíg a legelső jászsági lovas- és gyalogkompániák már négy hónapja táborokban voltak, s már több komoly ütközetben is részt vettek, a katonaköteles korosztályok 50—60%-a még nem fogott fegyvert, s az őszi fő munkaidő befejeztével nem sok indok maradt az otthon maradásra. Nyilvánvaló, hogy ez a többség lényegesen gyorsabban és kevesebb áldozat árán képzelte elnyerni felszabadulását, nemesi kiváltságait, semmint azt az adott körülmények lehetővé tették. Másrészt a korabeli általános gyakorlat szerint mozgósítás idején a környéken táborozó vagy átvonuló katonaságot a Jászságban is a községek látták el orális és equilis portióval, sőt a hidegebb időszakokban szállással is. Ez a súlyos teher — különösen a jász kerületi, mezővárosi és községi előljáróságoknak a német megszállás évtizedeiben kialakult gyakorlata szerint — ismét másként érintette „a felső-, a közép- és alsórenden levő” lakosokat, továbbá a már régen hadba vonultak gazdaságait vagy a még mindig otthon lappangók háztartásait. A mélyben húzódó drámai vitának ezek az egyéni érdek-

⁷⁵ DOZA, Wien, U. 163/2. f. 419. „... haben sich die Rebellen Protection ergeben”.

⁷⁶ Vö. a 73. sz. jegyzet anyagában a községi és a plébániai nyilvántartásokkal. Erre az időre a súlyosan sebesültek közül is otthon haltak meg sokan.

⁷⁷ Szo. Áll. Lt. Jászberény város lt. Privilegia, 70. sz. Közli *Pintér Jenő*: Jászberény rendezett tanácsú város levéltárában levő kiváltságlevelek és oklevelek gyűjteménye. Jászberény é. n. 83—84. l.

⁷⁸ Uo. Közli még *Antal Á.*: i. m. 47—48. l.

ellentétek és gazdasági-szociális rétegekülönbségek adják magyarázatát.⁷⁹ S miután a zsoldos hadsereg megszervezésének nem voltak meg a feltételei, az önkéntes bevonulás kötelezettsége még tovább mélyítette a vitát. A kiskunhalasi események véstes hírei azonban a jázságiak részére is figyelmeztetőül szolgáltak. A jázsági sebesültek haza tértek otthonaikba.

Miközben a jázsági helyi hatóságok a hadkötelezettséggel járó terhek „arányos” elosztásán fáradoztak, október 24-én megérkezett Rákóczi írásbeli rendeletével Török András, hogy „nemes vitézlő Szentmiklósy János tiszt hívünkkel egyet értvén, az egész nemes Jázságot megmustrálja, sőt kegyelmes parancsolatunkból ott az Haza szolgálatában kívántató dispositiókat tégyen”.⁸⁰ Abból az egyszerű tényből, hogy a mindedig nem nemesi jogállású Szentmiklósyt, továbbá a Jázságot „nemes” titulussal ruházta fel Rákóczi pátense, nyilvánvalóan következik, hogy hadszervezés tekintetében alapvető változásról volt szó. Az eddigi önkéntes jellegű hadkötelezettséget lassanként felváltja a szervezett és kötelező „nemesi insurrectio” kötelezettsége. Kérdés, hogy a jázsági lakosok „egyetemleges nemessége” hadszervezési szempontból milyen eredményeket hozhatott. Török november 1-én csupán arról értesítette Károlyit, hogy a jász regiment mustrája folyamatban van, várja a generális parancsát a jász hadak alkalmazására vonatkozóan.⁸¹ Arról azonban, hogy az újabb mozgósítás milyen eredménnyel járt, nem szól a jelentés. November 3-án újabb értesítést küldött Károlynak, hogy a jász lovas- és gyaloghadakat a Káták (Nagykátá, Boldogkátá, Lőríckátá, Egreskátá) vidékén helyezze el, hogy a Pest felé vezető utakat lezárják. Miután a főparancsnokságot Szentmiklósyra ruházta, ő maga a Felvidékre, a bányavárosokba indult.⁸² Rákóczi pedig Károlyit is Lévára rendelte, hogy a felvidéki hadműveletekben vegyen részt.⁸³

1703. november 7-én Hatvanból Szabó Máté kapitány értesítést küldött a jász kerületi hatóságnak Jászberénybe, hogy hírszerzőinek jelentései szerint Pestnél három zászlóalja szerb katonaság készül Hatvan és a Jázság megtámadására. Felhívja a jázsági „nemes, vitézlő kapitányokat”, hogy „csak kegyelmet vegye útját mennél hamarabb Hatvan felé”.⁸⁴ Ismeretes, hogy ez időben támadták meg a szerb csapatok a Nagykurságot is, s Szentmiklósy szegedi kuruc tisztektől olyan értesítést kapott, miszerint „a Rácok nagy gyülekezettel éppen ide, Jászberényre szándékoznak”. Szentmiklósy arra kérte Törököt, hogy járjon közbe Károlynál: új hadakat irányítson a Jázságba, „mert másként itten — kevesen lévén — elrontatunk az ellenünk fegyverkező Rácok által”.⁸⁵ Időközben Szentmiklósy lovas regimentje Szabó Máté hatvani lovas ezredével együtt Vác környékén portyázott. Száz főből álló ellenséget szétszórtak, szarvas-

⁷⁹ Vö. R. Várkonyi Ágnes: A „népi kurucság” ideológiája. Történelmi Szemle, 1963. évf. 1. sz. 54. l. „Rákóczi kancelláriájának hivatalos kiadványai akár hazai használatra, akár külföld számára készültek, a nemesi történetiszemlélet jegyeit viselik magukon”, s a jázsági vezetők nagy többsége is „nemesi jogállása” tudatában kívánta áthárítani a hadi terheket a közrendű lakosokra.

⁸⁰ Prot. Exped. Fol. Hung. 978., 24. f. — Tokaj, 1703. okt. 24. Török Andrást már okt. 20-án kinevezték a Jászkun Kerület distriktuális főkapitányhelyettesévé, Vay Ádámot pedig főkapitánnyá, s ezzel a jászkunok „közjogi jogállását” Rákóczi véglegesen rendezte.

⁸¹ O. L. Károlyi Lt. P. 396. Ser. I. 1703. nov. 1. fasc. 3. C. nr. 2.

⁸² Uo. a nr. 8. Jászberény. 1703. nov. 3.

⁸³ II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai, 59. l., továbbá Károlyi önéletrajzának részlete a gyöngyösi kézirat alapján, i. m. 119—120. l.

⁸⁴ O. L. Károlyi Lt. P. 396. Ser. I. 1103. nov. 7. fasc. 3. C. nr. 7.

⁸⁵ Uo. a fasc. 4. D. nr. 23. — Jb., 1703. nov. 27.

marha- és juhállományukat birtokba vették. Két német foglyot ejtettek, s őket kuruc rabokért kicserélték.⁸⁶

A hadra kelt jász regiment tehát nem tétlenkedett a felvidéki hadműveletek idején. December 6-án Szentmiklós néhány százada Szeged mellett, Szőregnél táborozott. A szegedi melletti homok és tölgyes területén 60 főnyi szegedi csapatot megverték, zsákmányaikat elvették, közülük két foglyot ejtettek. Az egyik jászági születésű volt, eskü alatt vallotta, hogy mintegy 6000 főnyi szerb csapat készül a Jászkunság elfoglalására. Szentmiklós Károlyihoz intézett levelében hangsúlyozta, hogy még 3000 főnyi katonára volna szükség, mivel a veszélyeztetett területen csak kb 2000 katona van, „de ezek fele fegyvertelen, sokat magunk felől nem ígérhetünk”.⁸⁷ S íme, itt van a hadseregszervezés másik alapvető kérdése: a felfegyverzés. Hiszen az alkalmilag szerzett, zsákmányolt felszereléssel csupán kisebb harcászati, csatározási feladatokat lehet sikeresen megoldani.⁸⁸ Erre az alapvető hiányosságra Török is több alkalommal figyelmeztette Károlyit még a mustra alkalmával: „... ezek oly fegyvertelenek és lovatlanok, hogyha ezeket próbára vinnék — éppen a mézárszékre ejtenék őket, mivel mind fegyverekből, mind lovaikból kifogytanak... *Ez a nép kész volna a Haza szabadsága mellett fegyverkezni*, de ... fegyvertelen, sőt amely lovasok vannak is, ki két, ki három esztendő csikón, s többnyire nyereg nélkül”⁸⁹ vesz részt a táborokban.

Nyilvánvaló tehát, hogy a Jászkun Kerület lakossága a Rákóczi-szabadságharc első esztendejében erőihez képest maximálisan kivette részét a reá háruló feladatokból, fegyvergyártásra berendezkedett ipara azonban természetesen a jászkunsági községeknek sem volt. Állatállománya, gabonatermelése, kedvező természeti és gazdasági adottságai révén, azonban a szabadságharc fontos gazdasági bázisává vált.

Rákóczi Emlékirataiban ugyan „5—6 ezer emberből álló, elég jó” jászági csapatokról van szó, de a forrásokból nyilvánvaló, hogy ilyen magas katonai létszámot a három kerület együttesen sem lehetett képes előállítani sem a kezdeti, sem a későbbi években. 1704. április 3-án jelentette Szentmiklós Kunszentmiklósról Andrassy István generálisnak Kecskemétre, hogy „Kalocsa felé *hat zászló allya Jász lovas hadakkal együtt megindul*” a szerbektől megszállt területek visszafoglalására.⁹⁰ Itt tehát legfeljebb 1000 főnyi jász lovas csapat harcászati alkalmazásáról lehetett szó, s ehhez a korábbi táborhelyeken legfeljebb 4—500 főnyi gyalogságot számíthatunk hozzá. Ez azt jelentette, hogy a jászági összlakosság 15⁰/₀-a katonai szolgálatot teljesített, s a háború gazdasági értékeit is igénybe vette. A kunsági kerületek még ennél is jóval több áldozatot hoztak mind emberi, mind anyagi értékek tekintetében.⁹¹ Nincs tehát megfelelő alap arra,

⁸⁶ Uo. a fasc. 4. D. nr. 33. — Tóalmás, 1703. nov. 30.

⁸⁷ Uo. a fasc. 5. E. nr. 2. 6. — Szőreg, 1703. dec. 6.

⁸⁸ Nem arról volt tehát szó, hogy „a jász nemzet mennyire elszokott a katonáskodástól” (*Esze Tamás: Kuruc vitézek folyamodványai, 1703—1710.* Bp. 1955. 32. l.), hanem sokkal inkább a hadseregszervezés és a felfegyverzés hiányosságairól.

⁸⁹ O. L. Károlyi Lt. P. 396. Ser. II. 1703. nov. 6. Török levele Károlyihoz.

⁹⁰ Rákóczi Emlékiratai, 112. l. — Talán a „megszéptítő messzeség” játszhatott itt szerepet, talán elírás, talán fordítási pontatlanság. (A korabeli „zászló alja” elnevezés csupán 100—150 főnyi századot — s nem ezredet jelent.) O. L. Károlyi Lt. P. 396. Ser. II. fasc. 1. A. nr. 5. — 1704. ápr. 3.

⁹¹ Vö. *Esze Tamás*: i. m. 30. l. A Jászkunság Rákóczi hadviselése számára nem azért jelentett kevesebb hasznot a kezdet kezdetén remélnél, mert „a hanyatlás állapotában” élt, hanem mert területe lényegében mellékhadszíntérnek számított szinte 1709-ig, s gazdasági értékeit így a túlerővel támadó szerb katonaság rendszeresen elszállíthatta a császári véghelyekre.

hogy történeti irodalmunk — akár az Emlékiratok téves számadatára, akár Beresényi korabeli megjegyzésére építve — úgy tartsa nyilván a Jászkunságot, hogy „harci értékben ennek lakosai sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket”.⁹² Ugyanílyen túlzás volna alföldi viszonylatban „a falvak népének lavinaszerű áradását” igényelni a vetési pátenszt követő időszakban, amikor a parasztgazdaságok őszi munkálatai minden munkaerőt lekötöttek, s mind a belső gazdaság állattartása, mind a hatalmas pusztai rideg állatvagyon megőrzése a nyári időszaknál is több munkaerőt igényelt. Nem is szólva a mindkét részről szinterendszeresen ismétlődő katonai zsákmányszerző expedíciók elleni védelem biztosításáról, valamint a még meg sem szilárdult kunsági települési viszonyok újabb fellazulásáról.

2.

A jászkunsági insurrectio, hadszervezet és dislocatio

A parasztfelkeléssel induló szabadságharc a jászkunok számára 1703 augusztusára máris alapvető eredményeket hozott: megszabadultak a császári portális adóztatás és a contributió, valamint a portális katonaaállítás kötelezettségétől, többé-kevésbé mentesítették magukat a lovagrendi földesúri adóztatás alól. Mindez természetesen érdeke volt a jászkunsági helyi hatóságoknak éppúgy, mint a jobbágyi sorba süllyesztett jászkun parasztságnak. Ezeknek az elért eredményeknek a tartós biztosítása és adott körülmények között fegyveres védelme ugyancsak közös érdeknek bizonyult, s főként a két kunsági kerületben élet-halál kérdésévé vált, de már olyan körülmények között, amidőn a szabadságharc országos méretűvé szélesedett. A Jászkunságban elért eddigi eredmények tartóssága tehát az országos méretű összefogásnak és a hadszervezet kiépítésének minőségétől függött. Gazdasági és katonai tekintetben megállta-e a helyét a Jászkunság az országos méretűvé szélesedett feladatok súlya alatt attól az időszaktól kezdve is, amikor területe 1703 októberében hadművelati térséggé vált? A fentiek alapján minden indokunk megvan arra, hogy e kérdésre egyértelmű igennel válaszoljunk, mert forrásaink egyetlen adata sem tanúskodik arról, hogy akár a kiskun, a nagykun és a jász kerületi és községi hatóságok vonakodtak volna a gazdasági értékeket a hadviselés szolgálatába állítani, akár a jászkunsági nemesek és parasztok egyetlen esetben is megtagadták volna a hadkötelezettséggel járó bevonulási parancsot. Ezeknek az alapvető köteleseknek, terheknek és feladatoknak a vállalásában semmiféle ellentmondással nem találkozhatunk, pedig mind a gazdasági, mind a katonai terhek jóval sokrétűbbek és súlyosabbak voltak a szabadságharc előttiéknél.

A harc tehát a vetési pátens utáni időszakban a jászkun társadalmi rétegek körében nem a gazdasági és katonai terhek vállalásának és teljesítésének kérdésében, hanem arányos elosztásának és folyamatos biztosításának kérdésében került napirendre. E társadalmi közegeben az osztálykülönbségeket és rétegeellentéteket ekkor még nem a nemesi vagy nem nemesi jogállás megkülönböztetése, hanem a tényleges anyagi, gazdasági-szociális helyzet döntötte el. Ismeretes, hogy a jászkun lakoságnak kb. 5–6⁰/₀-a kis- és törpebirtokos nemes volt, 4–5⁰/₀-a birtoktalan zsellér vagy közbirtokossági eseléd, míg kb 90⁰/₀-a

⁹² Vö. *Kosáry Domokos*: Pest megye a kuruckorban. Pest megye múltjából. Tanulmányok. Bp. 1965. 44–45. l. (Szerk.: Keleti Ferenc, Lakatos Ernő, Makkai László.)

a törpe- és kisbirtokos szabadparasztok különböző rétegeihez, illetve a kisipari réteghez tartozott.¹ A jászkun törpe- és kisbirtokos nemesek — eltekintve a közhivatali tisztviselői rétegtől — lényegében paraszi sorban éltek, s mivel a sajátos jászkun birtokközösségen belül nagyobb nemesi birtokot nem lehetett kisajátítani, gazdasági-szociális helyzetük aligha különbözött a szabadparasztokétól.² A réteggülönbségek azonban már a századforduló idején is rendkívül szembetűnőek voltak, s feltehető, hogy a századfordulót követő nagy népmozgás idején még élesebbökké váltak. S természetesen a munkaerő változásával még inkább módosultak az egyes családok birtokviszonyai a szabadságharc éveiben.³ Ezt a sokirányú és sokrétű változást a gazdasági és katonai terhek arányos és igazságos elosztása végett pontosan nyilvántartani, hónapról hónapra vagy akár évről évre nyomon követni, végeredményben: a hadviseléssel járó katonai, gazdasági és szervezési feladatokat csak óriási küzdelmek, kemény harcok során sikerült megoldani.

Amíg az 1703. október 24-ét megelőző időszakban Rákóczitól is azt várta a jászkun nemesség, hogy nemesi kiváltságaikat pátenslevélben ismerje el, a nem-nemes vezetőréteg pedig a jászkunok egyetemleges nemességét kívánta elismertetni, Rákóczi október 24-i pátensé alapján egyszerre nyilvánvalóvá vált, hogy a jászkunok régi egyetemleges nemességét ismerte el a fejedelem, s azt is a personalis insurrectio kötelezettségével kapcsolta össze. Ebből nyilvánvalóan következett az is, hogy a jászkun felső-, közép- és alsórendeket egyetemlegesen (nomine colectivo) nemeseknek tekintik, továbbá hogy személyre szóló nemeslevél megújítását vagy nemesi birtokadományt katonai érdemek nélkül aligha várhatnak a fejedelemtől.

Ilyen módon a jászkunok korábbi, önkéntes insurrectiója tehát igen csak hamar, már 1703. október végén rendeződött: a fejedelmi pátens által szabályozott, kötelező jellegű personalis insurrectióvá fejlődött. Rákóczinak ebben a döntésében lényeges szerepet játszottak a jászkunok történelmének hajdani hagyományai⁴ csakúgy, mint a hadseregszervezés sürgető feladatainak megoldására irányuló törekvések. A jászkunok egyetemleges nemesi kiváltsága — történelmi hagyományaik szerint — azt jelentette, hogy kerületeik portáit, prédiúmaikat, birtokaikat nem terheltek curiális, portális vagy prédiális adózottsággal; semmiféle portális katonai állítással, contributioval, kvártélytartással nem tartoztak; érvényt szerezhettek még vám- és harmincadmentességüknek is.⁵ Viszont most a personalis insurrectio kötelezettsége azt jelentette, hogy

¹ O.L. U. et C. a Pentz-féle dokumentum alapján, vö. *Kiss J.*: i. m. 666. l.; Századok 1970, 3. sz.

² Vö. *Nagy Lajos*: A jászkun birtokviszonyok fejlődése és jogi alapja. Karczag, 1878. 147—149. l.

³ Uo., mint az 1. sz. jegyzet, a 667. l. — A háború hosszú éveit alatt az egyes családok állat- vagyona változott leginkább részben a katonai igénybevétel, részben a fellendült marhakereskedelem révén.

⁴ O.L. G. 49. II. 3. E—G., 1703. jún. 7., az antedatált híres „Recrudescunt vulnera . . .” „ . . . felsőlajt a kunok és jászok legrégebb s a királyok dicső privilégiumaival ékesített szabadsága, és a Német Lovagrend uralma alá vettétvén, magát az iga alól felszabadítani ismétetlen titkon kéri”.

⁵ O.L. G. 16. I. 2. E. „Semmiféle szabad had ne tartassék egyéb, hanem az hajdú városok, Jászok és Kunok, kik az méltóságos Fejedelem rendelése szerint magok költségeken tartoznak bizonyos kapitányok és generális alatt Öherecsége mellett hadakozni szüntelen, minthogy ők semmi contributioval vagy kvártélytartással nem fognak terhelteni.” — Vám- és harmincadmentességükről: O. L. G. 49. II. E/A., 1704. márc. 1., továbbá a G. 49. II. 2. i. 447. f. — A Rakamazra áttelepült nagykunságiak számára pedig: G. 49. II. 3. H. I. 356—357. p.

a bármilyen renden levők, a fegyverviselők és fegyverviselhetők „mind közönségesen s mind személy szerint ... jó fegyveresen” kötelesek voltak megjelenni a kuruc hadsereg táboraiiban.

Nem kétséges, hogy a jászkunok personális insurrectiója így az egyetemleges nemesi jogállás keretei között minden korábbi katonai szervezkedésnél jóval szélesebb körű hadi mozgósítást jelentett a Jászkun Kerületben. De — meddig tart a hadakozás? Meddig tart egy-egy generális insurrectio? Vajon a mozgósítás optimuma azt jelenti-e, hogy a jászkun gazdaságokban csak a gyermekek, a nők és az aggok maradhatnak otthon? Ha viszont a Jászkun Kerület, a mezőváros, a község gazdasága vagy hadi kasszája tartja el a hadra kelt s az ott táborozó katonaságot, akkor a gazdaságok termelésének folyamatos biztosítása éppoly fontos katonai érdek, mint a tábori szolgálat teljesítése. Sőt még több gabona-, zab- és kölesvetésre, szarvasmarhára, lóra és csikóra, szénára és legelőre, még több gazdasági értékre, árura van szükség, mint békében.

Mindezt jól tudta és figyelembe vette Rákóczi hadvezetése is.⁶ Éppen ezért e personális insurrectio kötelezettsége hamarosan úgy módosult, hogy generális insurrectio esetén pl. a jászságiak „ezer emberrel tartoztak a táborban megjelenni” az állandóan táborban levőkkel együtt.⁷ Így egészült ki az általában 4—5 századból álló jászsági mezei regiment a generális insurrectio idején hadi létszámú teljes ezreddé, amely ezredtörzsből és tíz „zászló aljából”, kompániából állt.

1704 januárjában és áprilisában, az újabb szerb támadás idején, a Duna—Tisza közti katonai erők mozgósítása során Török és Szentmiklósy vezetésével teljes létszámú jászsági mezei ezred,⁸ Nagy Péter és Cseplézi vezetésével 3 zászlóalja kiskun csapat⁹ és Bakó István nagykunsági lovaskapitány vezetésével a nagykun csapatok — Kőrösi Papp István kapitány regimentjével együtt — vettek részt a harcokban.¹⁰ Itt tehát legkevesebb 1600 főnyi jászkun lovasság s a kiindulási táborhelyeken maradó 4—500 főnyi gyalogság harcászati alkalmazásáról lehetett szó. Az évek folyamán időnként, közvetlenebb vagy rendkívül nagy veszély esetén, tehát amikor közvetlenül jászkunsági területeken folytak a harcok, illetve ilyen harc várható volt, átmenetileg jóval magasabb jászkunsági katonai létszámokkal is találkozunk. A hadszervezet kiépítése, kiképzése és alkalmazása a hadművelleti területeken állandóan folyamatban volt a szabadságharc befejezéséig.

Miután a Jászkun Kerület sajátos közjogi, közigazgatási szervezetét, a jászkun lakosság régi egyetemleges kiváltságait a fent idézett fejedelmi pátensek elismerték, s a personális insurrectio kötelezettségét mindhárom kerületre érvényesnek tekintették, azért a hadszervezet kiépítését illetően is mindhárom kerületben hasonló vonásokkal találkozhatunk. A szembeötlő különbségek e három kerület területi széttagoltságából, népességének létszámbeli különbségeiből és a közvetlen ellenséges támadások mértékétől, a közvetlen harcászati alkalmazások szükségleteiből adódtak. Éppen ezért a hadszervezet kiépítésének folyamatát is területi egységenként, de összefüggéseiben kell látnunk.

⁶ R. Várkonyi Ágnes: A jobbagyság osztályharca a Rákóczi-szabadságharc idején. Történelmi Szemle, 1964. VII. évf. 2. sz. 351. l. „A fejedelem a szabadságharc folyamán mindig a gondos gazda figyelmével kísérte a mezei munkát.”

⁷ Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferenc levelestára. Bp. 1872—1889. I. o. I. k. 445. l.

⁸ O. L. G. 16. I. 2. a. 24. f. Pápai János fejedelmi kancelláriai vezető levele.

⁹ Prot. Exped. Fol. Hung. 3. — 1389. 88. f. 1704. márc. 4.

¹⁰ Uo. a 188. f., 1704. márc. 10., továbbá O. L. G. 19. II. 2., 1704. márc. 26.

Rákóczi hadszervezetében a jászkunok az irreguláris haderőkhöz tartoztak a szabadságharc első éveiben, önálló mezei lovas-regimentben (ezredben) és mezei gyalog-kompaniákban (századokban) teljesítettek katonai szolgálatot. Felszerelésükről és ellátásukról is maguk gondoskodtak, a zsold bevezetésére csak 1705 után történtek kísérletek, s először éppen a nagykunsági csapatoknál.

A *Nagykun Kerület katonasága* — mint láttuk — Rákóczi zászlóbontásától kezdve részt vett a felkelésben. Egyik zászlótartójuk, Szabó János karcagújszállási vitéz, Rákóczihoz intézett folyamodványában emlékeztette a fejedelmet: „Idvezült Pap István urammal, mikor Nagyságod eleibe mentünk Lengyelország széfibe, én voltam a kalauz . . .”¹¹ Körösi Pap csapataival már a zavadkai táborban csatlakoztak a fejedelemhez, s e regimentben folyamatosan részt vettek a harcokban. A nagykunok más része 1703/1704 telén Bakó István nagykunsági kapitány seregében táborozott, de a gyakori ellenséges támadások miatt sokan közülük a nagykunsági közbirtokosságok karámjaiban, pusztabirtokain vigyáztak az állatállományra. A személyes insurrekció kötelezettsége itt az egész kerület katonai védelmének kötelezettségével járt együtt. 1704. február elején a fejedelem miskolci táborában bocsátotta ki a fejedelmi kancellária az első átfogó intézkedést a Nagykun Kerület védelméről. Bakó István nagykun kapitány kapott megbízást arra, hogy a „nagy- és kiskunsági széleken”, továbbá a Körös, a Maros és a Sárret mellett „a rác ellenség minden operációjára vigyázván, azon földet a rác és egyéb ellenség excursiójától megoltalmazván, az ott körül lévő lakos híveinknek securitásukra és megmaradásokra légyen”.¹²

Bakó ugyanakkor utasítást kapott arra is, hogy a más ezredekben szolgáló nagykun katonákat, továbbá a környező megyék községeiben (pl. Tiszakürt, Tiszaszőlős, Tiszaszentimre, Tizsasas, Tiszafüred stb.) megtelepült kunságiakat, valamint a zászlók alá nem tartozó szabadcsapatokat gyűjtse össze „a kun-nemzet zászlói alá”.¹³ Bakó nagy buzgalommal fogott a feladat teljesítéséhez, s töbörzése során nemcsak a nagykunsági, hanem a környező megyék községeinek katonaköteles lakosságát is zászlói alá gyűjtötte azon megfontolás alapján, hogy védelmi feladata e külső községekre is kiterjed. Hadszervezetének kiépítése és katonai kiképzése során 1704 márciusában máris harcászati alkalmazásra vetették be Bakó nagykunsági századait. Deák Ferenc ezredével a Körös—Tisza-zugban, Tiszakürtön és a környező községekben táboroztak, lezárva a Nagykunság déli kapuját a Kiskunságból, valamint az aradi és a gyulai támaszpontokról támadó császári és szerb katonaság előtt.¹⁴

Nincsenek pontos adataink arra vonatkozóan, hogy a Bakó parancsnoksága alatt álló nagykunsági haderő hány kompániából állott. Egyik kompániás hadnagya, Veres György, 1704 augusztusában, a Nagykunság és Karcagújszállás

¹¹ O. Sz. K. Kézirattár, Kuruckori okmánygyűjt. Fol. Hung. 1339. V. 12. f. — Szabó János sebesült nagykun vitéz kérvénye a fejedelemhez. Szolnok megvétele után fogságba esett. Aradon töltött rabsági idején családja koldusbotra jutott. 50 Rh Ft-ot kapott a kincstártól. *

¹² O. L. G. 19. II. 3. H. I. 49. cs., 135. p.

¹³ O. L. G. 19. II. 3. H. I. 49. cs., 114. p., továbbá a Prot. Exp. Fol. Hung. 978. 37. f., 1703. nov. 9. — Kiténik az is, hogy más ezredék is utasítást kaptak arra, hogy a jászkun katonákat engedjék át a saját egységeikhez, továbbá „azok magok nemzetséges ezerekből és seregekből ne distraháltassanak”.

¹⁴ O. L. G. 19. II. 2. — 1704. márc. 26. A nagyszámú katonaság élelmezése miatt panaszkodtak a tiszakürtiek: „. . . annyira elfogytattak bennünket, minden gabonáinkból, minden búzáinkból és egyéb élésünkből, hogy közöttünk többen vadnak olyanok, kiknek csak egy szem életteye, amivel cselédestül élne, maradt, nemhogy jövendőre valót az földbe vethetné . . .” *

felégetése alkalmával került fogságba, Aradra.¹⁵ A túlerővel támadó ellenség portyázásait tehát ezúttal Deák és Bakó ezredei sem tudták feltartóztatni, mert sem fegyverzetük, felszerelésük, sem ellátásuk nem volt kellően biztosítva.¹⁶ Másrészt a fejedelem egyáltalán nem adta fel azt a reményt, hogy a szerbeket végül sikerül csatlakozásra bírni, s ezzel elkerülni a további felesleges vérontást mindkét részről.¹⁷ A Nagykunság feldúlása után még nehezebb feladatnak bizonyult a nagykunsági önálló ezredet megszervezni, felszerelni és ellátni, mert a nágymérvű pusztulás miatt ennek gazdasági feltételei is hiányoztak.

Éppen ezért Bakó már 1705 elején kérvényt intézett a fejedelemhez, hogy ezrede részére fizetést és eltelmezést biztosítson. A fejedelem 1705. március 15-én az egri táborból válaszolt levelére és utasította, hogy a keze alól elosztott hadakat ismét gyűjtse össze, s akkor fizetésük iránt intézkedés történik, de a jász és kun katonák fizetése nem tartozik a kincstárra.¹⁸ Ugyanakkor azonban Károlyi a fejedelmi kancelláriától intézkedést kapott arra, hogy mustrálja meg Bakó ezerét, a más ezredekbeli valókat pedig rendelje vissza előző csapataikhoz. Úgy tűnik, hogy Bakó a saját részére nem mint csapattiszt igényelt fizetést, hanem mint nagykun distriktuális vicekapitány. Erre vonatkozóan a kancellária úgy intézkedett, hogy erre viszont csak akkor kerülhet sor, ha ezredét csak kunságiakból szervezi meg, „és ha ezen módálítás szerint az Nagy-Kunságból ezerit meggyűjti, annak utánna — mint vicekapitánynak — fizetése meglészen”.¹⁹ Ez a feladat azonban már csak azért sem volt megoldható, mert a Nagykunság községeinek lélekszáma s főként katonaköteles lakossága az állandó élet-halál-veszedelem miatt annyira megfogyatkozott, hogy még a legharciasabb nők besorozásával sem lehetett volna önálló, hadilétszámú nagykun ezredet toborozni. S bár Vay Ádám jászkun distriktuális főkapitány 1705. március 28-án úgy intézkedett, hogy a jászkun hadaknak — csakúgy, mint a hajdúvárosi hadaknak is — egy havi fizetést utaljon ki a kincstár,²⁰ ez az intézkedés nem adhatott kárpótlást e mellékhadszíntéren az eddigiek során elszenvedett súlyos anyagi, gazdasági veszteségek ellenében. A nagy vita tovább mélyült.

Bakó újabb kérvényt intézett a fejedelmi kancelláriához az ismét táborba szállt kunsági ezred fizetése iránt, jelezvén, hogy a sorozatos háborús károk és a fizetlenség a hadak újabb eloszlásához vezethet. Az 1705. április 8-án Egerben kelt válasz hangsúlyozva a kunok személyes insurrectioját, a rendszeres fizetést nem rendelhette el, „tartozván úgyis az Kunságbeliek magokat interteneálni, az Hadak eloszlásának a nem lehet oka, . . . ezentúl azon legyen, hogy a katonákat összegyűjtven, vigyáztasson az ellenség ellen”.²¹ Bakó 1705. június 18-án a fejedelem egri táborából olyan utasítást kapott, hogy a nagykun ezred fizetése ügyében forduljon Károlyihoz, „mivel ígért dispositioját bíztuk Károlyi Sándor generális uramra, oda recurráljon, alkalmaztassa magát dispositioihoz”.²²

¹⁵ O. L. G. 33. Labanc iratok. VI. 10. 93. es. 218—222. f., továbbá *Esze T.*: i. m. 203. l. Közli Veres György felesége folyamodványát.

¹⁶ *Hornyik*: i. m. 618—619. l. Századok, 1867. évf.

¹⁷ O. Sz. K. K. Fol. Hung. III. — 1389. 52—53. f. 1704. szept. 2. A gyöngyösi táborból kelt fejedelmi pátenis, „. . . ami a kereszténységgel, sőt a természettel ellenkező: az asszonyokon s gyermekeken kegyetlenkedtenek”, felsorolja a súlyos kártevéseket, majd ismételtelen felszólítja a szerbeket a csatlakozásra.

¹⁸ O. L. G. 19. II. 3. II. 1. 49. es., 107. p., Prot. Exp. Fol. Hung. 978. 233. f.

¹⁹ Uo. Mint ismeretes, a nagykun distriktuális kapitány Nagy Bálint volt.

²⁰ Prot. Exped. Fol. Hung. 978. 237. f. — 1705. márc. 28.

²¹ Uo. a 243. f. — 1705. ápr. 8.

²² Uo. a 287. f. — 1705. jún. 18.

Károlyi a fizetést újra azzal halasztotta el, hogy Bakó ezredében a kunok „ab privilegio tartoznak ily szükségben az Hazának táborozni”, a nem-kunok pedig menjenek vissza eredeti csapataikhoz. Időközben, május hónapban, a császári csapatok vissza elárastották a Duna—Tisza közti és a nagykunsági községeket, hogy állatállományukat elhajtsák. S elkövetkezett a nagykunsági tragédia legdrágább szakasza is. Labanc nyilvántartás szerint ezúttal Karcagújszállásról 40 embert, Kunmadarásról 17-et, Kunhegyesről 11-et és Túrkevéről 2 lakost is elhurcoltak az aradi rabságba.²³ S amikor 1705 szeptemberében hasonló támadásra került sor, a nagykunsági községek megmaradt lakosai közül sokan kénytelenek voltak Debrecenbe és Szabolcs megye községeibe menekülni.²⁴

Ezzel a nagykunsági községek területe csaknem teljesen elnéptelenedett, s községi közigazgatási hatóságai is áttelepültek, de azért „az emberi történet” nem szűnt meg a Kunföldön — mint ahogyan a Nagykunsági Krónika epikus invenciói nyomán az könnyen elképzelhető volna.²⁵ Bakó nagykunsági csapatai továbbra is táborban maradtak, más részük pedig a nagy pusztulás után is „otthon maradt”. Egy 1706-ban végzett összeírás szerint Karcagújszállásról 49 lovas és 57 gyalogos, Kunhegyesről 10 lovas és 29 gyalogos volt táborban, míg Kunhegyesen 10 lovas és 10 gyalogos, Túrkevíben 10 lovas és 15 gyalogos, Kunmadarason pedig 25 lovas és 31 gyalogos katona maradt otthon.²⁶ A rakamazi mustrakönyv alapján 1706 januárjában 46 olyan nagykunsági katonát írtak össze, akik Károlyi különböző csapataiban szolgáltak.²⁷ Tehát nem Bakó katonai szervezőképességén múlt, hogy a nagykunsági menekülés után még kevésbé tudta összevonni a különböző kuruc ezredekben táborozó nagykunsági katonaságot. Ennek ellenére 1706. április 12-én végre Károlyi intézkedést kapott, hogy a „nemes vitélő Bakó István vicekapitány hívünk keze alatt aminémű mezei hadak” elmaradt fizetését folyósítsa. 1705. május, június, július, augusztus és szeptember hónapokra 3501 Rh Ft-ot, majd a következő öt hónapra ugyanannyi összeget utaltak ki Bakó kunsági kapitány csapatainak fizetése címén.²⁸ Más adat szerint Bakó saját részére 1706. április 12-én „eddig való fizetése fejében” 200 Rh Ft-ot kapott a hadi kasszából.²⁹ Ezek után feltehető, hogy Bakó súlyos összeütközésbe kerülhetett felettes parancsnokaival, büntetésül kivontak parancsnoksága alól „a mezei hadakat”, „ha kun kapitány akar lenni, szedje össze a kunokat!”³⁰

²³ O. L. G. 33. Labanc iratok, VI. 10., 93. cs. 218—222. f. — Természetesen a Kiskunság sem kerülhette el ugyanezt a sorsot. Pl. Kiskundorozsmáról 5 embert vittek el fogságba. Kecskemétről, Körösről, Ceglédreől is.

²⁴ O. L. G. 19. II. 2. C., 29. cs., 1703—1707. 147. f. — A karcagújszállási lakosok megrendítő folyamodványa a fejedelemhez, 1706. febr. 28. A drámai menekülés előzményeiről, okairól és körülményeiről tudósítás.

²⁵ *Györffy István*: Nagykunsági Krónika. Bp. 1955. 103. l. — Idézi *Kiss Géza*: Kisújszállás története a 18. század végéig. Szolnok. 1959. 11. l. Volt tehát nyoma „Életnek is, embernek is”!

²⁶ O. L. G. 16. I. 2. D. Acta Rakocziana et Thökölyana, 1706, továbbá O. L. U. et C. fasc. 110. nr. 39., 105—127. f.

²⁷ O. L. Károlyi Lt. P. 396. Ser. III. 1706. Acta Publica.

²⁸ Prot. Exped. Föl. Hung. 978, 325. f., továbbá vő. *Takács János*: Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában. Zalaegerszeg, 1941. 6—7. l.

²⁹ O. L. G. 29. V. 3. A/A., 79. cs. 116. f., 120. f., 195. f. — Első ízben ekkor kaptak kinestári fizetést a jázsági ezred tisztjei is, összesen 3414 Rh Ft-ot, majd három hónapra ismét 3498 Rh Ft-ot.

³⁰ O. L. Károlyi Lt. V. 476. f., 1706. máj. 15. Rákóczi levele Károlyihoz. Ugyanakkor a generálisok nem kaptak büntetést, hogy a jászkun illetőségű katonákat nem engedték saját ezredükbe távozni.

E büntetés után a Debrecenbe, a hajdúsági és a szabolesi községekbe menekült nagykun lakosok körében még kevésbé gyűjthette össze az életben maradt, de otthonukból, vagyonukból kiszakadt nagykun katonákat. Ezért a fejedelem 1707. május 6-án a hajdúböszörményi táborában Monay Pál kapitányt, „Debrecen ősz cívisét”³¹ nevezte ki a menekült nagykunok vicekapitányává, s bízta meg azzal, hogy gyűjtse össze őket a különböző községekből és telepítse le Rakamazra.³² A fejedelem ezúttal is elismerte a nagykunok addigi hűségét, katonai érdemeit, s megismerve addigi „sokrendbéli kárvallásokat, lakóföldük-ből és helyekből sok ízben megtörtént kibontakozásokat, s az által causáltatott elpusztulásokat kegyelmes atyai szívvel keserülvén”, rendelte el letelepítésüket: „... tettünk irántok kegyelmességünkből oly dispositiot, hogy kinyomulván helyekből, nemes Szabolcs vármegyében lévő, Rakamaz nevű, magunk örökös jószágunkbéli pusztahelyet megszállván, megtelepedhessenek, és mind addig, míglen Isten ezen mostani hadakozásunknak óhajtvá várt boldog végére jutand bennünket, azon Rakamaz nevű helységnek minden névvel nevezendő appertinentiáit és haszonhozó alkalmatosságait usuálhassák és bírassák.”³³ A fejedelem ugyanakkor felszólította a kuruc haderő tisztjeit, a megyei hatóságok tisztviselőit, valamint a Rákóczi-birtokok minden rendbéli tisztségeit, hogy a nagykunokat „semmiféle impositiokkal, szekerezéssel, szállásadással, akármilyen módon kigondolható önusokkal ne terheljék, a rakamazi határ használatában ne akadályozzák, s akármely szolgálatokra adigálni s erőltetni ne merészleljék.”³⁴

Nemcsak ezzel ismerte el és kívánta kárpótolni a fejedelem a nagykunok eddig hozott nagy áldozatait, hanem új szállásterületükön is megerősítette őket a jászkunok privilégiumaiban. Erre többek között azért volt szükség, mert a Rakamazra telepített nagy- és kiskunok lakosokat a tokaji révén — ahol szinte naponta áthaladtak szekereikkel — vámpénzzel és egyéb exactiokkal terhelték, s e miatt napasszal fordultak a fejedelemhez. Az 1707. szeptember 15-én Sárospatakon kibocsátott fejedelmi pátenus ezúttal is összefoglalta a jászkun privilégiumok lényegét: „... minthogy pedig a nemes Jászság és Kunság-beliek nomine colectivo, valamint más egyéb hazabeli nemesi szabadsággal élő személyek élhetnek, törvényeink szerint vámokon és egyéb passzusokon exigálni szokott praestatióktól immunisek. Ehhez képest a megírt révén exigálandó contributiotól és vámadástól megírt rakamazi földön letelepedett híveinket ezen levelünk erejével kegyelmesen eximáltuk és immunitáltuk.”³⁵ Az otthonukból, vagyonukból kikopott, menekült, elrongyolódott és szinte koldusbotra jutott nagykunoknak ez a széleskörű kiváltsága szinte hihetetlennek tűnt a tokaji udvarbírák, a rakamazi gazdatisztek és a szabolesi megyei urak számára csak úgy, mint az úri renden lévő katonatisztek számára. A kérdés az ónódi országgyűlésen

³¹ Vö. Révfy Lajos: II. Rákóczi Ferencz és a Jászkunok. Szolnok. 1906. 18. l. — Mese-elemekkel átszőtt ismertetés források nélkül.

³² O. L. G. 49. II. 3. II. I. 49. cs. 559. p. — „Parancsoljuk azért kunsági minden rendbéli tiszteinknek, hadainknak, úgy egyebeknek is, akiknek illik, mind személy szerint, mind közönségesen, tudván megírt hívünknek az praedeclarált mód szerint való praeficiáltatását ezen vicekapitányságheli funkcióját érő becsületit megadni . . . s az Haza szolgálatját illető minden dolgokban parancsolatitól függeni semmiképpen el ne mulasszák.”

³³ O. L. G. 26., 71. cs., 124—125. f., O. L. G. 49. II. 3. II. I. 49. cs. 199—201. f., 1707. máj. 6., 1707. jún. 24.

³⁴ Uo. a 332—333. f.

³⁵ O. L. G. 26., 71. cs. 572—573. f.

is napirendre került, s úgy tűnik, mintha maga Vay jászkun főkapitány sem állott volna a nagykunsági szegényemberek mellé.³⁶

Végül a kölesönös panaszok során az ellentétek odáig fajultak, hogy — miközben a nagykunok katonai utánpótlási és gazdasági erőtartalékai teljesen kimerültek — 1708 májusában Mónayt is azzal vádolták, mint korábban Bakót: „czapongókat, tolvajokat szedtenek fel kunok nevezeti alatt s azokkal kapitányoltatták magokat”.³⁷ Súlyosabb megbélyegzést nem is kaphattak volna.

Amint azonban a nagykunságiak kiváltságait rögzítő fejedelmi pátensekből kitűnik, a jászkun kiváltságok aligha különböztek a hajdúkiváltságoktól. Erre mutatnak a sárospataki gyűlésen hozott ama határozatok is, amelyek szerint a hajdúvárosok, a Jázság és a Kunság lakói, „valakik közülök in propriis personis hadakban szolgáltak, mindennemű adózástól és az Hazának közterheitől immunitáltatván, . . . azon hadakban szolgáló híveink odahaza egy-kenyéren lévő fiait s cselédjeit, magokat illető akármi névvel nevezendő jószágokat semminemű adózásra, contributiora, quartélytartásra s más efféle terhek viselésére semminemű szín és praetextus alatt ne kényszerítsék s kényszerítessék”.³⁸

Ez volt tehát a nagykunok feudáliskori történetének legtartósabb insurrectiója, amely az 1704—1709 közötti időszakban, az osztályerőviszonyok kedvezőtlen eltörlődése következtében is, nagy mértékben felőrölte a nagykunsági terület emberi és gazdasági erőforrásait. Jóval többre futotta azonban a jázsági és a kiskunsági erőforrásokból.

A kiskunsági hadseregvezetést ugyancsak a szabadesapatokban szervezkedő parasztfelkelők vezetésével alakult ki 1703 őszén, amikor a Kiskunság délal-földi pusztáit bérelni vagy kisajátítani akaró szegediek és a szerződésileg felsorolt pusztabirtokok teljes tulajdonjogához ragaszkodó Német Lovagrend között folyó per iratai már a Camera Regiahoz jutottak.³⁹ Adott körülmények között a szegedi helyőrség várkapitánysága és császári praefectúrája már csak katonai ellátási, gazdasági szempontok alapján is a szegedi igényeket támogatta, s szeptemberben már katonai egységek közreműködésével terelgette a kiskunhalasi pusztabirtokok, sőt a kecskeméti kiskun pusztabérletek szarvasmarha-, ló- és juhállományát. Az így szerzett praedával Szegeden az „Eő-Felsighe Praefecturája” rendelkezett. A város pusztabérlő, kereskedőtökés és gazdagparaszt rétegeinek magatartását e „kényszerhelyzetben” gazdasági érdekeik és megfontolásaik motiválták.

Viszont Kiskunhalas mezőváros előljárósága és parasztsága e közvetlen veszéllyel szemben csak úgy védekezhetett, ha fegyveres csapatokat szervez a pusztabirtokok és a város védelmére. Másrészt — miután Halas a területileg rendkívül széttagolt Kiskun Kerület főhelye és közigazgatási központja is volt — a Tisza-háti felkelés és Rákóczi tiszántúli hadjárata idején gyors egymásutánban három helyről: a szegedi helyőrség várparancsnokságától, a szolnoki várkapitányságtól és a budai commissariátustól⁴⁰ is kapott fenyegető felhívást robotra, pénz-

³⁶ Uo. a 124—125. f., 1705. jún. 5. A „Gyűjteményes rész”-ből.

³⁷ Arch. Rak. XII. 386. l. — *Idézi Esze T.*: i. m. 204. l. Nem valószínű, hogy akár Bakó, akár Mónay katonái minden esetben hatósági bizonyítvánnyal tudták volna igazolni illetőségüket az 1703—1709 közötti időkben, hiszen még névszerinti mustrakönyv sem maradt róluk.

³⁸ O.L. G. 26., 71. cs. 640. f. — 1709. ápr. 2. A hajdúvárosok és a jászkunok kiváltságairól.

³⁹ DOZA, Wien, U 156/1. Contradictiones. f. 511—520., 1703. aug. 31. Amíg 1702-ben 32 tételben foglalták össze a tiltakozásokat, 1703 őszén Kageneck jelentésében már 39 tétel szerepel.

⁴⁰ Uo. U 167/3. Mergentheimi akták, 1703—1704. Reisswegh Kristóf von Ehrenfeld lovag ez időben Budán az Oberkriegs-Commissionál volt.

és terményadózásra.⁴¹ Nyilvánvaló tehát, hogy a tiszántúli hadjárat sikere; majd Szolnok megvétele, valamint a kuruc csapatoknak Szeged és Kiskunhalas térségébe érkezése e többoldalú fenyegetés és e sokféle teher alól való felszabadulás reményét hozta. Az 1703. október 5-én a város határában lezajlott véres ütközet azonban a nagy katonai veszteség mellett (234 kuruc vitéz maradt holtan a csatatéren) nagy anyagi károsodással is járt.⁴²

Globitz értesülése szerint a Halas és Szeged határában vívott harcokban Halas város népe közvetlenül nem vett ugyan részt, „de fegyveresen összegyűlkezve várta otthonában a harc kimenetelét, hogy kedvező pillanatban a kurucok mellett a hareba keveredve azok javára döntse el az ütközet sorsát. Egyébként is kimutatták a kurucokhoz való vonzódásukat, mivel a vett parancs ellenére nem jelentették Szegedre a kurucok beszállását, sőt nagy vendégszeretettel fogadták őket”.⁴³ A pusztázó őrségek természetesen részt vettek a hareban.

Ettől fogva tehát életkérdéssé vált a hadszervezet teljes kiépítése és megerősítése. A kiskunsági haderő teljes hadi létszámú ezredet a lakosság arányához mérten sem állíthatott elő. Hatalmas területén 1703 nyarán csak 9,5 portát tartott nyilván a budai commissio 5641 Rh Ft és 29 dénár kontingenssel.⁴⁴

A fejedelem 1703. október 14-i kun pátense után, majd a 23-i és a 27-i pátensek alapján szervezték meg a kiskunsági regimentet Nagy Péter és Cseplési János kapitányok vezetésével. A személyes és a saját költségen történő insurrectio itt is súlyos kötelezettségnek bizonyult, mert a délvidéki császári csapatok november elejére a Halastól délre fekvő Duna—Tisza közti területeket állandó megszállása alatt tartották, s a halasiaknak egyszerre kétfelé is adózniuk kellett, másrészt a császári és szerb csapatok a kiskun településeket novemberben és decemberben több ízben megsarcolták, gabonáját, méneseit és gulyáit „falkánként rablották”.⁴⁵ Kiskunhalas ez időben 50 lovas katonát szerelt fel Farkas János főhadnagy és Tegzes János vicehadnagy vezetésével.⁴⁶ Toborzás útján ez az egység hamarosan lovas-századdá egészült ki és mindvégig részt vett a szabadsághareban. A másik kiskunsági századot Kunszentmiklós és Kiskunlacháza területén szervezték meg Nagy Péter kiskunlacházi lovaskapitány vezetésével.⁴⁷ E század később Csepreghy András kapitány parancsnoksága alatt vett részt a harcokban,⁴⁸ többször szerepelt különböző regimentekben.

⁴¹ Vö. Kiskunhalas, Helytörténeti monográfia (Szerk. Jano Ákos). Kiskunhalas, 1965. 46—47. l.

⁴² Vö. *Kosáry D.*: i. m. 44. l.

⁴³ *Nagy Szeder I.*: i. m. 157. l., továbbá az Oklevéltár, 147. sz.

⁴⁴ DOZA, Wien, U 170/1. Acta Miscellanea des hohen Ritterordens wegen der Cumanen und Jaszygen Districten bei dem ungarischen Landtag in Pressburg negotiurter Restitution ad votum et sessionem. 1703. VI. 2.

⁴⁵ Vö. *Hornyik J.*: i. m. 548. l., Századok, 1868. évf.

⁴⁶ O. L. G. 28. V. 2. E. F., 77. cs. 460. f. Még 1710-ben is mindketten parancsnokok voltak az újonnan összevont jász-kun ezredben. Farkas a 10. század parancsnoka, Tegzes pedig a helyettese volt.

⁴⁷ O. L. Károlyi Lt. Kuruckori iratok. Irregistra. 1705. aug. 29., továbbá O. Sz. K. K. Fol. Hung. 3. — 1389. f. 88. Valószínű, ugyanabból a lacházi nemes családból való, amely a Consilium Oeconomicumtól a Pest megyei Taksony pusztá adományozását kérte. (O. L. G. 19. II. 3. A., 44. cs. 289. f.) 1710 májusában egy mezei lovas regiment főkapitányaként írt levelet Pest város tanácsához. Bp. Főv. Lt. Intimata, aa. nr. 944.

⁴⁸ O. Sz. K. K. Fol. Hung. 3. — 1389., 4., 44. f. — 1705-ben Károlyi hadtestével egy kiskun század zászlótartójaként a Dunántúlon harcolt, Kiskomáromnál sebesült meg, majd Cseplési regimentjében a földvári sáncot védte. 1708-ban 46 főből álló kiskun század kompániás kapitánya. (O. L. G. 28. V. 2. C., 75. cs., 269. f.)

A kiskunsági katonai egységek parancsnokai közül legismertebb Cseplézi János kapitány, aki egyúttal a Kiskun Kerület distriktuális kapitányi tisztségét is betöltötte, s 1704-től hat éven át „három jó kompániának mindeddig is többnyire magok költségén s ruházatján” esapatkapitányaként s végül ezerskapitányaként vett részt a szabadságharcban.⁴⁹ A harcászati alkalmazás szempontjain túl a kiskunsági csapatok dislocációjára, időnként más és más területen való táborozására és alkalmazására azért is szükség volt, mert tartós ott-tartózkodás esetén a hadtápterületül szolgáló községek gazdasági tartalékai gyorsan kimerültek, a lakosság még gyorsabban elszegényedett, s „a prédáló, húzóvonó katonák nemcsak a nemesi házaknak, de a falvak lakóinak is csapást jelentettek”.⁵⁰ A rendszeres zsoldfizetés bevezetésére irányuló kísérletek kevés eredményre vezettek. A kiskun csapatoknak az említett dislocatioja végző soron és objektíve lehetetlenné tette a Duna—Tisza közti térség katonai lezárását az Alduna és a Szeged térségéből érkező támadásokkal szemben, s bár június végén és július folyamán az alföldi haderőt sikerült összpontosítani, Szegedet is megostromolni, majd októberben Bottyán János generális vezetésével a Duna vonalát is megerősíteni, 1705 elején a szigetközi és az aradi szerb katonaság két irányból is veszélyeztette a két kunsági kerületet.

1705 januárjában a kiskunsági századok Csepel szigeten és a földvári sáncban táboroztak. Itt kapott parancsot Cseplézi, hogy a „Ráczközi Szigetben lévő kunságbelieket prédálja fel”, s esatlakozzék Bottyánhoz, aki a Duna melléki szerb támaszpontok ellen vezet hadjáratot, s „oda recurráljon, függjön dispositiótul”.⁵¹ Néhány hét múlva azonban újabb utasítást kapott. Ezúttal már a jázsági ezreddel együtt Szentpéteri Imre ezredes brigadéros főparancsnoksága alá helyezték Pest alatt, hogy a császári csapatok kezdeményezéseit megállítsák.⁵²

Nagyobb csapatösszevonások esetén még nagyobb teher szakadt a kiskunsági és a Pest megyei községek nyakába. Se vége, se hossza a katonai parancsnokságokhoz, a haditanáchoz és a fejedelmi kancelláriához sűrűn érkező panaszoknak a kuruc csapatok túlkapásairól. A fejedelem szigorú rendeleteket hozott a visszaélések megszüntetésére. Pl. a Kunszentmiklós részére adott oltalomlevelében olvashatjuk: „Hadaink közül sokan akármely tisztünk passusával, sőt némelyek anélkül is, csak a magok dolgaiban járván, az említett instánsok lakóhelyeibe bemenvén, ételt, italt s egyébféle gazdálkodást rendetlenül kívánnak, sőt egyebeket is húzni, vonni, az instánsokat nyomorgatni és egyéb mindenféle alkalmatosságot is elkövetni szabadosan merészelték”, ezért szigorúan megparancsolta, hogy „a magunk vagy generális úr híveink passusa nélkül bemenni, étel-ital- és egyébféle, de kiváltképen bor-beli gazdálkodást kívánni . . . meg ne merészeljék . . .”⁵³

⁴⁹ Prot. Exped. Fol. Hung. 978., 209. p. — 1703 októberében Cseplézi distriktuális kapitány még mint kiskun hadnagy szerepel, 1704-ben három sereg (kompánia), 1705 áprilisban pedig öt zászlóalja kiskunsági regiment parancsnoka volt. (Uo. 258. p.) 1705 szept. 5-én a szécsényi országgyűlésen a Kiskunságot képviselte (Vö. *Nagy Szeder I.*: i. m. 161. l.) S 1711-ben a kállai hadiszemlén 490 főnyi kiskunsági ezreddel vett részt. (Vö. *Lukinich Imre*: A szatmári béke története és okirattára. Bp. 1925. 223. l.)

⁵⁰ R. *Várkonyi Á.*: A jobbagyság osztályharca a Rákóczi-szabadságharc idején. Tört. Szemle, 1964. évf. 2. sz. 365. l.

⁵¹ Prot. Exped. Fol. Hung. 978. — 209. f. 1905. jan. 24.

⁵² Uo. a 213. f. Jellegetes kép a kiskunságiak dislocatiojáról.

⁵³ *Bors Károly*: Kunszentmiklós város történelmi adatai. 1892. 40—41. l., Egerben, 1705. márc. 6-án kelt oltalomlevél.

1706. október 2-án Rozsnyón a fejedelmi kancellária utasította Szalontay János udvari commisszáriust, hogy a kiskunságiak három seregét Cseplézi kapitány parancsnoksága alatt újra Csepel szigetén helyezze el (a Szigetköz akkor háromszor akkora volt, mint ma), s hátralékos fizetésük fejében utaljon ki 1000 Ft-ot, onnan biztosítsák az orális és az equilis portiót. Katonai táborozás szempontjából azonban „ne az Szigetben dislocálja őket, hanem az körül lévő helyekre, honnét az ellenség excursioira jobban vigyázhassanak, tevén oly rendelést”.⁵⁴

A jászkunok többször idézett kiváltságait a harcászati alkalmazás során is gyakran kiemelte a fejedelmi tanács. Pl. 1707 júniusában Vay jászkun főkapitány útján elrendelte, hogy Cseplézi a kiskunsági három sereggel Berthóty István brigadéros szolnoki kapitány és Sőtér Tamás Pest megyei commendáns colonellus alárendeltségében vegyen részt a Duna—Tisza közti hadjáratban. Hangsúlyozta azonban, hogy „a felül írt kiskunságbeliek ne véljék azon regimentben való applicatiójok által szabadságokban való megsértődéseket, avagy ezen rendelést előbbeni törvényeknek fölbontására és szabadságoknak megbántására igyekvő dispositiónak ne magyarázzák . . . egyedül quo ad militari” függjenek, tehát Sőtérnek „semmi egyébben jurisdictiója nem leszen”.⁵⁵

Cseplézi ez időben esett az ellenség fogságába, ezért a kiskun sereg még 1708 júliusában is Sőtér parancsnoksága alatt táborozott.⁵⁶ A következő év nyarán pedig Szentpéteri vezetése alatt harcoltak. Ez a dislocáció ez időben azt is jelentette, hogy fizetésükről — kiváltságaik címén — még kevésbé történt gondoskodás. Ez a két fontos körülmény együttesen ad magyarázatot arra, hogy „azon Kunságbul való militia felzendülvén, el akart oszlaní”. S mivel a zendülést másképpen nem lehetett lecsillapítani, Szentpéteri a visszatért Cseplészt bízta meg a kiskun századok fegyelmének megszilárdításával.⁵⁷ Ez a nyári időszak — 1709 július — azonban a mezőgazdasági fő munkaidőben alkalmatlannak bizonyult a hadszervezet megerősítésére. Mindössze egy századnyi kiskun katonaság maradt a táborban, ezt pedig Cseplézi átvitte a jász mezei lovasregimentbe, ahol Cseplézi 1709. július 15-én már Szentmiklósy ezerskapitány vicecolonellusa lett.⁵⁸

Az így összevont jászkun ezred hadilétszáma — ezredtörzs, tíz lovaszázad és néhány gyalogszázad — megközelíthette az 1600 főt, de anyagi ellátása, fegyverzetének, ruházatának és fizetésének biztosítása még nehezebbé vált. Éppen ezért 1709. október 15-én a fejedelmi kancellária utasította Szentmiklósyt, hogy az ellenség pártjára átállt pesti bírónak a Duna-szigeti Ráczkevéen elrejtett vagyonát, „alkalmas ezer érfő portékáját a nemes Jászság és Kunságbul álló ezerünk” fizetésére és más szükségletekre foglalja le, sőt Cseplészt is kártalanítsa belőle, de ugyanakkor — mint vicecolonellusát — bízta meg a fejedelmi kancellária részére történő elszámolás elkészítésével is.⁵⁹

⁵⁴ O. L. G. 19. II. 3. II. 2., 66. f. — Rozsnyóról 1706. okt. 2.

⁵⁵ O. L. G. 26. IV. 2. B., 73. cs. 43. f. — Ónódról 1707. jún. 7.

⁵⁶ O. L. G. 28. V. 2. C. 75. cs. 269. f. — Itt ismét csökkent létszámú kiskun századok szerepelnek, mert a nyári fő munkaidőben a katonák egy része haza ment. Vö. még a G. 28. V. 2., 49. cs. 29. f.)

⁵⁷ O. L. G. 24. II. 6. A. 62. cs. 342. f. — Szentpéteri levele Bercsényihez 1709. júl. 17-én. Szentpéteri korábban Borsod megye alispánja.

⁵⁸ O. L. G. 28. V. 2. E. F., 77. cs. 460. f.

⁵⁹ O. L. G. 19. II. 3. A. 44. cs. Protocollum Bellicum, 1709. okt. 15. — Ezt megelőzően egy ideig Cseplézi rabságban volt, károsodást szenvedett. „. . . s először is raboskodása s 17 száz

Nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy az említett vagyon mit ért, s az említett elszámolás is további kutatást igényelne. Újabb veszedelem jelentkezett azonban: a pestisjárvány. Először a Kiskunság déli részein szedte áldozatait. Kiskunhalason pl. 1709 egyetlen hónapjában 1300 lélek pusztult el pestisben.⁶⁰ Az Alföld déli területeiről menekült lakosok állatvagyonukkal együtt az északibb részekre telepedtek le. Sőtér már április 19-én Kecskemétről jelentette Bottyánnak: „Itt való maradásomat nem remélem és nem is akarom, mert a pestis két vagy három házhoz bejött ide is; bánnám, mostani háborús idővel döggel kellenék meghalnom”.⁶¹ A pestis réme átmenetileg enyhítette a Duna—Tisza közi harcászati vállalkozásokat mindkét fél részéről. 1710 elején a kiskunsági községek elmenekült lakosai lassanként visszatelepültek, de még mindig sokan akartak megtelepedni pl. Kunszentmiklóson is. Az oda települő menekültek a fejedelemtől is oltalomlevelet kaptak. E levél nemcsak a fejedelem „atyai gondoskodását” mutatja, hanem a hadi gazdaság realitásait is kifejezi: „A mostani revolúciók miatt szélledésben lévő kiskunságiaknak alázatos instantiájokra — hogy annál inkább életeknek táplálására hasznosabban és jobban kézi munkájokat naponként folytathassák, — Kunszentmiklósról való szállásokat kegyelmesen megengedtük, s vettük egyszersmind kegyelmes és speciális protectionk alá”, továbbá amíg a szegénység „elpusztult állapotához képest gazdálkodik, adigálni semmiképp ne merészeljék!”⁶²

Bottyán halála után ismét Károlyi Sándor vette át a Duna—Tisza közi haderő főparancsnokságát, de ez időben már Pest megye s vele a Kiskun Kerület is „kihullott a kuruc frontvonalból”.⁶³ Cseplézi százada a jászsági regimenttel a Jászság és Heves megye területén táborozott, a kiskunhalasi század pedig 1710. november 3-án a szegedi várban Globitz utóda, gr. Herberstein Ernő generális előtt letette a fegyvert.⁶⁴ Érsekújvár és Szolnok eleste után⁶⁵ a Duna—Tisza köze a császáriak kezébe került. A Kiskun Kerület területén azonnal megjelentek a Német Lovagrend közegei, s a császári katonaság közreműködésével megkezdték a részletes népszéneli és vagyoni összeírást, hogy a szerződésben biztosított földesúri hatalmat ismét helyreállítsák.⁶⁶ Cseplézi 1711 januárjában még mindig 490 főnyi regimenttel vett részt a kállai hadiszéneli, de Károlyi mellett a nagykárolyi eskütételén is 1711. április 26-án, majd aláírta a szatmári békeokmány ratifikált szövegét is.⁶⁷

forintig való kárvallásának komplementumára eximáljon és assignáljon 2 ezer forintot érő portékát, a többit pedig conserválja maga mellett . . .” (Vö. még O.L. G. 19. 3. A. 1709. okt. 15., továbbá az 1709. dec. 15. Bellica, 516. f.)

⁶⁰ Vö. *Nagy Szeder I.*: i. m., III. köt. 274. l.

⁶¹ *Révfy L.*: i. m. 102—103. l.

⁶² *Bors K.*: i. m. 43. l. — Jászberényből 1710. márc. 25.

⁶³ Vö. *Kosáry D.*: i. m. 61. l.

⁶⁴ Vö. *Nagy Szeder I.*: i. m. 162. l. — A század létszáma 12 főre apadt, parancsnokuk Farkas János főhadnagy volt ezúttal is.

⁶⁵ Érsekújvár 1710. szept. 10-én, Szolnok pedig okt. 20-án került császári kézre. 1710 október folyamán már a Jászkunságban volt elhelyezve a Savoyai-dragonyoszred, az Althann-dragonyoszred, valamint az Esterházy-huszárezred. (DOZA, Wien, U 168/1. — 1710. szept. 14., 1711. jan. 30.)

⁶⁶ DOZA, Wien, U 153/3. — 161—173. p. Az összeírás részletes anyaga.

⁶⁷ Vö. *Lukinich I.*: i. m. 223., 328. és 420. l. — Arról nem találtunk adatokat, hogy ezúttal Cseplézi keze alatt csak kiskun vagy esetleg összevont jászkun regiment lett volna. Szentmiklósy, a regiment korábbi commendáns colonellusa a fegyverletételen nem vett részt. A jász ezred ez időben még Trencsén és Zsolna körül harcolt. (Vö. *Révfy L.*: i. m. 112—113. l.)

A kiskun katonaság hadszervezete tehát tartósabbnak és egységesebbnek bizonyult a nagykunságimál. A kiskun községek a rendkívül súlyos és az évről évre ismétlődő csapások közben is újra megszervezték gazdaságukat, s 1710-ben a lovagrendi összeírás azt mutatja, hogy erőforrásaik még nem merültek ki teljesen, még mindig voltak tartalékaik. Elegendő alapok az újrakezdéshez.

A *jászsági mezei ezred* hadszervezetének és harcászati alkalmazásának csak néhány vonására tudunk rámutatni az 1704—1711 közötti időszakban. A személyes insurrectio kötelezettségének leginkább a Jász Kerület községeiben voltak meg a gazdasági és szervezeti feltételei. De e viszonylag kedvezőbb feltételek sem tehetőek lehetővé, hogy 7—8 éven át folyamatosan teljes hadi létszámú jászsági mezei ezred vegyen részt az ország különböző hadszínterein a nagyobb katonai kötelékek hadműveleteiben. Teljes mértékben reálisnak tekinthető a fejedelmi tanácsnak ama döntése, hogy a jászsági ezredet is elsősorban a Duna—Tisza közti hadműveletekben alkalmazza a szerb csapatokat három katonai bázisról (Arad—Gyula—Váradolaszi; Pétervárad—Bács—Szeged; Buda—Szigetköz—Pentele) rendszeresen mozgósító császári csapatokkal szemben. De 1704 tavaszán Károlyi főparancsnoksága alatt részt vettek a dunántúli harcokban,⁶⁸ majd decemberben a nagyszombati csatában,⁶⁹ 1705 augusztusában a vöröskői (pudmeriei) csatában,⁷⁰ 1706 februárjában Egerben, majd Miskolcon táboroztak,⁷¹ 1707 áprilisában Kassán,⁷² 1708-ban, a trencsényi esatavesztés után Bottyán főparancsnoksága alatt csak a fél jászsági ezredet találjuk, míg a másik fele Károlyi erdélyi hadműveleteiben vett részt Kókay Márton főhadnagy vezetésével,⁷³ 1709-ben Bottyán parancsnoksága alatt két századdal a Felvidéken és a Dunántúlon, majd ismét az Alföldön és a Mátraalján táboroztak. Bottyán halála után egy ideig, 1710 februárjáig a hatvani táborban még sikerült összevonni a jász és kiskun haderőt,⁷⁴ de Károlyi, illetve Szentpéteri főparancsnoksága alatt kisebb egységekben a legkülönbözőbb területeken alkalmazták a szabadságharc végéig, a szatmári fegyverletételig.⁷⁵

E vázlatos felsorolásból kitűnik, hogy a szabadságharc hadvezérei fontosabb harcászati feladataik végrehajtása során az ország legkülönbözőbb hatererein évről évre igénybe vették a jászsági mezei ezred egységeit, de ugyanakkor eredeti és alapvető rendeltetésüknek, a jász-kunsági területek védelmi feladatainak is eleget kellett volna tenniük. Gyakorlatilag e két irányú rendszeres kötelezettség teljesítése egyet jelentett a jászsági ezred dislocációjával, ebből pedig — mint az előzőekben láttuk — nemcsak jelentékeny katonai, hanem igen súlyos anyagi, gazdasági veszteségek származtak. Másrészt viszont az is nyilvánvaló, hogy bejárva az ország nagy területeit, a dunántúli, a felvidéki, a délvidéki és az erdélyi hatereteket, nemcsak szűkebb hazájuk védelmét, hanem az egész ország felszabadítását is kötelességüknek ismerték el. Bottyán hadsere-

⁶⁸ O. L. G. 15. I. 5. fasc. 10., Solt, 1704. ápr. 9. Károlyi levele Rákóczihoz.

⁶⁹ Arch. Rak. IV. 272., 278. I. 1705. jan. 6., ápr. 8. Beresényi levele Rákóczihoz.

⁷⁰ O. L. G. 49. II. 2. f. 1706. febr. 49. — Tömösváry György jászkiséri zászlótartó folyamodványa. *Közl. Esze T.*: i. m. 276—277. I.

⁷¹ O. L. G. 29., 72. cs. V. 3. A/B. 61. f., 1706. febr. 7., ápr. 14.

⁷² O. L. G. 49. II. 3. II. 2. 73. p., 1707. ápr. 16.

⁷³ *Vö. Réffy L.*: i. m. 99—103. l. — Kókay levelei Bottyánhoz és Balogh István brigadéros-hoz. 1709. febr. 2., febr. 18.

⁷⁴ O. L. G. 28. Katonai iratok. V. 2. E. F. 77. cs. 445—460. p.

⁷⁵ Tanulmányunknak ezúttal nem feladata, hogy részletes ismertetést adjon a jászsági ezred valamennyi harcászati tevékenységéről, csupán a hadszervezés vázlatos áttekintésére törekszünk.

gében a trencsényi esatavesztés után a téli hónapokat IIont megyében töltötték, a szebellébi (Sebechleby) erődítményt védték. Miután mindennemű „széna- és abrakbéli takarmányuk” elfogyott, lovaikat a Jászságba haza küldötték, hogy el ne pusztuljanak, a huszárok pedig gyalogosként „hajdúi sorban” védelmezték „a nyomorult postiringot”: „Az ellenség ugyan kiüzengető agyarkodásával rettegtet bennünket, de még eddig előtte s lőle való féltünkben ki nem szállottunk, . . . ennyi nyomorúságos, sűrű és pihenés nélkül való szolgálatunkkal a *Nemes Hazát szolgálni* készek volnánk és előtte féltünkben ki nem szaladnánk, de mint ellenségnek, jobban a szükségnek golyóbissa turbálást téssen közöttünk.”⁷⁶ Ellátást kértek Bottyán generálistól.

Adott körülmények között amennyire szükség volt a harc képes katonai egységek dislocációjára, a harcászati feladatok érdekében történő átcsoportosításra, sokszor az élelmezési és az ellátási szükségletek is arra készítették a parancsnokokat, hogy századaikat is különböző községekben, nagy területen táboroztassák. Károlyi sikertelen dunántúli hadjárata után (1704. március) Szentmiklós ezrede a Duna melléki harcokban vett részt. 1704. április 3-án „az esztergomi és a budai sajkások” elől lebontották a ráckevei révet, Csepel szigetét kiürítették, s az ezred egy seregét Kunszentmiklóson táboroztatták, Szentmiklós ugyanakkor hat zászlóalja lovassal Kalocsa térségében vett részt a harcokban. Néhány nap múlva pedig a Solt-Dunaföldvár körüli sáncokat erősítették meg a jászsági ezred egységei.⁷⁷

1704 májusában a jászkunsági községek utasítást kaptak, hogy hadseregszállításra lovas-kocsikat állítsanak ki, „mivel rövid időn belül Gyula várának megvételét remélhetjük”, minden helység hat lovas-kocsit „négy alkalmas lóval és egyébféle egész készülettel” tartson készenlétben úgy, hogy szükség esetén rendelkezésre álljon.⁷⁸ Csapataik pedig részt vettek a délvidéki, a Szeged környéki harcokban a nyár folyamán.

1705 januárjában Vay főkapitány a jászkunsági hadak összevonásáról intézkedett. Ez időben Szentpéteri brigadéros parancsnoksága alatt a jászságiak a nagy- és kiskunsági hadakkal együtt Pest mellett táboroztak.⁷⁹ A jászsági ezred teljes összevonása azonban ezúttal sem sikerült. Ezért a fejedelem Vay főkapitány intézkedését sürgette: „Ezer Jászságnak continue táborunkban kellenek lenni, de alig vagyon 300. Ezért őket Török András urammal compelláltassa, a kik alkalmatlanok, öt-hat soldost juxta facultates exigáltasson rajtuk.”⁸⁰ Ezt követően azonban pontos kimutatás készült a jászsági ezredről, s március végén első ízben történt intézkedés arra, hogy az ezred tisztjei a kiucstártól fizetést kapjanak Vay és Török javaslata alapján. Sőt az ezred csapatzászlójának megküldése iránt is intézkedett a fejedelem.⁸¹ Majd április 4-én Szentmiklós utasít-

⁷⁶ Ld. a 73. sz. jegyzet anyagát!

⁷⁷ O. L. Károlyi Lt. P. 396. Ser. I. fasc. 1. A. nr. 5, 7, 15. — Szentmiklós levelei Andrassy István és Károlyi Sándor generálisokhoz Kecskemétre.

⁷⁸ O. L. G. 19. II. 3. II. I. 99. cs. 174. p.

⁷⁹ O. Sz. K. K. Fol. Hung. 978., 210—213., továbbá O. L. G. 15. I. 6. Capsa B. fasc. 15., 84. f. 1705. febr. 3. Bercsényi levele Bottyánhoz: „Ugyanehhez járul az is, hogy a Jászságnak, jóllehet fennálló lovas ezere itten vagyon, és az ezerből el-el széledtenek, feljöveteleket parancsolta a méltóságos fejedelem (kit akadályoztatni sem köll), mind az által vagyon mindenkor az hadakozók közötti is elég fegyveres lovas, lovatlan jászság is, azért léssen arra intentiojok, hogy ha valamely ingens necessitas kívánja, s abból eredő szükséges oltalom, hozza magával maga levele által oda, az hová szükséges.”

⁸⁰ Fol. Hung. 978., 214—218. f. — 1705. febr. 13.

⁸¹ Uo. 237. f., 1705. márc. 28.

tást kapott, hogy az ezredet Jászsószentgyörgy és más jázsági községek területén helyezze el, „várván az Haza szolgálatában tovább való dispositiókat”.⁸²

Ez időben valamennyi jázsági községben összeírták azokat a családokat, amelyek katonaköteles felnőtteket küldtek a táborokba, a kimutatásban 117 zselléresalád és 1424 gazdaesalád szerepel. Az összeírás idején tábori katonai szolgálatot teljesített 1170 fő, 99-en a harcokban elestek, 62-en pedig elszéledtek, illetve fogságba estek.⁸³ A legelőbben Szegednél, Halasnál, Földváránál, Dunavecésnél, Titeknél, Kecskemétnél és Nagykátánál, néhányan a Dunántúlon, Tirnonovában, a Nyitránál, Somorjánál, egy-egy katona Szolnoknál, Basinnél, a Lajtánál, Pozsonynál, Szomolánynál, Ságánál esett el, 21-en pedig, súlyos sebeikben haza kerülve, otthon haltak meg.

A kuruc hadsereg szervezésének ebben a szakaszában Heves és Külső-Szolnok megye hatósága katonai terheinek egy részét ismét a Jászságra kívánta áthárítani. Ezért 1705. július 14-én panasszal fordult a fejedelmi kancelláriához, azt kívánta, hogy a megyére jutó zsoldosok egy részének fizetését a jázsági községek vállalják, s a megye területén lévő jász nemesi praediumok után járó kötelezettségeket is teljesítsék. Panaszát és kérését azzal indokolta, hogy „az előbbeni német időben is ezen és más környül lévő N. vármegyékbeli jobbágyok oda szaladásával és ki nem adatásával sok károkat okoztanak” a megyéknek a jázsági községek, s most, hogy „azok személy szerint táborozván, az mostan felállítandó katonaság megfogadásában privilegizáltak volnának”.⁸⁴ A fejedelmi tanács igyekezett leszállítani e heves követeléseket: „... mind az által eleitül fogva ezen Jász Nemzet maga privilegiuma szerint az Hazának fegyverével szolgálván”, a megye ne kívánja tőlük a megyére jutó zsoldosok fizetését, viszont az ott fekvő jász nemesi praediumok után kivetett taksát meg fogják téríteni az érdekelt jázsági nemesek.

Az ilyenféle túlzott követelések nem voltak ritkák, s a jászkunok egyetemes kiváltságaira féltékeny, címeres nemesek részéről a miskolci tanácsulésen, 1706 februárjában olyan javaslat is elhangzott, hogy a jászok, a kunok, a hajdú-városok és egyéb privilegizált helyek katonaköteles lakosai kivétel nélkül katonászkodjanak és vagyonuk arányában fizessenek is adót az ország pénztárába, s mivel e helyek ez idő szerint „esupán csak fegyverrel tartoznak Hazájokat szolgálni”, „minthogy viritim insurgálni tartoznak, domatim ha conscribáltatja s a szerint limitáltatja Nagyságod, nem injurál senki is véle”.⁸⁵ Ilyen módon mint-

⁸² Uo. 325. f., Eger, 1705. ápr. 4.

⁸³ O. L. U. et C. Conscriptio *Jasziicum*, 1705. fasc. 110. nr. 39.

A község neve	A családok száma		Táborban	Elesett	Eltűnt
	zsellér	gazda			
Jászberény	52	443	379	29	1
Jászsószentgyörgy	3	82	51	7	—
Jászapáti	14	139	121	19	4
Jászárokszállás	23	196	153	15	22
Jászdózsa	2	63	49	5	4
Jászfelsőszentgyörgy	—	48	43	2	—
Jászfényszaru	3	152	139	5	—
Jászfákóhalma	3	70	50	6	4
Jáskisér	8	113	86	6	20
Jászladány	7	57	55	3	—
Jászmihálytelek	2	61	44	2	7
Összesen	117	1424	1170	99	62 fő

⁸⁴ O. L. G. 19. II. C. — 1705. júl. 14.

⁸⁵ O. L. G. 20. II. 4. C. 52. cs. 236. f. Plathy Sándor consiliárius előterjesztése.

egy 254 000 Rh Ft jövedelmet s ugyanakkor 6—10 ezer fő hadbavonulását feltételezte e kiváltságos területekről. A vita többek között a reguláris hadsereg kiépítése tárgyában folyt, s ha nem is sikerült megegyezésre jutni, e túlzott követelések miatt a jászkun csapatok rendszeres fizetésének bevezetése sem valósult meg.

Mindezek ellenére a jászági haderő 1706 áprilisában is teljes hadi létszámmal vett részt a táborozáson, bár csak 479 lovasról, de 757 gyalogos katonáról tanúskodnak a kimutatások.⁸⁶ A lovasok száma eléggé megfogyott. Jellemzően mutatja ezt Rékasi Mihály tizedes folyamodványa 1706. október 8-án: „Sok és elszenvedhetetlen kárjaim kényszerítettek Fejedelmi Méltóságod eleibe járulnom; mivel már miúta Fejedelemséged és az Nemes Ország szolgálatában foglalatosskodván katonáskodtam, három lovam veszett el, . . . de elég az, hogy én szegény legénységemhez képest már többet nem vehetek; hanem könyörgők alázatosan, méltóztassék segíteni, méltó tekintetbe vévén szegény legénységemhez képest való kárjaimat. Amint Fejedelemségednek kegyelmes resolútióját alázatosan elvárom. Életem fogytaig méltatlan alázatos szolgája, a Nemes Jász Ezerbéli főhadnagy, Czeglédy Mihály uram, compániájában egyik tizedes, Rékasi Mihály.”⁸⁷ Az udvari commissárius 20 tallért utalt ki részére. Jellemző vonás már ez időben, hogy az ezredtörzs és a lovas századok tisztikara csaknem kivétel nélkül jászági nemesekből tevődött össze (Kolozsy Gábor, Káldy Ádám, Kovács György, Gyapay Gábor, Czeglédy Mihály, Sötér Tamás, Borbély Zsigmond, Baranyi János stb.).⁸⁸ Ez időben kapták meg az ezred tisztjei az elmaradt fizetésüket is.⁸⁹

1706 őszén a Jász Kerület területén is hadműveletek folytak. Augusztusban Beresényi csapatai is ott táboroztak, s mivel az átvonuló Rabutin csapatai sok kárt okoztak két ízben is, mindez november végén már „annyira hozta az Nemes Jászságot, hogy csaknem jószágokból kifogyván, elégtelenek vagyunk hadainknak hópénzekre való kifizetésére”. Azt kérték a kerület hatóságai, hogy négy havi fizetést a fejedelmi kincstárból fizessenek ki részükre, másrészt „egynéhány helyeink teljességgel pusztán maradván és nekik nem fizethetvén, félünk,

⁸⁶ O. L. G. 16. I. 2. Acta R. et Th. 1706.

	Lovas	Gyalogos
Jászberényből	205	224
Jászsalsószentgyörgyből	24	51
Jászapátiból	65	87
Jászárokszállásról	60	87
Jászdózsáról	9	54
Jászfelsőszentgyörgyről	15	24
Jászfényszaruról	25	115
Jászfákóhálmáról	17	31
Jázkisérről	14	51
Jászladányról	21	20
Jázmihálytelekekről	24	13
Összesen	479	757

Századparancsnokaik voltak: Szentmiklósy Mihály, Baranyay János, Czeglédy Mihály, Csik András, Megyesy Mihály, Kókay Márton, Györffy István, Szücs Péter és Kálmán István.

⁸⁷ O. L. G. 19. II. 2. F., 40. cs. 1706. okt. 8. — *Közli Esze T.*: i. m. 356—357. l.

⁸⁸ O. L. G. 28. V. 2. C. 75. cs. 84. f. 1706. ápr. 12.

⁸⁹ O. L. G. 29. V. 3. A/1., 79. cs. 195. f. Összesen 3414 Rh Ft-ot, majd később még 3 hónapra ismét 3498 Rh Ft-ot utaltak ki részükre.

hogy az Hadaink el ne oszoljanak”.⁹⁰ Kérelmükre azt a választ kapták, hogy területileg nemcsak a jázsági községeket érte károsodás, hanem a nemes vármegyék több majorságában is elpusztultak az esztendőbeli javak, nem lehet tehát kívánni, hogy a kárvallott megyék zsoldosai és portális hajdúi rovására a kincstár fizesse a jász ezredet.

1707-ben ismét válságba került a jázsági ezred. A hadvezetés az ezred századait egy időben több helyen is alkalmazta: egy századuk a Felvidéken, másik századuk Bessenyei Zsigmond ezredes kapitánnyal Tápiószágnál, harmadik seregük Csajághy János ezredes kapitánnyal Kecskemét és Nagykőrös térségében, két század Szentmiklóssal Soltnál, négy század pedig Szemere László hajdúsági ezredes kapitány vezetése alatt Nagykőrösnél harcolt. A nagykőrösi csapatokat 450 főnyi szerb ezred „elfajult, hitetlen kémek árulatásából” meglepte és szétszórta. „Egy zászlótartót levágván, zászlóját elnyerték, maga Czeglédy Mihály hadnagyom is három hadnagyokkal együtt sebekben esvén. Kiséri Tót István nevű derék hadnagyom halálos lövésben meg is holt, miúgyon 15 jó katonám esett el” — írja Szentmiklós Bersényinek érthető keserőséggel, majd így folytatja: „Ily jó gyümölcse vagyon a megh szaggatásnak”. Kéri a főgenerálist, hogy utasítsa a brigadéros commendánsokat, ne dislocálják a jázsági ezredet: „Nem bánom, ezerestül — ha kegyelmetek súlyosabbra applicálnak is — kész vagyok, de ilyen megh szaggatást eleitül fogva szerencsétlenségnek lenni comperiáltam”.⁹¹ Valóban, rendkívül súlyos vita volt e tárgyban kezdetül fogva, s az egyes generálisok kedvező vagy kedvezőtlen megnyilatkozása a jázsági ezred katonai értékét illetően időről időre változott.

Augusztusban Szentmiklós örömmel számolt be Bersényinek az általános helyzetről is: egyik deputátus embere a Szigetségből írta a jó híreket, hogy pl. Ulmot, a Német Lovagrend egyik bázisát, a franciák elfoglalták, „két millió pénzt is exigáltak rajta”, továbbá örömet fejezte ki Bottyán dunántúli sikerein: „Bottyán János generális uram is Eő-Nagysága a túlsó részen jó nyereséggel vagyon, mert némely német vasasokat felvervén, gazdagította táborát”.⁹²

1707 októberében ismét a Duna—Tisza közti hadműveletekre kellett az erőket összpontosítani. A Jázságban ezúttal is generális insurrectiót rendeltek el, s az ezredet Kiskőrös és Kiskunhalas térségébe vezényelték. A hadi állományú ezreden kívül még 800 főnyi katonát mozgósított Szentmiklós, „... minden külön kenyerest felszedetvén, utánam jönni kemény büntetés alatt parancsoltam, aminthogy kocsikon s lovakon s gyalog el is érkeztek, mintegy nyolc-százig való jó puskás ember” — jelentette november 7-én Bersényinek.⁹³ A jelentés szerényen megjegyzi, hogy „mindent megteszünk, amit vékony erőnkkel véghez vihettünk édes Hazánk mellett”.

A következő év tavaszán, 1708 májusban ismét teljes készütségben állt a jázsági ezred. Miután híre ment, hogy immár egy év óta ez az ezred is a kincstártól kap fizetést,⁹⁴ több megyéből is érkeztek zsoldosok az ezredbe. A májusi szemle alkalmával azonban ez hamar kiderült, s a jövővényeknek búcsúzó-

⁹⁰ O. L. G. 16. I. 2. i. — 1706. nov. 28.

⁹¹ O. L. G. 24. II. 6. A. 58. cs. 190—196. f., 222—228. f.

⁹² Uo. — 1707. aug. 2.

⁹³ Uo. a 317. f.

⁹⁴ O. L. G. 19. II. 3. H. 2., 73. p., 1707. ápr. 16-án kelt határozat szerint „Az Jász Regiment regulálatván, annak mundirungját az ország Cassájából kiadatni resolváltuk.” A pénzbeli fizetéssel kapcsolatban pedig uo. a 76. p.

niok kellett.⁹⁵ Amikor híre jött, hogy Rabutin egyik csapata Szegedről a Tiszán hajókkal megindult felfelé, Szentmiklósy kérte a fejedelmet, hogy a jászsági ezredel, továbbá Sótér kapitány 300 Pest megyei válogatott lovasával „a Bácskaságra excursiót tehetnénk”, mert ezúttal igen jókor „s alkalmas időben eshetnének meg a dolgok”.⁹⁶ A hadjárat kisebb csatározásokkal folyt le. Az ezred Szolnok alatt a Tisza vonalán táborozott.⁹⁷ Június 19-én a fejedelem lőrinczi táborából kapott intézkedés szerint a jász kerületi hatóságok kötelesek a sebesült katonák gyógyításáról gondoskodni: „committáltatik, hogy magok ezerebeli Simon Gergely zászlótartó, Bendő és Kis Gyurka katonák gyógyításáért a dicélis inposítióból fizessenek meg a borbélyoknak, melyrül való quietantiájokat a commissárius előtt praesentálják ezen parancsolattal együtt, az obtingensbe fog acceptáltatni”.⁹⁸

1708. augusztus 9-én Szentmiklósy Vay jászkun főkapitánynak jelentette a fejedelem szécsényi táborába, hogy ezredével a Jászságból újra Szolnok térségébe, egy részével Pest alá, más részével pedig Pásztó tájkára vonul táborokba.⁹⁹ Ez a megosztás ismét a fegyelem lazulásához vezetett, az őszi fő munkaidő alatt ismét sokan elhagyták a táborokat. A Nagykunság pusztulása, az ellenség Pest megyei tevékenysége, a trencsényi csatavesztés (augusztus 3.), valamint a belső egyenetlenkedés, sőt az újabb dislocáció átmeneti válságba juttatta az ezredet. Nem minden indok nélkül ugyan, de 1709 márciusában a jászapáti lakosok az ott elszállásolt tisztekkel szemben ellenségesen léptek fel, a kuruc tiszteket „rajtuk élőködőknek, hatalmaskodóknak pronuntiálván”. A hadbírószági tárgyaláson a kerületnek szinte valamennyi községéből részt vettek a küldöttek. A vádemelőket megbüntették: „Pálcáztassanak meg vagy pedig nyelv-váltásra fizessenek 100—100 Rh Ft-ot.”¹⁰⁰ A fegyelem bomlását szigorú intézkedésekkel kellett megállítani. A fejedelem sárospataki táborából érkezett 1709 júliusának végén Balogh Márton jászsági distriktuális vicekapitány részére a fejedelem parancsa, hogy a szökött katonákat, a táborokon kívül lappangókat, „valaholott nem csak otthon lézengő, sőt akár holott és passus néli ül járó katonákat találhat, mindezeket ezerekbe menni kényszeríthesse, sőt az kik engedelmesskedni nem akarnának, szabadosan foghassa és fogathassa”.¹⁰¹

Részben a katonai fegyelem lazulásának, részben a Felvidékre, a Hatvanba és a Káták tájára dislocált jászsági ezred távollétének, de nem utolsó sorban a jászsági községek pestistől való félelmének és elzárkózásának tulajdonítható az, hogy 1709 augusztus közepén Thekely ezredes — néhány száz főnyi csapatával délről érkezve — váratlanul megtámadhatta a jászsági községeket és Jászberényt is „felverte”. Az eseményről az isaszegi táborból Bottyán generális

⁹⁵ O. L. G. 19. II. 2. E/A. 37. cs. 1708. máj. 4. Szentmiklósy levele a fejedelmi kancelláriához.

⁹⁶ Uo. az 1708. máj. 16-án kelt levél. Ez alkalommal kéri, hogy az egri börtönbe zárt Szűcs Jánost, Rózsa Istvánt és Kelemen Mihályt bocsássák szabadon, mert ezeknél jobb kalauzt a Bácskaságra nem találunk. „A Rácz-Országra régen szomjuhozó sok szegény rongyos katona szerencséjére nézve méltóztassék ezen jó kalauzokat megh szánni.” A korábbi években elhajtott ló- és marhaállomány visszaszerzésének lehetőségével ösztönözték a katonákat.

⁹⁷ O. L. G. 15. I. 17. C. E. fasc. 145. 1708. máj. 6.

⁹⁸ O. L. G. 19. II. H. 51. cs. 1708. jún. 19. 561. f.

⁹⁹ O. L. G. 26. IV. 2., 72. cs. 8. f. — 1708. aug. 9.

¹⁰⁰ O. L. G. 28. V. 2. II. 78. cs. 190—192. f. 1709. márc. 27. A hadbírószági tárgyalást Gidófalvy Sámuel „azon Nemes Regiment hadi birája vezette”. A tiszteket felmentették.

¹⁰¹ O. L. G. 19. II. 3. E. 1709. júl. 29.

is beszámolt levelében Beresényinek.¹⁰² Amikor a bécsi udvarban arról is értesültek, hogy a szerb csapatok görög kereskedőkkel együtt a jászsági templomok különleges értékű kelyheit is magukkal vitték, Herberstein szegei várparancsnok utasítást kapott, hogy — amíg az értékeket vissza nem szolgáltatják — Thekelyt tartsa börtönben, s figyelmeztesse, hogy főleg a császári helyőrségek védelme alatt álló és adófizető falvakban hagyja abba a zaklatást.¹⁰³ Herberstein ugyanis már korábban menlevelet adott a jászsági községek részére, az okmányban „felsorolt helységek lakosait oltalmam és igazgatásom alá vevén, ezen kerületet biztonságba helyezni határoztam szentélyükben és javaikban”.¹⁰⁴

Nyilvánvaló tehát, hogy ez időben már a jászságiak is kétfelé teljesítettek kötelezettséget a hadihelyzetnek megfelelően. A hatvani vár árulásra készülő őrségét Bottyán még vasra verette és bebörtönözte, új őrséget állított a vár védelmére, de lörcinkáit táborába halálos betegen tért vissza. Halála után a jászsági ezred ismét Károlyi főparancsnoksága alá került. 1710. február 21-én, a hatvani táborban készült brigádpénztári elszámolás szerint az átmenetileg összevont jászsági és kiskunsági regiment egy ezredtörzsből és tíz századból állt.¹⁰⁵ A kiskunsági századoknak azonban hamarosan ki kellett válniuk, a nyár folyamán a császári csapatok elfoglalták a Kiskun Kerületet, s feltehető, hogy a jász kerületi hatóság nem vállalta a teljes ezred fenntartásának költségeit, mert az ezredre kivetett portió havi összesítésben 5753 Ft 70 dénár-ra rúgott a brigád-kassza nyilvántartása szerint, viszont a kerület községei a kétfelé történő adózás körülményei között ezt sokallották. Csupán 300 katonának kiállítására „és hópénzenként való kifizetésére resolválták magukat”.¹⁰⁶

Károlyi ez időben kapott felhatalmazást a fejedelmi kancelláriától, hogy a nevét viselő regimentet a jászsági ezredből egészítse ki, a szemléről, valamint annak eredményéről jelentését a kancelláriának küldje meg. Károlyi azonban ez időben már más lehetőségekkel foglalkozott. A Német Lovagrend közegei 1710 szeptemberében a Kiskun Kerületben s október elején a Jász Kerületben is elvégezheték a részletes gazdasági és népességi összeírás munkálatait.¹⁰⁷ Őrgróf Jacob Cusani császári generális csapatai megszállták a jászsági községeket, 1710. október 8-án Jászberényből indultak Szolnok ostromára.¹⁰⁸ Október 20-án

¹⁰² Arch. Rak. IX. k. 718. l. Bottyán levele 1709. aug. 22-én Beresényihez.

¹⁰³ Komáromy József szerk.: A Jászberényi Jászmuzeum Évkönyve, 1938—1943. Bp. 1943. — 131—132. l.

¹⁰⁴ *Blénessy János*: Jászberény természeti viszonyai és élete. Jászberény é. n. 93. l.

¹⁰⁵ O. L. G. 28. V. 2. E. F.. 77. cs. 445—460. f. *Extractus exolutionis. Castris ad Hatvan, 1710. febr. 21.* — E kimutatásban nem szerepel Kókay Márton neve s valószínű, egysége sem. Az ezredtörzsből Szentmiklósy János commendáns colonellus, Cseplézy János vicecolonellus, Szakál Tamás kapitány őrparancsnok, Nagy Pál szállásmester neve szerepel. A testőrszázad parancsnoka Szentmiklósy Mihály hadnagy, századparancsnokok: Tóth Máttyás hadnagy, Árva János hadnagy, Cseglédy János főhadnagy, Kálmán István főhadnagy, Sántha Máttyás főhadnagy, Kiss Máttyás főhadnagy, Tóth István főhadnagy, Juhász János főhadnagy és Farkas János (ez kiskun század, a pk. h. Tegzes János). Századbéli tisztek még: Benke Bálint, Molnár Mihály, Pap Gergely, Kovács János, Takó Máttyás, Jakab Gergely, Veres Gergely, Varga János, Horváth János, Károlyi Gergely, Bényi Mihály, Debrei András, Pápai János, Füzér János, Kovács Gergely, Szabó János, Kubinyi András, Tömösváry György, Szerényi Pál, Orosz István, Erki Márton, Zolnai Tamás, Korponay János, Tegzes János, Albert János és Kovács János.

¹⁰⁶ O. L. G. 49. II. 3. B. 46. cs. 1710. aug. 24. A fejedelmi kancellária levele Károlyihoz. „Sok confusiók esvén ekkortájt az Jászszághbeli Militiának állapotjában . . .”

¹⁰⁷ DOZA, Wien, U 155/3. 161—165. p. 1710. okt. 1.

¹⁰⁸ Vö. *Blénessy J.*: i. m. 93. l.

elfoglalták a szolnoki várat, amelyet Csajághy kuruc brigadéros csak 12 napon át tudott tartani.¹⁰⁹

Szolnok elfoglalása után a jászági ezred egységei sem adták fel a harcot. Szentmiklósy ezredes és fia, Mihály hadnagy már júniusban értesülhetett arról, hogy a Német Lovagrend inspektora, Reissweg utasítására fejükre már a hóhérpénzt is kifizettette a Jász Kerület labanc kapitányával, Urbán Györggyel.¹¹⁰ Valószínű, hogy 1711 tavaszán az ő csapataik portyáztak a Felvidéken, „keresztülhatoltak a császáriak hadvonalain, föl Trenesénig, Zsolnáig pusztították a németet”.¹¹¹ Szentmiklósy sem a kállai hadiszemlén, sem a szatmári fegyverletételen nem vett részt. Ugyanakkor Kókay Márton 485 főnyi csapattal szerepelt a kállai hadiszemlén, s ezredesi minőségben írta alá a retifikált békeokmányt.¹¹² Nyilvánvaló tehát, hogy Szentmiklósy — aki kezdettől fogva igyekezett Károlyi körétől távol maradni, 1710 augusztusában nem csatlakozott hozzá — 1711-ben sem Károlyi útját követte.

3.

Gazdasági tartalékok és közteherviselés

Több alkalommal utaltunk arra, hogy a Jászkun Kerület községei a szabadságharc idején több ízben kerültek olyan helyzetbe, hogy gazdasági értékeiket és szolgáltatásaikat mind a császári, mind a hazai hatóságok, valamint a szemben álló katonai erők is mindkét részről igénybe vették. Bár az Alföld térsége s ezen belül a Jászkun Kerület a szabadságharc folyamán mellékhadszíntérnek számított, s e körülmény lehetővé tette — 1705-ig még a Nagykun Kerületben is —, hogy a háborús károktól sújtott gazdaságokat évről évre helyreállítsák, mégis röviden összegeznünk kell, hogyan érintette a hadi gazdálkodás folyamata a jászkunsági községek gazdasági erőit. Nyilvánvaló, hogy a katonai alakulatok ellátásának igényei nemcsak az állattállomány (ló-, szarvasmarha- és juh-állomány) gyarapítását, hanem elsősorban a gabonatermelés, sőt a kaszáló- és szénatermő területek növelését követelte meg. S fokozott mértékben szükség volt a falusi kisiparra is.

A megnövekedett szükségletek természetesen e viszonylag rövid idő alatt nem alakíthatták át a jászkunsági mezőgazdaság hagyományos kereteit, eszközeit és munkaszervezetét, de elősegíthették a termőterület extenzív bővítését, sőt a beltelki birtokállomány (háztelek, szőlő, gyümölcsös, kender-, len-, káposztásföldek stb.), valamint a szántóterület egy részének intenzitását is.

A Jászkun Kerületben nem voltak egyéni tulajdonban levő és a robotrendszere épülő nagybirtokok. A községek (mintegy közbirtokosságok) tulajdonában-birtokában azonban hatalmas külterületi birtokok (közlegelők, „tilalmas” rétek, kaszálók, nádasok, füzesek, kisebb részben szántóföldek) állottak, amelyek nagyarányú pusztai állattenyésztés folyt télen, nyáron egyaránt. Máshol a községi hatóságok által kirendelt közmunkával végezték a rétek, kaszálók,

¹⁰⁹ Vö. Komáromy J.: i. m. 103. l.

¹¹⁰ O. L. G. 28. V. 2. E—F. 77. es. 489. f. Quittung, Jász-Berény, die 30. Junii. 1710.

¹¹¹ Vö. Révfy L.: i. m. 113. l. Ismeretes, hogy Eperjes már 1710. dec. 10-én meghódolt. Nem valószínű, hogy a közelgő vajai találkozóra készülők Kókay vezette volna ezt a Zsolnáig hatoló portyát. Egyébként Révfy L. adatai sokszor inkább a költészethez állanak közelebb.

¹¹² Lukinich I.: i. m. 328., 419. l.

nádasok és az osztatlan birtokossági szántók művelését. E közbirtokossági földek árutermeléséből, illetve jövedelmeiből biztosították a kerületek közköltéseit (cassa domestica generalis), míg az egyes kerületek mezővárosainak és községeinek közkiadásait és adóbevételeit külön-külön kasszában (cassa domestica particularis) tartották nyilván.¹ E kerületi és községi hatósági ellenőrzés és felügyelet alatt működő pénzügyi hatóságok a háború éveiben 1705-től kezdődően a kerületi commissariátusához, illetve a helyenként felállított „Magasinom-Ház”-hoz tartoztak elszámolással.² A begyűjtött terményeket is ide szállították. Ennek a közbirtoknak a termelési érdekei azt követelték, hogy ott minél több munkaerő álljon rendelkezésre, s ez úton a megnövekedett háborús szükségleteket ennek a közbirtoknak a hozamából biztosítsák.

A jászkunsági birtokállományon belül igen jelentős szerepe lehetett már a jómódú, tehetős családok birtokában-tulajdonában levő külterületi kis-, esetleg középirtokos gazdaságoknak, amelyekhez minden esetben hozzátartoztak az időnként újra osztott szántók, kaszálók és legelők s főként a jászsági és a kiskunsági részeken a szőlők. Ezek a gazdaságok öröklődtek családról családra, de csak addig maradtak a család birtokában-tulajdonában, míg a család a műveléshez szükséges munkaerőt biztosította. Ellenkező esetben el kellett adnia munkaépesebb családnak vagy térítés ellenében átengedni a községi hatóságnak, amely készpénzért, egyéb értékért vagy ellenszolgáltatásért átengedte az új birtokosnak.³ Ez alól a jászkunsági kisbirtokos nemesek birtokai sem lehettek kivételek. Viszont az ilyen típusú birtokot a tulajdonos szegényebb családoknak is bérbe adhatta. Ezek a gazdaságok kedvező munkaerőfeltételek mellett jelentős állatvagyonnal és gabona-, illetve takarmányáruval rendelkeztek.⁴ A háborús évek gazdasági terheit — arányos elosztás esetén — is könnyebben elviselték.

Sokkal nehezebb sorsra jutottak a kevés munkaerővel rendelkező kis- és szegényparaszti családok, valamint a bérelt földön gazdálkodó szegényemberek, akiket leghamarabb igénybe vettek a közföldek műveléséhez, vagyonuk arányában beszolgáltatásra kötelezték, s a személyes insurrectio kötelezettségét is — mint „külön kenyereseknek”⁵ — vállalniuk kellett. Amíg a tehetősebb családok nagyobb megerőltetés nélkül is táborba tudták küldeni — ingens necessitas esetén — a katonaköteles felnőtteket lóval, csikóval, felszereléssel, sőt a szükséghez képest székérrel is, de mi történt akkor, ha a családból az egyetlen kenyérkeresőnek kellett bevonulnia vagy esetleg az egyetlen igavonó állatot is a táborba vitték. E szegénysorsú családfenntartók huzamosabb ideig nem maradhattak távol a gazdaságtól a végső nyomorúság és nélkülözés veszélye nélkül. A helyzet még súlyosabb volt, amikor a községek lakói is földönfutókká váltak.⁶ Nemesak a Nagykun Kerület községei és több kiskunsági község lakói, hanem 1706 szeptember közepén, gr. Rabutin de Bussy eszászári tábornok a Jász Kerület

¹ Vö. Nagy L.: 151. l., továbbá a Szo. Áll. Lt. Prot. Opp. Jb. 1703. f. 37.

² O. L. G. 16. I. 2. i. — 1706. nov. 28.

³ DOZA, Wien, U 155/2. — 16—17. f.

⁴ O. L. U. et C. fasc. 71. nr. 4. Pl. Szentmiklósy János a századfordulón is jelentős vagyonnal és gazdasággal rendelkezett: 2 fiú, 4 ló, 3 csikó, 8 ökör, 9 tehén, 9 tinó, 16 üsző, 8 sertés, 11 malac, 3 kapa szőlő, 1 szekér széna, továbbá a város külterületi pusztáján: Négyszálláson: 25 kila őszi-búza-, 18 kila árpa-, 4 kila zab- és 0,5 kila kölesvetéssel. Czeglédy Mihály főhadnagy atyja pedig ugyanakkor: 2 fiú, 2 leány, 6 ló, 3 csikó 14 ökör, 14 tehén, 4 tinó, 20 üsző, 30 juh, 25 bárány, 28 sertés, 6 malac, 5 méhkas, 5 kapa szőlő, 40 kila őszi-búza-, 7 kila tavaszibúza-, 20 kila árpa-, 7 kila zab- és 2 kila kölesvetés, 2 szekér széna vagyonnal rendelkezett.

⁵ O. L. G. 24. II. 6. A. 58. cs. 317. f.

⁶ Vö. Bors L.: i. m. 43. l., továbbá az O. L. G. 19. II. 2. C. 29. cs. 147. f.

két községét, Jászsószentgyörgyöt és Jászdózsát is felégetvén, e községek lakosai is elmenekültek.⁷ A jászsági ezred egységei ez időben Eger védelmében harcoltak Bercesényi főparancsnoksága alatt, s miután Rabutin Egert nem tudta elfoglalni, seregével tovább indult Kassa felé.⁸ A lakosság hamarosan visszatért és a gazdaságokat helyreállította.

Hasonló helyzet állott elő 1709-ben is, amikor a Jász Kerület délibb fekvésű helységeiből a lakosok északra menekültek, s a menekültekkel együtt az állatállomány is oly mértékben megnövekedett a felső Jászság községeiben, hogy a rendelkezésre álló legelő elégtelennek bizonyult. Ezért Bottyán generális 1709. szeptember 9-én úgy rendelkezett, hogy a jászságiak marháit, méneseit, gulyáit és „akármely névvel nevezendő barmait” Jászberényen felül a Duna—Tisza közén a Mátra-vidékig „akármely falu, város vagy puszták határain járathassák, pascuálthatassák . . . Intimáltatik ezért akármely helységbeli bírának, lakosoknak, földes-uraiméknak és vármegye-tiszti uraiméknak”, hogy a jászságiak szabadságát a legeltetésben ne háborgassák.⁹

Gazdasági érték tekintetében nem voltak jelentéktelenek a Jászkun Kerület határain kívül a jászkun lakosok művelése alatt álló birtokok sem. A kerületek peremrészein fekvő községekben éltek jellegzetes „vándorcsaládok” is, akiket a tavaszi munkaidő kinyíltával valósággal vonzották pl. a Mátra-aljai, a Gyöngyös-vidéki szőlőterületek munkaerő nélkül maradt szőlőparcellái. Árokiszállásról, Dózsáról és Apátiból nagyszámú szegényember vándorolt át a hevesi szőlővidékekre, „szőleikben kunyhókat építettek, szüretre családostul érkeztek szekéren, bográccsal, egy-két összekötött lábú birkával a saroglyában”.¹⁰ E szőlőföldek területe családonként 150—400—500 négyszögöl között változhatott, s a birtoklási formát illetően hasonlíthatott a későbbi kisbérleti rendszerhez, amely a paraszti kisárutermelésnek is egyik jelentős forrásává vált.¹¹ A szőlő- és a bortermelésnek a Rákóczi-szabadságharc idején különösen megnövekedett a jelentősége. Pl. a fejedelem főhadiszállásának jászsági tartózkodása idején (1710. február 23-tól március 24-éig Jászberényben, március 25-étől április 20-áig Jászkiséren) a fejedelmi bormagazinokat is e két helységben helyezték el, s a tábori bor-, sör- és a pálinka kiadásából a kincstárnak is jelentős jövedelme származott. Pl. március 5-én Jászberényben 784 itce elegyes bort, 62 itce seprüt és 719 itce színbort, s Jászkiséren március 26-án 672 itcét adtak el, ugyanezen a napon Jászkiséren 93 itce égetett bort adtak el kilencszáz forint bevétellel.¹² Egy másik kimutatás szerint a borkimérésből naponta átlag 7—800 Rh Ft. jövedelemre tett szert a fejedelmi kincstár.¹³ A fokozott szeszfogyasztást a pestis ellen való védekezés egyik módjának tartották. Nem valószínű, hogy a katonai fegyelmet illetően jót tett volna.

⁷ O. L. G. 16. I. 2. i. 1706. nov. 28.

⁸ Antal Á.: i. m. 51. l.

⁹ Szó. Áll. Lt. Jb. lt. Hiv. Tud. 2. cs. 83. sz. Közli Antal Á.: i. m. 51. l.

¹⁰ Molnár József: Nagyréde története a feudalizmus korában. Bp. 1966. 113. l. A „bérbírók” még Berényből is jártak Hevesbe földet művelni a török kiűzése utáni évtizedekben. (Vö. i. m. 52. l.)

¹¹ A szakirodalom ezt a formát „bérbíró” (extraneus) birtoklási formának nevezi. Vö. N. Kiss István: A jobbágytelken kívüli paraszti szántóterület a XVI. században. (Agrártörténeti Szemle, 1962. 3—4. szám, 569—577. l.) Adatok az extraneus birtoklásra. Továbbá Orosz István: A hegyaljai mezővárosok társadalma a XVII. században. (Agrártörténelmi tanulmányok. 1960. Szerk. Szabó István. 10—23. l.)

¹² O. L. G. 28. V. 2. E. F. 77. cs. 428. f.

¹³ Uo. a 440. f.

Számos adat azt mutatja, hogy a eszászári véghelyeken állomásozó praefecturák is borkészletben követeltek járandóságokat a bortermelő területek községeitől, s ennek teljesítését pénzürtékben ismerték el nyugtával. Jellemző példaként idézzük 1704. április 14-éről a kiskunhalasiaknak Szegedről kapott nyugtáját: „Hogy a halasiak közönségesen egyszer is, másszor is, részint borban, részint pedig készpénzben a rájuk vetett 400 Rh Ft-ot igazában és fogyatkozás nélkül ide, az őfelsége praefecturájához befizették. Ezt az összeget vagy a jövődöbéli portiójukba kell beszámítani, vagy pedig — őfelsége az egész Magyarországot felszabadítván mindenféle adótól —, tartozunk e summa pénzt ökegyelmeknek ismét visszaadni.”¹⁴ A kiskunsági bortermelés már a századforduló idején jelentős lehetett, pl. Farkas János főhadnagynak tíz hordó bora termett.¹⁵ A városnak 167 kapa szőleje volt. Viszont a nyugta anyagában nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a teljesen megalapozatlan ígéretet sem, hogy az uralkodó mindenféle adózástól majd felszabadítja az országot. Nem valószínű, hogy a halasiak ennyire hiszékenyek lettek volna a praefectura ígéreiteit illetően.

Közvetve ugyancsak a jászkunsági gazdasági erőforrások állományát növelték azok a fejedelmi birtokadományok is, amelyeket a szabadságharc folyamán kiemelkedő szolgálataik fejében egyes jászkunsági tisztek kaptak a kerületek határain kívül. Ezúttal nem soroljuk fel Vay Ádám jászkun disztriktualis főkapitány és Török András jászkun disztriktualis főkapitányhelyettes korabeli birtokadományait, mert ők korábban is több birtokkal rendelkező köznemesek voltak. Említést érdemelnek azonban a jászkunsági esapattisztek birtokadományai, mert ezekkel nemesi címereslevél is együttjárt. Szentmiklósyt a szabadságharc folyamán két ízben is nemesi birtokadományban részesült. Első ízben 1705. április 18-án értesítette a fejedelmi kancellária — hivatkozva a Consilium Oeconomicum határozatára — Szentmiklósyt, hogy a Jásztelekkel határos, de a Heves—Külső-Szolnok megyéhez tartozó Mizse nevű prédiunot adományozza részére. Majd 1705. július 17-én megkapta a Pest megyei Szentlőrinc-káta nevű falu felét, valamint a Szenttamáskáta nevű prédiun negyedrészt.¹⁶ Nemességét 1711-ben, Jászberényből Gyöngyösre költözése után hirdették ki.¹⁷ Az új földesúr mindjárt a következő év tavaszán megmutatta földesúri hatalmát: egy „szentmártonkátai embert az maga színájáért úgy megveretette, hogy azon verésben meg is holt, hat árvát maga után hagyván; azon kívül az ökegyelme némely katonái Valkó nevű ezen vármegyében levő faluban egy istállót megégettek, s abban egy szegény ember négy ökrét és két tehenét; ebben is alázatosan instálunk satisfactio végett. Nem különben az Nemes Jászságh sok ízben a szegénység által magát interteneálta, de refusione talis modi expensarum Méltóságos fejedelem Nemes Vármegyénkhez méltóztassék kegyes reflexióval lenni, mivel arrul kiadott Jászságh quietantiáit Commissarius uraimék nem akarják acceptálni” — panaszták a Pest megyei küldöttek a fejedelem előtt Egerben 1706.

¹⁴ DOZA, Wien, U 467/3. — Actum Segedinis, die 14. Apr. 1704. (Mai helyesírással.)

¹⁵ O. L. U. et C. fasc. 71. nr. 4. Farkas vagyona: 20 ló, 20 csikó, 10 ökör, 40 tehén, 10 tinó, 40 borjú, 200 juh, 100 bárány, 20 sertés, 12 malac, 4 méhkas, 6 mérős árpavetés, 12 szekér széna.

Nemes Tegzes János kuruckori alhadnagy vagyonát a következő adatok jelzik: 1 fiú, 1 leány, 12 ló, 8 csikó, 6 ökör, 9 tehén, 5 tinó, 14 borjú, 180 juh, 100 bárány, 4 sertés, 4 malac, 18 mérő őszebúza, 9 tavaszibúza, 10 mérős árpa- és 10 mérős zabvetés, 15 szekér széna és 5 hordó bor.

¹⁶ O. L. G. 49.—20. II. 3. I. 52. cs. 10—11. f., Eger, 1705. ápr. 18., júl. 17.

¹⁷ Vö. *Orosz Ernő*: Heves és Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger, 1905. 278. l.

március 14-én.¹⁸ Egyébként úgy tűnik, mintha a jázsági ezred egységei szívesebben „intertencéaltatták” volna magukat a kerület határain kívül.

Cseplézi János kiskunsági kapitány is a kerület határain kívül, a Pest megyei Mántelek nevű prédiomot és a mellette levő Sári nevű falu felét kapta meg nemesi birtokadományként „cum universis appertinentiis” 1707. június 23-án.¹⁹ Miután azonban Cseplézi ez év őszén fogságba esett, majd bujdosni kényszerült, s „sok év óta való bújdosása közben megszámlálhatatlan károkak szenvedett”, továbbá „az szegény megnyomorított s széllelésben lévő Kiskunságnak azon hűsége, hogy jóllehet igen kevesen volnának, mégis három jó kompániának mindeddig is többnyire magok költségén s ruházatján” szolgálják a hazát, csak 1709 márciusában kapta meg az armálist, személyét „az igaz nemesek közébe számlálván”.²⁰ Az ilyenféle nemesi armális és birtokszerző törekvések — az egytetemes nemesi jogállás körülményei között — már a szegényebb parasztság, a szellér sorsúak, sőt a megyei jobbágyok gazdasági kisajátítására irányultak. Az új szerzeményű nemesi birtokok majorságaiban részben megyei jobbágyok, részben jászkunsági szegényparasztkok dolgoztak.

Voltak olyanféle birtokszerzési kísérletek is, amelyeknek teljesítésére már nem került sor. Pl. Kálmán István jászk ezerebeli kompániás főhadnagy a Pest megyei Gyón falut és pusztáját kérte birtokadományul. E falu korábban a Keglevich grófok tulajdona volt, de „a rajta viszontagsággal megforduló alkalmatlanságok miatt semmi hasznát nem vehették”. Mivel azonban a vizsgálat kiderítette, hogy a birtok még a régi tulajdonos nevére szerepel, Kálmán kérésének teljesítését elhalasztották.²¹ Voltak olyan kísérletek is, hogy a fejedelem régi jázsági armális alapján helyezze vissza a kérelmezőt az őseitől örökölt nagybirtokba. Gyapay Mihály berényi nemes arra hivatkozott, hogy a Mizse alatt fekvő Tótkér possessiót atyja nemesak a török hódoltság idején, hanem utána is birtokolta, csupán 1702-ben fosztották meg e birtokától a Német Lovagrend uralma alatt. Most e birtokban való megerősítését kérte a fejedelemtől, a maga és utódai utolsó csepp vérig való szolgálatát és hűségét ígérte.²² A Gyapay birtokában levő régi adománylevél szerint ez a possessió 441 Rfl Ft-ot és 150 magyar forintot ért. Az adományozásról nincsenek adatok.

1710 márciusában Nagy Gergely kiskunlacházi nemes kérelmezte a Pest megyében fekvő Taksony possessió adományozását a fejedelemtől. A Consilium Oeconomicum elrendelte, hogy az illető birtok viszonyairól információkat szerezzenek. A tényleges adományozásra azonban már nem kerülhetett sor.²³ Ezek a törekvések a nemesi armális megszerzésén túl, gazdasági szempontból a jászkun gazdaságok extenzív bővítésére irányuló kezdeményezések voltak.

Ezek az adatok rávilágítanak arra is, hogy Rákóczi a katonai és a gazdasági feltételek kiszélesítése érdekében, de kizáróan katonai érdemek jutalmazása címen adományozott nemesi földbirtokokat is. Feltűnő azonban, hogy a Jászkun Kerületet 1705-ben már országos szinten is a nemesek képviselték. A szócényi országgyűlésen Vay és Török előkelő nemesek, Nagy Bálint és Csikay János nagykunsági, Cseplézi János kiskunsági, Kászonyi Tamás jászkberényi, Várkonyi András

¹⁸ O. L. G. 19. II. 2. C. Eger, 1706. márc. 14.

¹⁹ O. L. G. 19. 52. cs. 33. f., 1707. jún. 23.

²⁰ O. L. G. 19. II. A. 38. cs., 1709. márc. 3.

²¹ O. L. G. 19. II. 2. F. 40. cs. 1707. nov. 17.

²² O. L. G. 19. II. G. 41. cs. é. n.

²³ O. L. G. 19. II. 3. A. 44. cs. 289. f.

árokszallási és Tömösváry János jászkiséri nemesi küldöttek vettek részt.²⁴ Ugyancsak a nemesek kaptak meghívást már 1707. január 22-én a május 31-én megnyíló ónódi országgyűlésre, „... ki-ki személye szerint az közönséges Nemes Jászság, Kunság zászlójával és pecsétjével compareáljon”.²⁵ Az 1707. december 5-én megnyílt kassai gyűlésen is a nemesek képviselték a kerületeket.²⁶ Mindebből nyilvánvalóan kitűnik, hogy „az igazi” nemesség az „egyetemleges” nemesi kiváltságokkal rendelkező jászkunsági parasztsággal szemben nemesak gazdasági, hanem politikai hatalmi pozícióit is erősíteni kívánta.

A jászkunok közteherviselése bizonyos mértékig, kezdetleges formában már a szabádsághare első éveiben megvalósult. Az egy-kenyeren elő, valamint a külön-kenyeres családok katonaaállítási kötelezettsége, a personális insurrectio és a fegyverkezés kiváltsága nem azonos mértékben vette igénybe a különböző társadalmi rétegek teherbíró képességét, s a haderő ellátásának és téli elszállásolásának kötelezettsége is olyan köztehernek bizonyult hosszú éveken át, amely nemesak a kerület hadi kasszáját tartotta állandó ostrom alatt, hanem a szegényember gazdasági tartalékait is hamar kimerítette, s nem maradt más lehetőség: igénybe kellett venni a jómódúak gazdaságát.

Nyilvánvaló tehát, hogy elsősorban ezek a jómódú rétegek követeltek a katonaeltartás és elszállásolás ellenében készpénzfizetést. A fizetések kiutalása már 1705-ben sem történt rendszeresen, ezért pl. a jászsági ezred tisztikara sokszor csak utólag kapta meg fizetését a hadi pénztárból. 1706. február 7-én miskolci táborozásuk idején egyszerre öt hónapi visszamenőleges fizetést kaptak.²⁷ Ez az esztendő azonban még az előzőeknél is több megpróbáltatást hozott. A Jász Kerület községeit az ellenség két ízben is felverte, néhány község elnéptelenedett, a kuruc hadak is huzamosabb ideig ott tartózkodtak. Ezért a kerületi hatóság azt kérte a fejedelemtől, hogy a jászsági ezred elmaradt 4 havi fizetését ezúttal már a fejedelmi kincstárból biztosítsa.²⁸ E kérést a kincstár egyelőre nem teljesíthette, de hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy e szükségyszerű igények elől nem lehet kitérni. Rákóczi a rozsnyói tanácsülésen 1706. december 13-án jelentette be a szenátusnak, hogy a kincstárnak készpénzzel kell rendelkeznie, „a moderna belli ratio et publica necessitas azt hozza magával”.²⁹

A jászsági ezred tisztjei 1707. március 13-án Ungvárott — a fejedelem Erdélybe menetele előtt — ígéretet kaptak arra, hogy elmaradt fizetésüket most már az ország kincstárából kapják.³⁰ Egy hónapra az erre vonatkozó rendelkezést is megkapta Keczer Sándor fejedelmi kancelláriai fizetőmester: „A Jász Regimentet reguláltván, annak mundirungját az Ország Cassájából kiadatni resolváltak. Azért Kegyelmed ehhez alkalmaztassa magát! Hogy pedig azon Regiment felvett mundirungjának exolutiójában valamely summat adott volna Kegyelmednek, az a collectált vagyis collectálandó dicáknak fizetésébe imputáltván, acceptálja!”³¹ A kifizetés azonban mindezek ellenére késett, s közben az ónódi országgyűlésen (1707. május 31-től június 22-ig) a dicális adóztatás elő-

²⁴ O. L. G. 15. I. 7. C. B. fasc. 28., 107. f.

²⁵ O. L. G. 19. 3. B. 201. f., 1707. jan. 22.

²⁶ O. L. G. 16. I. 2. b. 356—361. f.

²⁷ O. L. G. 29. V. 3. A/B. 79. cs., Miskolc, 1706. febr. 7., 64. f. Ezúttal 5460 Rh Ft. fizetést utaltak ki.

²⁸ O. L. G. 16. I. 2. i., 1706. nov. 28.

²⁹ O. L. G. 15. — 1706. dec. 13. A rozsnyói repartitio.

³⁰ O. L. G. 16. I. 2. D. — 1167. f.

³¹ O. L. G. 19. II. 3. H. II. 73. p. — 1707. apr. 16.

készítése is megtörtént, kimondották, hogy a dicáltatás alól senki sem mentesülhet.³² Azért a jászági ezred tisztjei megismételték kérelmüket, s 1707. július 21-én már hat hónapi elmaradt fizetésük kiutalását kérték. A fejedelmi tanács utasította Vay jászkun főkapitányt, hogy a fizetés kitalására tegyen intézkedést, mert „immár ezen Ezernek fizetése is az Nemes Ország Cassájából rendeltetvén”.³³

Hasonló kérést terjesztettek elő a ruházat kiutalására vonatkozóan is. Miután az ezred katonasága legutóljára 1705-ben kapott ruházati felszerelést, ez is általános szükségletté vált: „ruházatunkból is annyira kironyolódunk, hogy a temlecz fenekín nyomorgó raboktul katonáim közül sokan meg nem ösmertetének, kiknek az elközelítő tél elég ellenségek leszen, ha csak Felsőged gratiája nem succurrál”.³⁴ — A kiskunsági seregek regularizálása is csak fokozatosan történhetett meg. 1706 októberében a rozsnói utasítás szerint ugyan Szalontai János udvari kommisszárius a „három kiskun sereg” részére kiutaltatott ezer forintot,³⁵ de a rendszeres zsoldfizetés bevezetéséről e csapatok nagymérvű dislocációjára és más katonai egységekhez való csatolása miatt sem lehetett szó.

Az ónódi országgyűlésen kimondott közteherviselés egyértelműen vonatkozott a jászkunságiakra is. A Jászkun Kerületben 1707 nyarán összeírt dicák alapján vetették ki az „angariális quantumot”.³⁶ A dicátorok a Jász Kerületben első ízben 10 241 dica-egységet írtak össze, de ezt a mennyiséget a kassai kiegészítés során (1707. december 5-én) 13 629 dicára emelték fel. A Kiskun Kerületben 2370 dicát írtak össze, Halas városra ebből 961 dica jutott, de ebből levonták az 1706-ban a Rabutin generális csapatai által elvitt, szarvasmarha-, ló- és juhállományra jutó 391 dicát, valamint a táborbeli katonaságukra jutó 256 dicát, a városra maradt 314 dica. A Nagykun Kerület vagyonára 1500 dicát állapítottak meg, ide számították a még otthon maradt kevés lakosság és az elmenekült lakosság hozzávetőleges vagyonát is.³⁷

Ha e mennyiséget összevetjük az országos összesítéssel — országosan ekkor 1 019 640 dicát írtak össze a dicátorok — vagy pedig pl. a 7 hajdúközség (Böszörmény, Dorog, Hadhláza, Nánás, Polgár, Szoboszló és Vámospércs) és Kálló dicáinak számával — itt összesen 11 112 dicát írtak össze —, akkor kitűnik, hogy a Jászkun Kerület a maga 17 499 dicát érő vagyonával még 1707 végén is igen jelentős gazdasági tartalékot képviselhetett. Különösen kiemelkedik a Jász Kerület értékállománya.

Bizonyos mértékig itt is érvényesült a jászkunok egyetemleges nemesi kiváltsága, mert nem kellett összeírniok a személyükre szóló dicaértékeket, „úgy tartattak, mint a nemesi rend”. Ennek ellenére a kassai gyűlésen mind a hajdúvárosok, mind a jászkunságiak sérelmesnek találták a dica-összeírást, és annak kiigazítását kérték. 1707. december 16-án tárgyalták a kérést, s úgy határoztak, hogy „az városok, a Jászág s Kunság s Hajdú-városok dicái proportionale elintéztettek olyformán, hogy az kiknek ezen mostani concursus alkalmatosságával praegraváltatások lenne, minthogy többnyire az egész Dicátiók

³² Rákóczi Tár, I. 14. l. Beniczky Gáspár naplója, 1707. jún. 10.

³³ O. L. G. 16. I. 2. D. 1707. júl. 21., a „Nemes Jász Ezer Tízsteinek aláztatos instantiájok”.

³⁴ O. L. G. 19. II. E/A. 1707. aug. 18. Szentmiklósy levele.

³⁵ O. L. G. 19. II. 3. H. II. 66. p. — 1706. okt. 2.

³⁶ Angaria = kötelező, szükségszerű szolgáltatás, pénzbeli vagy naturális földjáradék volt.

³⁷ O. L. G. 15. I. 10. Capsa, D. fasc. 73., továbbá a G. 15. Capsa, A/1. fasc. 7. nr. 64. — Dicális összeírások.

hibásak lévén, per collationem mutuo ad invicem factam lett az intéztetés, az jövőendő conscriptio és abbul ernalandó dicatio alkalmatosságával legyen rectificatiojok”.³⁸ A jászkun küldöttek kérdést intéztek a fejedelemezhez abban az ügyben is, hogy „miként accomodáltatnak az quartélytartás iránt”. E kérdésre maga a fejedelem válaszolt, elismerve ismét korábbi kiváltságait: „Mivel úgy tartatnak, mint az nemesség, nem lészen semmi quartélyozások, hanem csak az magok közül való militiárul provideáljanak.”³⁹ A jászsági ezred elszállásolása azonban értelemszerűen egyaránt kötelezte a jászkunsági nemeseket és az egész parasztságot, mivel az egyetemleges nemesi jogállás e tekintetben sem tett semmiféle megkülönböztetést.

A dicális adóztatás során dicánként 3 Ft-ot állapítottak meg a jászkunokra is — csakúgy, mint a nemesi dicákra —, ebből az adóvégrehajtás során csak 1 Ft-ot kellett ezüstben befizetni, a többi 2 Ft-ot rézpolturában fizethették. Ezek szerint a Jász Kerület közadója 1707. november 1-től — a katonai esztendő kezdetétől — egy évre a 13 629 dica után 40 887 ezüstforintra, a Kiskun Kerület közadója 2370 dicájuk után 7110 ezüstforintra, a Nagykun Kerület közadója 1500 dicájuk után 4500 ezüstforintra rúgott.

A jászkunokat azonban a királyi városokkal együtt arra kötelezték, hogy az adóösszegek kétharmadát a tüzérség részére ezüstpénzben (pro necessitate fodinarum et artilleriarum in argento assignandae praeter jazzyges et cumanos), egyharmadát pedig az ország pénztárába (residua tertialitas quoque itidem praeter jazzyges et cumanos contingens illuc assignata in cuprea) rézpénzben fizessék be.⁴⁰ E kivonatokból mégis úgy tűnik, hogy a jászkunok tényleges kivételt kaptak, csupán a dicaszámuknak megfelelő ezüstforint-befizetéseket mutatták ki a következő évben is. A Jász Kerületben 679 Ft-ot, a Kiskun Kerületben 920 Ft-ot, a Nagykun Kerületben pedig 550 Ft-ot fizettek be.⁴¹

Nem módosították a Jászkun Kerület dicáit az egrí (1708. június 1.) gyűlésen sem, viszont a sárospataki gyűlésen (1708 nov.) a Jász Kerület dicaszámát 12 950-re, a Kiskun Kerületét 1450-re és a Nagykun Kerületét 950-re mérsékeltek.⁴² E dicák után a jászkunok, a 7 hajdúközség Kállóval, a Tiszamelléki „exemptált helységek” és „Felsőes Urunk Sajó-melléki Hajdú-városai” quantumuk után semmi Hajdúkat nem tartoznak állítani, hanem magok Regimentjének completációjára hagyattak”.⁴³ A sárospataki gyűlésen (1710 okt.) az új dicális kontingensnek megfelelően fegyverpénz (subsidiium pro armis) fizetése alól is mentesítették a jászkunokat. A dicális adó fizetése alól azonban természetesen továbbra sem kaptak mentesítést.

Első ízben a kiskunok kérték a dicális kontingens csökkentését, „mivel helyek és bizonyos lakások nem lévén, sem szántanak, sem vethetnek”.⁴⁴ A jászságiak 1709 áprilisában kérték a fejedelemtől, hogy a reájuk kivetett pénzbeli adó alól mentesítést kapjanak. Indokolásul korábbi kiváltságaikra és személyes katonáskodásukra hivatkoztak. A fejedelmi kancellária válasza a köztether-

³⁸ O. L. G. 16. I. 2. b. 356. f. 1707. dec. 16-i decretumok. Közli *Wellmann Imre*: Az 1707. évi kassai gyűlés tárgyalásai c. munkájában is. (Levéltári Közlemények, 1935. évf. 65. l.)

³⁹ Uo. a dec. 20-i decretumok, a 361. f.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ O. L. G. 15. I. Capsa, A/1. fasc. 7. nr. 46.

⁴² O. L. vö. 37. sz. jegyzetanyagát!

⁴³ Pest és Nógrád Megye Áll. Lt. Rákóczi korából való levelek, 1705—1711., Nr. II. 13. Rákóczi „Modalitas” című utasítása a megyékhez, 1709. jan. 13.

⁴⁴ O. L. G. 19. II. 3. E/A., 38. es. 1709. márc. 3.

viselést kimondó ónódi országgyűlés határozataira utalva, hangsúlyozta; „A Nemes Ország végzése szerint pedig mindazon valakik magok személyekben táboroznak, mindennemű pénz-, naturalékbeli és más contributióktul egészen immunitáltatnak, *nem használván* . . .”⁴⁵

Hivatkoztak *nem* háborús kárvallásaikra, s bizonyos kártérítés beszámítását kérték. „Az Hazában sokak lévén az kárvallottak — hangzik a válasz —, amidőn lehet, léssen azoknak valamely consolatiojok, Hűségteknek is akkor lehet remínsége.”⁴⁶ A „postirungpé~~n~~z” elengedéséről szintén nem lehetett szó, „minthogy senkinek is nem adódik, Hűségtek is, nem kételljük, másokkal hasonló sorsán megnyugszik”⁴⁷

A Rakamazra telepített nagykunok szintén kérték, hogy a sárospataki gyűlésen „repartia~~t~~l dicális impositi~~o~~t” engedje el részükre a fejedelem. A háborús veszteségek és szükségletek miatt e kérésüket 1710 márciusában a fejedelmi tanács nem teljesítette.⁴⁸

1710. március 1-én összesítették a kassai és a sárospataki határozatok alapján kivetett készpénz-befizetéseket és a hátralékokat. Döry András kerületi pénztárnok jelentéséből kitűnik, hogy a Jász Kerület perceptora bizakodott, hogy „incassaltathatik egész obtingesek”, viszont az elszéledt kiskunságiaktól és a nagykunságiaktól semmit sem lehet várni. Ez időben már a pestis pusztított, a lakosság nagyrészt elszéledt, s a hatóságok a császári haderő támadása és gazdasági követelései miatt újra két felé teljesítették szolgáltatásokat. A kimutatás szerint a Jász Kerület készpénzhátraléka 11 396 Rh Ft krajcára, a Kiskun Kerületé 4440 Rh Ft-ra, a Nagykun Kerület hátraléka pe dig kereken 3000 Rh Ft-ra rúgott.⁴⁹ Ugyanakkor a hajdúvárosok még magasabb összeggel, mintegy 22 224 Rh Ft összeggel maradtak hátralékban. Ezeknek a hátralékos összegeknek a behajtására nem jutott idő.

Ismeretes, hogy Rákóczi 1710 februárjától májusig több ízben s huzamosabb ideig tartózkodott a jászsági községekben. A nagy veszteségekkel járó romhányi csata után is bizakodott a Jász Kerület községeinek gazdasági erőforrásaiban. Arra az elhatározásra jutott, hogy a Mátra alját, Eger, Gyöngyös, Hatvan, Heves, Árokszállás, Jászberény, Apáti térségét le, egészen Szolnokig új hadműveleti bázissá fogja kiépíteni. Az 1710. április 11-én Jászkiséren kelt levelében értesítette Károlyit, hogy a Mátra aljai helységek templomaiban kell az élelmiszert tárolni. E célra Sótér Tamás és a jászsági ezred közreműködésével a Duna melléki helységekből szekereket, kocsikat szerezzenek. Ugyanakkor kérte Károlyit, hogy mintegy katonai fedezetül „kegyelmed csak rakja meg az váezi hegyeket gyalogsággal, amennyiben lehet”⁵⁰ „Miatán ezt a tervet megerősítettem, megvolt az az örömem is, hogy láthattam megvalósulását, még hozzá minden zaj és zavar nélkül” — írja a fejedelem az Emlékiratokban.⁵¹ Károlyi irányításával ez időben nagy mennyiségű gabonát szállítottak át szekereken,

⁴⁵ O. L. G. 19. II. 3. H. 51. cs. 566. f. A jászságiak levele a fejedelmi kancelláriához a dicális adózás mérséklése iránt.

⁴⁶ Uo. „Oppida Hajdomicalia et privilegiata, Jasziges et Cumani, praediales nobiles, urbarii, questores, domini vinearum et braxatoriorum pro supra notatis stipendiis concurrent”.

⁴⁷ O. L. vö. a 45. sz. jegyzet anyagát!

⁴⁸ O. L. vö. a G. 19. II. 3. A. 44. cs. 220. f. A fejedelem válasza Jászberényből a Rakamazra telepített nagykunoknak, 1710. márc. 20.

⁴⁹ Vö. a 45. sz. jegyzet anyagát!

⁵⁰ O. L. G. 19. II. 3. A. 44. cs. 282. f.

⁵¹ Rákóczi F.: Emlékiratok, 201. l.

majd a megáradt Garam és a Nyitra folyókon a jázsági ezred katonái. Lovaik hátára kötve a gabonás- és az élelmiszeres-zsákokat, áttörték az ellenséges gyűrűt, és az egész szállítmányt bevitték Érsekújvárba.⁵² A jázságiak 600 kassai köből gabonát gyűjtöttek össze, a berényiek Decsi István főbíró kimutatása szerint 918 kila zabot és árpát adtak, s „a parochiális templom pénzéből” 525 Rh Ft-ot fizettek ki „Rákóczi járása” címén a nagy terv végrehajtására.⁵³

Nagyobb kőpincék, raktárak és vermek híján a begyűjtött terményeket a templomokban raktározták, emiatt sokan szídalmazták is a jázsági ezred tisztjeit, főként Szentmiklósyt,⁵⁴ s szélében azt híresztelték, hogy a templomok fala vérzik, mert világi célokra használják fel. Természetesen a „vérző falak csodája” nem hatotta meg a katonaságot, a vörös festőket leszedték a falakról.⁵⁵ A lakosság körében rossz hatást váltott ki az is, hogy Török András jászkunsági vicekapitány csapataival Kecskemétnél vereséget szenvedett, s Jászsalszentgyörgyre vonult vissza. Itt azonban az ellátás nehézségei miatt a zászló alá tartozó lengyel zsoldosok körében fegyelmetlenség kapott lábra. A lengyelek kijelentették, hogy inkább a császáriak fogságába kerülnek. Április 14-én valóban ott hagyták Rákóczi táborát.⁵⁶ Pedig ez időben már sokezen dolgoztak a szolnoki vár erődítési munkálatain. Ez a vár volt Rákóczi hadművelleti tervének déli bástyája, mintegy 15000 ember befogadására kívánta alkalmassá tenni.

Az erődítési munkálatokat Jacob Sharrière francia származású kuruc ezredes dragonyos ezredének tűzérsegi és műszaki alakulatai irányították.⁵⁷ A fejedelem a szomszéd megyék parasztságát napszámos munkában rendelte Szolnokra. 3000 lovas katona közreműködésével a régi vár omladékait is kiásatta, s a Zagyvából vezetett csatornát kitisztíttatta.⁵⁸ E munkálatoknak az időjárás is kedvezett. A jázsági községek közterheit enyhítette az a körülmény, hogy május 1-ével hivatalosan is megszűnt a téli elszállásolás kötelezettsége, a területen tartózkodó valamennyi katonai egység mozgótáborba szállott. A ló- és állatállomány a friss tavaszi legelőn új erőre kapott, a lovas- és szekeres katonai egységek gyorsabban mozoghattak.

Rákóczi május 10-én már intézkedést adhatott arra, hogy a templomokban raktározott gabona- és élelmiszerkészlet egy részét Szolnokra szállítsák. A feladat végrehajtásával Eszterházy Antal gr. generálist bízta meg a fejedelem, „...van az Jászságnak annyi szekere, az melyet összehajtatván, egyszer is elszállíthatja kegyelmed az élest”.⁵⁹ A szolnoki erődítmény munkálatait és raktárait július 25–26-án maga a fejedelem is megtekintette.⁶⁰ Innen Szerémsre,

⁵² Vö. Révfy: i. m. 110–111. l., továbbá Károlyi S. önéletrfása és naplójegyzetei. Bp. 1865. XX–XXI. l. „És Károlyi kijátszá az ellenség minden vigyázatát, ... a Hevesben és a Jászságban egybehalmozott gabonát, huszárjainak lovai hátára is egy-egy zsákkal kötöztetvén”, Érsekújvárba szállította.

⁵³ Szo. Áll. Lt. Jb. tanácsülési jk. 1710., I. 18., 29. l. „Decsi István bíró — a szegénység-től, a kurucoktól, svecusoktól s lengyelektől igen sanyargattatván az abrak miatt — kénytelen volt ott venni, ahol talált: „sokaknak vermes árpájokat, zabjokat, hit szerint oly reminség alatt felszedette, hogy ha In jobbra fordítja az időt, az egész városra reá limitálván, a károsított feleknek refundáltatja”. — A limitálásra csak 1713-ban, a Német Lovagrend földesurasága idején került sor, amikor is a város tíz tizedére, kerületére száz kilánként vetették ki.

⁵⁴ O. L. G. 28. V. 2. E—F. 77. cs. 489. f.

⁵⁵ Vö. Révfy L.: i. m. 111. l.

⁵⁶ O. L. G. 19. II. 3. A. 44. cs. 281–282. f.

⁵⁷ Arch. Rak. I. o. III. k. 223. l.

⁵⁸ Vö. Komáromy J.: i. m. 103. l.

⁵⁹ O. L. G. 19. II. 3. A. 44. cs. 355. f. 1710. máj. 11.

⁶⁰ Vö. az 57. sz. jegyzet anyagát!

majd a Felvidékre távozott. A kincstár azonban nem tudta fizetni az ezredet, s az ellátási nehézségek tovább fokozódtak.

Ismét megindultak az alkudozások a kerületi hatóságok és a fejedelmi kancellária között. Az 1710. augusztus 24-i iratok szerint a kerület hatóságai a personális insurrectiót ötödfélszáz porcióra való fizetéssel (hópénzenként való kifizetés) és tízezer Rh Ft készpénzzel késznek nyilatkoztak megváltani,⁶¹ de a megállapodás végrehajtására már nem sok idő jutott. Szeptemberre mindössze ezer Rh Ft-ot tudtak összegyűjteni, a többivel adósk maradtak.⁶²

1710. szeptember 10-én — Károlyi távozása után — Érsekújvár az ellenség kezére került, az erdélyi császári hadak Szatmárig portyáztak, Pest megye és a Kiskun Kerület területe már a császári katonaság táborozásának színhelyévé vált, Halason és a Kiskun Kerület valamennyi helységében a Német Lovagrend fegyveres közegei hatalmaskodtak. Szeptember végén a Jász Kerület községeit megszállták a császári csapatok Cusani generális parancsnoksága alatt. Négy hónap alatt a Német Lovagrend adminisztrációjának kimutatása szerint 3458 Rh Ft készpénzt, 655 porció kenyert, 1796 font húst, 1548 pozsonyi mérő zabot, 494 pozsonyi mérő búzát fizettek a katonaságnak császári porcióba.⁶³ Egy másik kimutatás szerint a Kiskun Kerület és a Jász Kerület 1710 októberében a Savoyai-dragonyosezred (tulajdonosa: Prinz Eugen von Savoyen császári generális, a bécsi Hofkriegsrat elnöke), az Althann-dragonyosezred (tulajdonosa: gr. Gundacker von Althann császári ezredes) és az Eszterházy-huszárezred (tulajdonosa: gr. Eszterházy József császári vezérőrnagy) részére együttesen 17 327,5 kenyérporciót, 12 781 font lisztet, 2570,5 mérő árpát, 2505,5 mérő zabot utalványozott 3325 Rh Ft 4 krajcár értékben.⁶⁴ Egy 1711. január 30-i keltezésű számla szerint ez időben már a visszatelepülőben lévő nagykunsági lakosokat is porcióztatta a császári katonaság.⁶⁵

Károlyi 1710. november 15-én kezdte meg a „szatmári pacificatio” előkészítését,⁶⁶ s miután a jászkunsági katonai egységek nem tértek haza a császáriak által elfoglalt kerületekbe, Pálffy János császári tábornok Pestről 1710. november 18-án kelt levelében igen kemény és fenyegető felhívást intézett hozzájuk: „Csodálkozva értem, hogy számosan közületek nemhogy törvény és természet szerint való királyunk protectioja alá visszajönnének, hanem ellene — mint nyilvánvaló pártosok — e mai napig is Rákóczi mellett fegyverkeznek, kihez képest akartam tudtotokra adni, hogy ezen pátens-levelünk publicatioja után nyolcadnappal számlálván, akik még Rákóczi mellett fegyverkezének közületek, jöjjenek vissza öfelsége hívségére, s vegyék protectiómat, lészen grátiájok; másként valaki továbbra is félre tévén ezen parancsolatunkat, s nyolcadnap alatt vissza nem jő, bizonyosak legyenek benne, hogy mint felséges koronás királyunk és országunk nyilvánvaló ellenségével, úgy fogunk bánni: *mindenremű ingó és ingatlan jószágát elfoglaltatván.*”⁶⁷ — A hasonló felhívások és fenyegetések ez

⁶¹ O. L. G. 19. II. 3. B. 46. cs. 1710. aug. 24.

⁶² Vö. Takács J.: i. m. 230. l.

⁶³ DOZA, Wien, U 163/1. Extract deren aus dem Jasziger Distrikt gelieferten kayserlichen Portionen ab anno 1710. von 21. Sept. bis Anno 1711. 25. Jan. betreffend. Reisswegh von Ehrenfeld.

⁶⁴ DOZA, Wien, U 163/1. u. u. 1710. okt. 14.

⁶⁵ Uo. Egy alkalommal egy tételben a Jász Kerülettel 145 katonaporciót és 85 lóporeiót fizettek.

⁶⁶ Gr. Károlyi Sándor *Önéletírása és naplójegyzetei*. Pest, 1865. 93. l.

⁶⁷ Szo. Áll. Lt. Jb. város lt. Privilegia, 75. sz. Legutóbb közli Antal A.: i. m. 53. l.

időben már egymást érték, s a táborokban levő katonák otthoni gazdaságait a megszállók prédálták. A jászkunsági katonaság nagy része — mint ismeretes — csak a szatmári béke utáni időkben tért haza.

Többek között ezzel magyarázható az is, hogy mind a felnőtt férfilakosság, mind az állatállomány jóval kisebb létszámmal szerepel a ténylegesen meglévőnél a lovagrendi összeírásokban. 1710 októberében a Kiskun és a Jász Kerületben 931 gazdát, 416 zsellért, 1021 asszonyt és 1601 tizenöt éven aluli gyermeket írtak össze. Összesítették azonban e két kerületben az állatállományt és a fontosabb vagyontárgyakat is: 1679 igásökröt, 40 vágómarhát, 1651 fejőstehenet, 382 meddőtehenet, 819 igáslovat, 130 méneslovat, 833 tinót, 11 114 juhot (néhány kecskével), 3471 bárányt, 2346 sertést; 24649 kila búzát, 8669 kila árpát, 575 kila zabot, 2158 urna bort, 77 méhkas méhcsaládot, 4 kocsmát (Brau-Häuser), 12 pálinkafőző üstöt és 18,5 malmot.⁶⁸ A Nagykun Kerületben a Német Lovagrend ezúttal még nem tudott összeírást végezni, hatóságai csak a következő esztendő tavaszán kezdtek visszatelepülni.

Ha az elkövetkező néhány év folyamán újra be is népesültek a jászkunsági mezővárosok és községek, ha az elhagyott és megrongált falvak, lakóházak, a felperzselt pusztai karámok helyén újat építettek is, ha a jászkun gazdaságok termelőerői új életet teremtettek is a vérrel áztott s elvadult földeken, a Német Lovagrend feudális földesúri hatalma és a császári seregek évtizedekre szóló hatalmaskodása révén a jászkunsági parasztságra is teljes súllyal nehezedett rá a „második jobbagység” korszaka.

И. КИШШ

ЯССКИЕ КУМАНЫ В ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЕ РАКОЦИ

Резюме

Участие в освободительной борьбе Ракоци населения области Ясшаг было естественным следствием того, что три района — Distrikte der Jaszigen, Gross- und Klein-Kumanien — в 1702 году попали в непосредственную зависимость от феодалов Тевтонского Ордена. Хотя повинность выплаты 3000 золотых, обвязывавшая ясских куманов, census palatinalis (12 000 Rh форинтов) прекратилась, но ее заменила обязанность выплаты годового налога в 31 020 Rh форинтов, установленная Тевтонским Орденом. Органы, представлявшие центральное Управление Тевтонского Ордена в Мергентхайме, согласно стереотипным формулам, бытовавшим в практике австрийской империи, так называемого дарственного письма Леопольда, хотели ввести крупное барщинное помещичье хозяйство и в области Ясшаг, ввести феодальные производственные отношения, характерные для так называемого «второго крепостничества».

И совершенно понятно, что ясские куманы, постоянно ссылавшиеся на былые свободы и давние привилегии и желавшие освободиться от тяжелых повинностей, в числе первых примкнули к восстанию. Область Ясшаг в период освободительной войны Ракоци была не только одной из наиболее обширных в стране административных единиц, но и ее важнейшим военным базисом. Военные отряды области принимали участие в освободительной борьбе до самого ее окончания. Районы, дающие обильные урожаи пшеницы, зерновые запасы скотоводческих и животноводческих предумов и поголовье скота в них, урожайные винодельческие районы Ясшага и Кишкуншага в течение ряда лет служили неиссякаемым источником снабжения освободительной армии. Придворный Военный Совет в Вене, Будапештская Камеральная Администрация, Сегедская Камеральная Префектура и военная

⁶⁸ DOZA, Wien, U 155/3. Enthält am Anfang ein Verzeichnis der Beschreibungen verschiedener ungarischer Städte und Orte. Kontributionen. 161—173. p. 1710. okt. 12. Reisswegh von Ehrenfeldtöl.

комендатура крепости, а через посредников и Тевтонский Орден, сделали все для того, чтобы ослабить военную мощь населения области Ясшаг и захватить источники материального снабжения. Именно потому из года в год повторялись грабительские набеги гарнизонов Арада, Дьюла, сербских гарнизонов в Белсенеши, а также гарнизонов Бачка, Петерваради, пограничных гарнизонов Броди и Сегеда, военных отрядов Буды, Табана на область Ясшаг. Волостным, уездным и сельским властям пришлось решать двойную задачу: вербовать и обеспечить снабжением солдат, сражающихся под знаменами освободительной борьбы, а с другой стороны, заботиться о защите подвластных им районов и поддерживать экономическое воспроизводство. Одновременное решение этих двух задач означало принятие на себя ответственности и обязательств по ведению оборонной войны. Этим объяснялись и противоречия ее.

Автор пытается доказать, что весной 1703 года массовое вооружение ясских куманов было по существу неразрывно связано с крестьянским восстанием. Под руководством выбранных ими самими офицеров и капитанов, на раздобытых конях и таким же путем добытым оружием и военным снаряжением они принимали участие в первых боях. О снабжении они, точнее их власти, должны были позаботиться сами. Патенты Ракоци вернули куманам их прежние привилегии, но вместе с тем обязали каждого жителя этих «свободных районов», способного держать оружие, к персональному участию в восстании. Эти патенты признавали «солидарное дворянское положение» ясских куманов (они были освобождены от всякого рода повинностей в пользу помещика, от выплаты оброка куриального, предального и подымного, получали льготы от таможенных пошлин и сборов тридцатой доли товаров, в правовом отношении относились к управлению своих районных властей), но право личного участия в восстании и вооружения, обязанность местных властей рекрутировать войско сочетались с обязанностью полного снабжения войска ясских куманов, расквартирования его в зимние месяцы, и снабжения его всем необходимым в течение года. Равномерное и справедливое распределение этих тяжелых повинностей в течение долгих восьми лет восстания не могло не вызвать противоречий в выполнении местных административных задач и вопросов военного руководства, другой стороны, не могли не вызвать обострения классовых противоречий среди населения Ясшага. Все эти противоречия при слущи периоду, рассматриваемому в статье.

Совершенно очевидно, что решающим в этом вопросе было не ессобшее правовое положение и декларация привилегий, напоминающая свободу гайдуков, но обсктиенные реальные возможности выполнения хозяйственных и военных повинностей различными слоями населения области Ясшаг, равномерное распределение этих повинностей со стороны как военного руководства, так и администрации. Поскольку тяготы этой затянувшейся войны в различной мере обязывали «высшие, низшие и средние сослобия» населения, то классовые противоречия не только не смягчались, но — вследствие общего ухудшения выполнения повинностей и военных потечей — еще более обнажились. Все это значительно снизило и боевую готовность отрядов ясских куманов.

Новое воодушевление наступило тогда, когда в ноябре 1706 года власти Ясшага обратились с просьбой к князю покрыть расходы на войско из государственной казны. С апреля 1707 года уже и ясский полк относился к регулярной армии. Но естественно, что принятое на государственном собрании в Оноде решение о всеобщей повинности в пользу войны не избавило и ясских куманов от обязанности выплаты дидцальной о налога.

Ракоци еще и после поражения в битве под Ромхани надеялся на экономические возможности Ясшага. Он с радостью докладывал о том, что в сам оотерженной и отогности ясских куманов нести тяготы не было недостатка. Но к 1710 году истощались и последние запасы. Чужеземные войска заняли область Ясшаг, появились и органы Тевтонского Ордена. Началось воостановление помещичьего землевладения немецкого ордена, восстановление районов.

J. KISS

LES IAZYGES-COMANS DANS LA GUERRE DE LIBERATION DE FRANÇOIS II RÁKÓCZI

Résumé

La participation des habitants du pays iazyge-coman à la guerre de libération de François II Rákóczi a été la conséquence naturelle du fait que, en 1702, les trois territoires qui le composaient (Distrikte der Jaszigen, Gross- und Klein-Cumanien) étaient tombés sous le pouvoir seigneurial direct de l'Ordre de Chevalerie Allemand (Deutscher Ritterorden). L'obligation des Iazyges-Comans de payer, chaque année, en guise de «census palatinalis», 3.000 pièces d'or (12.000 florins rhénans) avait certes été abolie, mais ils s'étaient immédiatement vu imposer une taxe seigneuriale annuelle de 31.020 florins rhénans. Les fondés de pouvoirs de l'Ordre de la Chevalerie Allemand envoyés par le gouvernement central de l'Ordre à Mergentheim avaient voulu réaliser, conformément aux formules stéréotypées de la pratique, dans l'Empire Habsbourg, de l'acte de donation impérial de Léopold, l'exploitation en propriétés allodiales fondée sur la corvée forcée au profit du seigneur et avaient voulu instaurer les conditions de production féodales qui caractérisent le second servage.

Il n'est donc pas étonnant que les Iazyges-Comans désirent se débarrasser de leurs lourdes charges et se référant continuellement à leurs anciens privilèges, à leurs droits de liberté de naguère furent parmi les premiers à se rallier à l'insurrection. Au temps de la guerre de libération de François II Rákóczi, le pays iazyge-coman fut non seulement l'une des unités administratives les plus étendues, mais aussi l'une des bases militaires les plus importantes. Les formations militaires de ce territoire participèrent d'un bout à l'autre aux combats. D'année en année ces riches terres de blé, les réserves de céréales et l'immense cheptel, ainsi que les vins de la région habitée par les Iazyges et les Petits-Comans s'avèrent une source d'énergie économique indispensable du point de vue du ravitaillement militaire de l'insurrection. Le Conseil de Guerre de la Cour à Vienne, l'Administration Camérale de Buda, la Préfecture Camérale de Szeged, ainsi que l'Ordre de Chevalerie Allemand même firent tout pour réduire la valeur militaire de la Grande Plaine hongroise y, compris celle du pays Iazyge-Coman, et pour exproprier ses réserves économiques. C'est pour cela que presque chaque année amena la répétition des campagnes de pillage dans la région; ce furent d'abord celles des régiments frontières serbes de Arad, de Gyula et de Belényes, ensuite celles des confins militaires du Bácska, de Pétervárad, de Bród et de Szeged, ainsi que celles des garnisons de Buda, du Tabán et du Szigetköz. De la sorte, une double tâche revenait aux autorités de district, de bourg agricole et de commune: le recrutement et le ravitaillement des soldats iazyges-comans combattant sous les drapeaux de Rákóczi, la reproduction et la défense immédiate des valeurs économiques des territoires de leur propre sphère. La solution simultanée à donner à ces deux tâches signifiait l'obligation endossée des deux faces d'un même combat d'auto-défense, d'où les contradictions qui en découlèrent.

La présente étude vise à démontrer que, au printemps et en été 1703, la mise sur pied de guerre des Iazyges-Comans débuta également, pour l'essentiel par une révolte paysanne. Ces troupes participèrent aux premiers combats sous la conduite de capitaines, de lieutenants et de gradés qu'elles avaient élus elles-mêmes; elles étaient montées sur leurs propres chevaux, avec leurs propres armes et équipements. Enfin, leur ravitaillement au complet était assuré par leurs propres autorités. Les lettres patentes assuraient les anciens privilèges des Iazyges-Comans, mais imposaient, parallèlement, à toute la population en état de porter les armes, l'«insurrection personnelle»; ainsi, bien qu'elles eussent reconnu le «statut nobiliaire universel» des Iazyges-Comans (ils étaient exemptés de toute redevance seigneuriale, des taxes «curialis», «praedialis» et «portalis», ils pouvaient imposer leur franchise de douane et de traite, tandis que, dans le domaine de la juridiction, ils dépendaient de leurs propres autorités), le privilège de l'insurrection et de l'armement personnels, la levée locale des soldats allaient de pair avec l'obligation du ravitaillement intégral des forces armées iazyges-comanes, de même qu'avec l'assurance de leurs quartiers d'hiver et de leur entretien tout le long de l'année. La répartition proportionnelle et équitable de ces lourdes charges n'aurait pu se faire, au cours des huit années de la guerre sans amener, d'une part, la collision des tâches des autorités locales et de celles du commandement militaire, et, d'autre part, l'apparition des antagonismes de classes de la société iazyge-comane. Ces contradictions se manifestent tout au long de la période étudiée.

Il ne fait pas de doute que, dans les conditions données, ce n'est pas le statut de droit public, la déclaration des privilèges semblables à ceux des Heïduques qui s'avèrent décisifs, mais, sur le plan objectif, la capacité de charge économique et militaire réelle des différentes couches de la société iazyge-comane, ainsi que, de la part des deux autorités, la répartition proportionnelle

de ces charges. Comme celles de ces longues hostilités touchaient dans une mesure bien différente les «Ordres supérieur, moyen et inférieur» de cette population, les antagonismes des classes ne pouvaient disparaître, par suite de la diminution générale de la capacité de charge et des pertes causées par la guerre; au contraire, ils se firent graduellement plus évidents et tout cela diminua le mordant des troupes iazyges-comanes.

Un nouvel essor se manifesta, cependant, quand les autorités du pays iazyge-coman intervinrent, en novembre 1706, auprès du prince Rákóczi pour que celui-ci assume la solde des soldats à partir du trésor national. Dès avril 1707, le régiment iazyge-coman appartient, effectivement, aux forces armées régulières. Naturellement, l'égalité devant l'impôt décrétée par la Diète d'Onód ne permettait pas la dispense des Iazyges-Comans non plus de leurs obligations fiscales.

Même après la bataille perdue de Romhány, Rákóczi continuait à fonder ses espoirs sur les ressources économiques du pays iazyge-coman. Il constatait avec joie que celui-ci persistait à faire montre d'esprit de sacrifice. Mais, en 1710, les dernières réserves se trouvaient épuisées. La soldatesque étrangère investit le pays iazyge-coman, les représentants de l'Ordre de Chevalerie Allemand réapparurent. On commença à instaurer de nouveau le pouvoir seigneurial et à rétablir les anciens districts.